

Západočeská fakulta v Plzni

Fakulta právnická

Katedra veřejné správy

Diplomová práce

**Ústavní systémy a systémy veřejné správy v Pobalt-
ských zemích po roce 1990**

Předkládá: Bc . Lukáš Mařan

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Miloš Matula CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma „Ústavní systémy a systémy veřejné správy v Pobaltských zemích po roce 1990“ zpracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny.

V Plzni 29. 3. 2018

.....
podpis

Poděkování:

Děkuji vedoucímu své diplomové práce JUDr. Miloši Matulovi CSc. za rady, které mi při psaní této diplomové práce udělil a za trpělivost kterou se mnou měl.

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Základní údaje o pobaltských republikách.....	3
2.1. Estonská republika	3
2.2. Lotyšská republika	4
2.3. Litevská republika.....	5
2.4. Členství v mezinárodních organizacích	6
3. Historie pobaltských států mezi lety 1914 - 1991	7
3.1. Vznik samostatných států.....	7
3.2. Období druhé světové války.....	11
3.3. Období Sovětského svazu	12
3.3.1. Správa v Sovětském svazu.....	13
3.4. Proces obnovení nezávislosti	14
4. Ústavy pobaltských států.....	16
4.1. Vývoj Ústav po roce 1918.....	16
4.1.1. Estonsko	16
4.1.2. Lotyšsko	17
4.1.3. Litva	18
4.2. Současná Ústava Estonské republiky	18
4.2.1. Vývoj Estonské ústavy po roce 1992	23
4.3. Současná ústava Lotyšské republiky.....	23
4.4. Vývoj lotyšské ústavy po roce 1993	25
4.5. Současná ústava Litevské republiky	26
4.5.1. Změny v litevské ústavě.....	29
5. Parlamenti v pobaltských státech	31
5.1. Estonský parlament	31
5.2. Lotyšský parlament	32
5.3. Litevský parlament.....	33
6. Prezidenti v pobaltských státech	35
6.1. Estonsko	35
6.1.1. Pravomoci a povinnosti prezidenta	35
6.2. Lotyšsko	37
6.2.1. Pravomoci prezidenta republiky.....	37
6.3. Litva	38

6.3.1.	Pravomoci prezidenta republiky.....	39
7.	Pozice vlády v pobaltských státech.....	41
7.1.	Estonsko.....	41
7.1.1.	Členové vlády.....	42
7.1.2.	Jmenování ministerského předsedy a proces sestavování vlády, rozpuštění vlády.....	43
7.2.	Lotyšsko.....	44
7.2.1.	Členové vlády.....	44
7.2.2.	Jmenování premiéra a proces sestavování vlády.....	45
7.2.3.	Státní kancléřství.....	45
7.3.	Litva.....	46
7.3.1.	Členové vlády.....	47
7.3.2.	Jmenování premiéra a proces sestavování vlády, demise vlády.....	47
8.	Zákonodárství.....	49
8.1.	Estonsko.....	49
8.2.	Lotyšsko.....	50
8.3.	Litva.....	50
9.	Volby v pobaltských státech.....	51
9.1.	Estonsko.....	51
9.1.1.	Prezidentské volby.....	51
9.1.2.	Volby do Státního shromáždění.....	53
9.1.3.	Volby do místních samospráv.....	53
9.1.4.	Volby do Evropského parlamentu.....	54
9.2.	Lotyšsko.....	54
9.2.1.	Parlamentní volby.....	55
9.2.2.	Volby do místních samospráv.....	56
9.2.3.	Prezidentské volby.....	56
9.2.4.	Volby do Evropského parlamentu.....	57
9.3.	Litva.....	57
9.3.1.	Volby do Seimas.....	57
9.3.2.	Prezidentské volby.....	58
9.3.3.	Volby do místních samospráv.....	58
9.3.4.	Volby do Evropského parlamentu.....	59
10.	Soudní systém pobaltských států.....	60
10.1.	Estonsko.....	60

10.1.1.	Postavení soudců.....	62
10.2.	Lotyšsko	62
10.2.1.	Ústavní soud.....	63
10.3.	Litva	64
11.	Teritoriální rozdělení pobaltských států.....	67
11.1.	Estonsko	68
11.1.1.	Kraje (<i>maakond</i>).....	68
11.1.2.	Vývoj samosprávy po roce 1990.....	68
11.1.3.	Místní samosprávy	69
11.2.	Lotyšsko	71
11.2.1.	Vývoj místních samospráv po roce 1990	71
11.2.2.	Systém místních samospráv	71
11.2.3.	Manažer místní samosprávy:.....	74
11.2.4.	LALRG	74
11.3.	Litva	75
11.3.1.	Místní samospráva	75
11.3.2.	Další administrativní jednotky	77
12.	Komparace vybraných oblastí.....	78
12.1.	Ústavy jednotlivých států.....	78
12.2.	Pozice parlamentu	78
12.3.	Pozice prezidenta	78
12.4.	Soudní systémy	79
12.5.	Místní samosprávy	80
12.6.	Volby.....	80
13.	Závěr	82
	Resume.....	84
	Zdroje	85
	Knihy:	85
	Internetové zdroje:	Chyba! Záložka není definována.
	Právní předpisy:	86

1. Úvod

Tématem mé diplomové práce je vysvětlení fungování politického, ústavního a správního systému, včetně jejich vývoje po znovuzískání samostatnosti na začátku devadesátých let dvacátého století. Všechny tři pobaltské státy prošly ve dvacátém století turbulentním vývojem, který není nepodobný vývoji, který prožila Česká republika nebo dříve Československo. Styčných bodů mezi Československem a pobaltskými státy můžeme najít opravdu velké množství. Ať je to již dějinné období, kdy se povedlo zmíněným státům buď obnovit, nebo poprvé v historii získat svůj vlastní samostatný stát, případně meziválečné období, kdy se všechny státy musely potýkat s ambicemi svých sousedů – evropských velmocí, nebo problémy s národnostními menšinami, které posléze napomohly konci těchto mladých republik. A po skončení druhé světové války byly Československu a pobaltským státům společná příslušnost k tzv. Východnímu bloku. A konečně máme společnou i druhou éru samostatnosti, v případě Československa návrat k demokratickému zřízení, což můžeme doložit na skutečnosti, že, Česká republika, společně s Litvou, Lotyšskem a Estonskem vstoupila do Evropské unie v roce 2004.

Přestože jsou dějiny pobaltských států, zejména ve dvacátém století, v určitých směrech velmi podobné, tak by bylo nesprávné přistupovat k těmto státům jako ke „třem sourozencům“. Každý stát má svá výrazná specifika, která jsou daná geografickou polohou, rozdílností v historickém vývoji nebo národnostní strukturou. A tyto jejich specifika se odrazila i do právních úprav jednotlivých států.

Hlavním cílem této diplomové práce je popsat a vysvětlit jakým způsobem fungují zákonodárná, výkonná a soudní moc v jednotlivých pobaltských státech. K těmto třem základním mocím byl autorem přidán ještě systém místních samospráv. Tomuto hlavnímu cíli jsou přizpůsobeny i jednotlivé kapitoly této práce. Oblasti moci výkonné budou věnovány kapitoly zaměřené na postavení parlamentu a vlády v jednotlivých zemích. Zákonodárné moci se budou věnovat kapitoly zaměřené na parlamenty a obecně na oblast zákonodárství. Soudní moci bude věnována kapitola o systému soudnictví a místním samosprávám je věnována většina kapitoly o teritoriálním rozdělení.

Druhým cílem práce je provést obecnou komparaci jednotlivých oblastí v pobaltských státech. Zde je cílem na jedné straně uvést oblasti, ve kterých je možné najít shodu a naopak uvést příklady, kde ke stejné problematice přistupují státy s rozdílným přístupem, pokud to bude možné, tak i nastínit možné důvody, které k těmto rozdílům vedou. Oblasti jsou následující:

1. Ústavy jednotlivých států
2. Pozice parlamentu
3. Pozice prezidenta
4. Soudní systémy
5. Systémy místních samospráv
6. Volby v pobaltských státech

Těžištěm této práce je popsání současné úpravy zmíněných oblastí ve všech třech státech, přesto není možné opomenout vývoj, především po roce 1990. Na vývoj budou zaměřeny především kapitoly o ústavách jednotlivých států a také kapitola o teritoriálním rozdělení. Jak již bylo řečeno v úvodu vzhledem k turbulentní historii oblasti v minulém století je velmi důležité, pro zasazení informací do kontextu, uvést alespoň ve zkratce historii Litvy, Lotyšska a Estonsko mezi lety 1914 až 1991.

2. Základní údaje o pobaltských republikách

Pobaltskými státy jsou nazývány tři republiky v severovýchodní Evropě, nacházející se na východním pobřeží Baltského moře. Jedná se o, seřazeno od severu k jihu, Estonskou republiku, Lotyšskou republiku a Litevskou republiku.

2.1. Estonská republika

Nejsevernějším státem řadícím se mezi pobaltské státy je Estonská republika (*Eesti Vabariik*, zkráceně *Eesti*¹). Z pobaltských států je nejmenší a má i nejmenší počet obyvatel. Hranici Estonské republiky (dále také jen Estonsko) tvoří na severní a západní straně Baltské moře, které odděluje zemi od Finské republiky a Švédského království. Suchozemskou hranici má Estonsko na východě s Ruskou federací, přičemž většina hranice prochází Čudským jezerem (*Peipsi*) a na jihu s Lotyšskou republikou.

Hlavním městem Estonska je Tallinn, jediným oficiálním jazykem je estonština. Hrubý domácí produkt na osobu byl v roce 2016 29.500 \$, což řadilo Estonsko na 64. místo na světě². Od roku 2011 je národní měnou euro.

Počet obyvatel k 1. 1. 2017 byl 1 315 635, z nichž se 68,8% hlásilo k estonské národnosti. Nejpočetnější menšinou jsou Rusové, kterých je celkem 25,1 %. Zbýlých 6,1% uvedlo jinou národnost³. Nejvíce obyvatel žije v hlavním městě Tallinnu – 426 538, dalšími velkými městy jsou: Tartu – 93 124, Narva 57 130, Pärnu 39 620, Kohtla Järve 35 187, Viljandi 17 711, Rakvere 15 526, Maardu 15 077, Kuressaare 13 382 a Sillamäe 13 288⁴. Převládajícím náboženstvím je křesťanství, většinou luteránské, evangelické a pravoslavné.

Rozloha Estonska je 45 336 km². Kromě území ležícím na kontinentu patří k Estonsku také 2 222 ostrovů. Největšími ostrovy jsou Saaremaa 2 671 km², Hiiumaa 989 km² a Muhu 198 km². Nejdélší řekou je Võhandu 162 km a nejvyšším bodem je Suur Munamägi 317, 2 m. n. m⁵.

¹ https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/26th-gegendocs/WP/WP54_UNGEGN%20WG%20Country%20Names%20Document%202011.pdf

² <https://www.euroskop.cz/516/sekce/estonsko/>

³ Kivilaid, M., Servinski M., Tischler G., Minifacts about Estonia 2017. Tallinn. Statistics Estonia, 2017. 47 s., ISBN 978-9985-74-617-2, str.12

⁴ <http://www.citypopulation.de/Estonia-Cities.html>

⁵ Kivilaid, M., Servinski M., Tischler G., Minifacts about Estonia 2017. Tallinn. Statistics Estonia, 2017. 47 s., ISBN 978-9985-74-617-2, str. 8 a 9

Vlajkou Estonska je obdélník se třemi vodorovnými pruhy, nahoře modrý, uprostřed černý a dole bílý, tyto tři barvy tvoří také estonskou trikoloru. Základním motivem státního znak jsou tři modří lvi na žlutém štítu, přičemž na velkém státním znaku je štít ověnčen dubovou ratolestí. Národní rostlinou je chrpa, národními zvířaty jsou vlaštovka a sleď a národním nerostem je vápenec⁶. Národní vlajka a státní znak Estonska jsou upraveny v zákonech - Estonian Act Flag (*Eesti lipu seadus*) a National Coat of Arms Act (*Riigivapi seadus*). Národní hymnou je píseň *Mu isamaa, mu õnn ja rõõm* (Má vlast, má radost a štěstí) od Johanna Volde-mara Jannsen⁷.

2.2. Lotyšská republika

Mezi Estonskou a Litevskou republikou se nachází Lotyšská republika (*Latvijas Republika*, zkráceně *Latvija*⁸). Hranici Lotyšské republiky (dále také jen Lotyšsko) na východě tvoří pobřeží Baltského moře, které jej odděluje od Švédského království. Na Severu Lotyšsko hraničí s Estonskou republikou, na východě s Ruskou federací, na jihovýchodě s Běloruskou republikou a na jihu s Litevskou republikou.

Hlavním městem Lotyšska je Riga, jediným oficiálním jazykem je lotyšština. Hrubý domácí produkt na osobu byl v roce 2016 25.700 \$, což řadilo Lotyšsko na 74. místo na světě⁹. Od roku 2014 je národní měnou euro.

Počet obyvatel Lotyšska byl k 1. 1. 2016 1 968 957 obyvatel. K lotyšské národnosti se hlásilo 61, 8% obyvatel, největší menšinou jsou Rusové 26,6%. Mezi další významné menšiny patří Bělorusové (3, 4%), Ukrajinci (2,3%) a Poláci (2,1%)¹⁰. Největším městem je hlavní město Riga (Rīga) – 641 423 obyvatel, dalšími velkými městy jsou: Daugavpils – 84 592, Liepāja – 69 443, Jelgava – 56 743, Jūrmala – 48 606, Ventspils – 35 362, Rēzekne – 28 174, Ogre – 23 533, Valmiera – 22 961, Jēkabpils – 22 412¹¹. Nejrozšířenějším náboženstvím je katolické (luteránská evangelická církev, římskokatolická církev, pravoslaví).

⁶ Kivilaid, M., Servinski M., Tischler G., Minifacts about Estonia 2017. Tallinn. Statistics Estonia, 2017. 47 s., ISBN 978-9985-74-617-2, str. 3

⁷ <https://www.president.ee/en/republic-of-estonia/symbols/index.html>

⁸ https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/26th-gegn-docs/WP/WP54_UNGEGN%20WG%20Country%20Names%20Document%202011.pdf

⁹ <https://www.euroskop.cz/516/sekce/estonsko/>

¹⁰ Latvia 2017, Statistics in brief, Central statistical Bureau of Latvia. 2017. 83 s. ISBN 978-9984-06-501-4, str. 8

¹¹ <http://www.citypopulation.de/Latvia-Cities.html>

Rozloha Lotyšska je přibližně 64 600 km². Nejdelší řekou je Daugava 1 090 km a nejvyšším bodem je Gaizinkalns 311,9 m. n. m¹².

Vlajkou Lotyšska je obdélník se třemi vodorovnými pruhy; horní a spodní jsou karminové barvy a prostřední je barvy bílé. Lotyšský státní znak obsahuje tři hvězdy, slunce, moře a dubovou ratolest, dále jsou na znaku dva lvi, kteří symbolizují historické území Kurzeme a Zemgale, území Vidzeme a Latgale jsou zastoupeny stříbrnými grify. Národními zvířaty jsou konipas a slunéčko dvojtečné. Národní rostlinou je kopretina a stromem dub. Lotyšskou národní hymnou je skladba *Dievs, svētī Latviju* (Bože, požehnej Lotyšsku)¹³.

2.3. Litevská republika

Nejjihnějším, největším a nejlidnatějším pobaltským státem je Litevská republika (*Lietuvos Respublika* zkráceně *Lietuva*¹⁴). Její západní hranice je tvořena pobřežím Baltského moře, které odděluje Litevskou republiku (dále také jen Litva) od Švédského království. Na jižní straně Litva hraničí s Lotyšskem, na východě s Běloruskou republikou a na jihu s ruskou exklávou Kaliningradskou oblastí.

Hlavním městem Litvy je Vilnius. Oficiálním jazykem je litevština. Hrubý domácí produkt na osobu byl v roce 2016 29. 900 \$, což řadilo Litvu na 63. místo na světě¹⁵. Od roku 2015 je národní měnou euro.

K 1. 1. 2017 žilo v Litvě celkem 2 847 904 obyvatel¹⁶. Největším litevským městem je Vilnius – 532 762, dalšími velkými městy jsou: Kaunas – 297 846, Klaipėda – 154 326, Šiauliai 102 981, Panevėžys – 93 598, Alytus – 54 431, Marijampolė – 37 599 a Mažeikiai 35 208 obyvatel¹⁷.

Přibližná rozloha Litvy je 65 286 km². Nejvyšším bodem je Aukštojas (293,70 m.n.m) a nejdelší řekou je Nemunas s délkou 475,6 km¹⁸.

¹² http://data.csb.gov.lv/pxweb/en/visp/visp_ikgad_geogr/?tablelist=true&rxid=a79839fe-11ba-4ecd-8cc3-4035692c5fc8

¹³ <http://www.latvia.eu/key-facts/symbols#node-3195>

¹⁴ https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/26th-gegn-docs/WP/WP54_UNGEGN%20WG%20Country%20Names%20Document%202011.pdf

¹⁵ <https://www.euroskop.cz/493/sekce/litva/>

¹⁶ <https://www.stat.gov.lt/documents/10180/3329771/Population.pdf/05f3c4d4-dbe1-49db-8710-be4fb41918a1?version=1.3>

¹⁷ Statistical Yearbook of Lithuania 2016 str.17 - 19

¹⁸ Statistical Yearbook of Lithuania 2016 str. 11 - 12

Vlajkou Litvy je obdélník se třemi vodorovnými pruhy, horní pruh je žlutý, prostřední má zelenou barvu a spodní má barvu červenou. Na litevském státním znaku můžeme vidět mečem ozbrojeného rytíře sedícího na koni ve skoku. Národní hymnou je skladba *Tautiška giesmė* (Národní píseň) od Vincase Kudirka¹⁹. Tyto národní symboly jsou uvedeny přímo v litevské ústavě (čl. 15 a čl. 16).

2.4. Členství v mezinárodních organizacích

V době své samostatné existence byly pobaltské státy vždy aktivními členy mezinárodního společenství. Od roku 1921 byly členy Společenství národů. V té době se staly signatáři většiny mezinárodních dohod sociální, kulturních a humanitární povahy²⁰. Stejně tak se v září 1991 poté co po rozpadu Sovětského svazu jejich suverenitu uznala většina států světa, se staly součástí OSN. Zajímavé je, že na protest nebyli přijati jako nástupnické státy Sovětského svazu, nýbrž jako noví členové. Naopak obnovení členství v Mezinárodní organizaci práce, které se staly členem v roce 1921, bylo důležité pro uznání jejich kontinuity²¹.

Společný úděl postkomunistický zemí vedle pobaltské podobě jako východoevropské státy k užší spolupráci s Evropskými společenstvími a NATO. Plnohodnotné členství v těchto organizacích se zdálo z geopolitického hlediska a posílení nezávislosti na Rusku zásadní. Zlomový byl rok 2004, kdy se Litva, Lotyšsko i Estonsko se staly členy Evropské unie i Severoatlantické aliance. Následně se postupně staly členy eurozóny a přijali euro – Estonsko v roce 2011, Lotyšsko v roce 2014 a Litva o rok později.

¹⁹ http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=4056&p_k=2

²⁰ <https://www.britannica.com/place/Baltic-states/Independence-and-the-20th-century>

²¹ <https://www.britannica.com/place/Baltic-states/Independence-and-the-20th-century>

3. Historie pobaltských států mezi lety 1914 - 1991

3.1. Vznik samostatných států

Novodobá historie pobaltských států se začala psát po skončení první světové války, kdy došlo ke vzniku samostatných států. Kořeny jejich státnosti je však nutné hledat již v samotném průběhu první světové války.

Nezávislost vyhlásilo Estonsku již v únoru roku 1918, krátce nato byl Tallinn a zbytek Estonska obsazen německými jednotkami. Po obsazení země byli proklamátoři nezávislosti internováni a k pravé Estonské nezávislosti došlo až po kapitulaci německých jednotek. Podobně jako ostatní pobaltské země byl počátek samostatných dějin velmi složitý. Největší ohrožení Estonsku hrozilo ze strany bolševiků. Na konci listopadu 1919 byla na území Estonska vyhlášena Estonská komuna pracujících. Na to však dokázala zareagovat estonská armáda, která s přispěním finských dobrovolníků a britského loďstva dokázala v lednu 1919 ovládnout celé estonské území²².

Estonsko dvacátých let byl extrémní případ parlamentarismu, což však mělo neblahé důsledky na stabilitu politického systému. Mezi lety 1919 a 1934 se vystřídal celkem 21 vládních kabinetů. Vzhledem k těmto skutečnostem se tehdejší systém jevil jako dlouhodobě neudržitelný a začal se šířit názor, že by bylo vhodné provést ústavní reformy, které by přinesly zvětšení pravomocí exekutivy na úkor parlamentu a zavedení pozice prezidenta. Návrh ústavy byl vypracován v roce 1932, hlavními autory návrhu byly nejvýznamnější politici té doby Konstantin Päts ze Svazu zemědělců a Jaan Tonisson z Lidové strany. Tento návrh však byl v referendu zamítnut.

Dalším důležitým hráčem se stalo hnutí takzvaných VAPSů. Jednalo se o bývalé veterány první světové války a bojů proti Rudé armádě. Hnutí mělo ve svém programu zřízení vlády národní jednoty a prosazovalo „vládu silné ruky“.

V roce 1933 se konalo další referendum o změně ústavy, to však přineslo její ještě jasnější odmítnutí. Proti jejímu přijetí nejhlasitěji vystupovalo právě hnutí VAPS. VAPSové totiž měli připraven vlastní návrh ústavy, který měnil dosavadní parlamentní systém na systém prezidentský. Toto referendum se konalo v říjnu roku 1933 a vyznačovalo se vysokou volební účastí (78% oprávněných voličů) a návrh VAPSů zde byl přijat. Dle platných zákonů měla

²² ŠVEC, Luboš, Vladimír MACURA a Pavel ŠTOL. Dějiny pobaltských zemí. Praha: Naklada-telství Lidové noviny, 1996. Dějiny států. ISBN 80-7106-154-9 str. 162 - 168

nová ústava vstoupit v platnost za sto dní a za dalších sto dní se měly konat první prezidentské volby. V té době, po rezignaci Tonissona, se ministerským předsedou stal Päts, na kterého dle nové ústavy po dobu sto dní přešly nové, velmi rozsáhlé, prezidentské pravomoci. Tato vláda měla být pouze přechodná, ale Päts začal velmi silně potlačovat hnutí VAPSů. Prosadil změnu ústavy, kdy bylo členům armády zakázáno členství v jakékoliv politické straně.

K rozhodující změně došlo 12. března 1934, Päts, vydal dekret, kterým v zemi vyhlásil šesti-měsíční výjimečný stav, zakázal pořádání všech mítinků a demonstrací a také došlo ke zrušení hnutí VAPSů, které bylo označeno za organizaci ohrožující pořádek a bezpečnost. Došlo tedy k paradoxnímu stavu, kdy bylo hnutí VAPSů poraženo na základě změny ústavy, kterou předtím samo navrhlo. Důležitou postavou byl Pätsův spojenec, generál Laudoner, který zajistil poslušnost armády.

Po těchto událostech nastoupilo Estonsko cestu k autoritativnímu režimu. Päts maximálně využíval svých pravomocí a s ústavou nakládal velmi volně, „na neurčito“ byly odročeny připravované prezidentské i parlamentní volby, došlo k zavedení cenzury a prezident vládl prostřednictvím dekretů. K prosazení těchto kroků využíval neustále prodlužovaný výjimečný stav. Místo politických stran byl zřízen tzv. Vlastenecký svaz, což byla jednotná politická organizace všenárodní stranické opory pro Pätsa. Další volby se uskutečnily v roce 1936, ale byly bojkotovány opozicí. V roce 1937 byla vypracována ústava, která opět rozšířila prezidentské pravomoci²³.

Lotyšská republika vznikla na základě bývalých provincií carského Ruska – jižní Livonsko, Kuronsko a Latgalsko po konci první světové války. Celá oblast byla za války dobyta německou armádou a spadala pod její správu. Po konci první světové války vypukla na území Lotyšska občanská válka, ve které na jedné straně bojovaly bolševické jednotky, tvořené převážně zbytky lotyšských střelců, a na straně druhé zeměbrana baltských Němců posílená o zbytky německé armády. Bolševické jednotky byly postupně v roce 1919 vyhnány z Rigy a následně i ze zbytku Lotyšska. Po porážce „rudých“ se projeví problémy i mezi lotyšsko-německými partnery. Konflikty přerostly do násilného puče, během kterého byla sesazena vláda. Na to však zareagovaly mocnosti Dohody, které vyhlásily, že německé jednotky musí

²³ LAINOVÁ, Radka, Zora HLAVIČKOVÁ a Michal STRAKA. Diktatury v rukavičkách?: autoritativní režimy v meziválečném období - Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko. V Praze: Triton, 2003. Dějiny do kapsy. ISBN 80-7254-334-2, str. 100 – 120

opustit území celého Pobaltí. To sice neproběhlo podle původních plánů, ale do konce roku se je podařilo vytlačit z území Lotyšska²⁴.

První lotyšská ústava byla vyhlášena v roce 1922. Politická scéna v té době však byla velmi atomizovaná, do roku 1934 vzniklo na území Lotyšska celkem 109 politických stran. Podobně roztržitý byl i parlament, kde bylo zastoupeno velké množství stran, což velmi ztěžovalo koaliční vyjednávání (v parlamentu bylo až 27 stran, z nichž pouze dvě měly víc než deset poslanců). Mezi nejsilnější strany té doby patřil Svaz zemědělců a Sociální demokracie. Výraznou politickou silou byly regionální latgalské strany, které hájily toto odlišné území. Celkově byly v Lotyšsku velmi silně zastoupeny menšiny (hlásilo se k nim až 25% obyvatel).

Ve třicátých letech se v Lotyšsku zvýšila podpora fašistických hnutí, nejvýraznější bylo hnutí Ohňový kříž, později přejmenované na Hromový kříž. Toto hnutí zastávalo vyhroceně nacionalistické postoje především proti Němcům, Židům, komunistům a sociálním demokratům. Z důvodu jejich rostoucí podpory rozhodl parlament v roce 1933 o jejich rozpuštění, to však situaci nevylepšilo, protože zrušené hnutí se ihned obrodilo pod novým názvem.

Tento dlouhodobě neudržitelný stav se rozhodl změnit v roce 1933 Svaz zemědělců s předsedou Ulmanisem. Jejich cílem byla změna ústavy, která měla redukovat počet poslanců a zvýšit pravomoci vlády a prezidenta. Tento návrh na změnu nakonec nebyl parlamentem přijat. Na to reagoval Svaz zemědělců vyvoláním vládní krize v roce 1934. Výsledkem byl pád kabinetu. V nové vládě Ulmanis obsadil post ministerského předsedy a jeho blízcí spolupracovníci obsadili další důležitá ministerstva (zahraničí nebo války). Situace a střety se nadále stupňovaly. Ulmanis proto prohlásil, že znovu zahájí jednání o změně ústavy, která však byla parlamentem také odmítnuta. I z těchto důvodů přikročil Ulmanis k puči, ten byl proveden v noci z 15. na 16. května 1934. Vzhledem k tomu, že Ulmanis měl pod svojí kontrolou armádu, tak nedošlo k žádným větším střetům. Po provedení puče vyhlásil Ulmanis válečný stav a začal se zatýkáním svých odpůrců, rozpuštěním extrémistických organizací a následně i rozpustil parlament.

Ulmanis se snažil získat pro svoji vládu co nejširší podporu, proto v ní zasedli představitelé všech důležitých politických stran, výjimkou byla Sociální demokracie, tak však získala jiné důležité funkce. Byl vydán Zmocňovací zákon, na jehož základě došlo v Lotyšsku ke splnutí exekutivy a zákonodárné moci a veškerou moc měla vláda, která vydávala dekrety s platností

²⁴ ŠVEC, Luboš, Vladimír MACURA a Pavel ŠTOL. Dějiny pobaltských zemí. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. Dějiny států. SBN 80-7106-154-9 str. 162 - 168

zákona. V roce 1936, když vypršel mandát bývalému prezidentovi, došlo, prostřednictvím ústavní novely, k převedení pravomocí prezidenta na předsedu vlády. Tím došlo k úplné kumulaci moci v rukách předsedy vlády Ulmanise.

Teritorium budoucího Litevského státu bylo od roku 1915 okupováno armádou německého císařství. Nezávislost Litvy byla vyhlášena ještě v samotném průběhu války, přesněji v listopadu 1917, ale zde se jednalo o nezávislost vyhlášenou pod německou ochranou, kdy byl plánován vznik monarchie, v jejímž čele by stál panovník německé šlechty. Tento plán padl v roce 1918, kdy po kapitulaci německých vojsk byla vyhlášena nezávislá Litevská republika. Ve svých počátcích byl litevský stát donucen bojovat o své místo, z jedné strany na něho tlačily jednotky bělogvardějců, které chtěly udržet původní hranice carského Ruska, další hrozbou byla snaha bolševiků o rozšíření revoluce i do dalších států a bylo tu také Polsko, které podporovalo myšlenku na znovuzřízení polsko – litevské federace. Konflikt mezi Polskem a Litvou se rozhořel především o oblast Vilenska, oblast ve které leží dnešní hlavní město Vilnius. Konflikt se eskaloval až do vojenské operace, kdy bylo Vilensko obsazeno Polskem. Okupace trvala po celou dobu existence Litvy, tedy do roku 1939.

Dalším milníkem litevského vývoje je možné označit rok 1920, kdy proběhly první demokratické volby. Je nutné připomenout, že Litva té doby byla velmi zaostalým státem, kde negramotnost dosahovala až 40% a celých 80% litevské populace pracovalo v zemědělství. Situace v Litvě té doby byla velmi složitá a dále se zhoršovala, když se vláda rozhodla začít vyjednávat bližší spolupráci s Polskem. Toto jednání bylo v nacionalistických kruzích pokládáno za vlastizradu, zejména po již zmíněné polské okupaci Vilenska. Hlavní skupina odporu se zrodila kolem dvou významných bojovníků za litevskou nezávislost z období první světové války Antanase Smetony a Augustinase Voldemarase. Tyto výrazné osoby shromáždily své stoupence ve straně Tautininkai a připravovali státní převrat. Ten se uskutečnil v prosinci roku 1926. Z obavy před odvetným polským úderem hledali Smetona s Voldemarasem podporu u Sovětského svazu, ale spíše než nějakým příklonem k Sovětskému svazu je to možné vysvětlit heslem „nepřítel mého nepřítele je můj přítel“. Po státním převratu byl Smetona jmenován prezidentem republiky a Voldemaras se stal ministerským předsedou a ministrem zahraničí. Přestože samotný převrat proběhl poklidně a nedošlo k žádným ztrátám na životech, tak následně byl vyhlášen výjimečný stav, během kterého došlo k zatýkání názorových odpůrců, například komunistů, a bylo vyneseno i několik trestů smrti.

Ani po převratu však neměli Smetona s Voldemarasem situaci plně pod kontrolou, parlament odmítal nového prezidenta a ministerského předsedu uznat. Tento problém se rozhodl Smetona velmi radikálně vyřešit v dubnu 1927, kdy byl parlament rozpuštěn. Tímto krokem se celá moc přesunula do rukou Tautininkai. Nová forma vlády měla i velmi negativní dopad na pozici národnostních menšin, především na polskou menšinu.

V roce 1929 došlo k roztržce mezi Voldemarasem a prezidentem Smetonou, jeho příčinou byla snaha ministerského předsedy o uzurpaci většího podílu na moci. Tuto skutečnost si Smetona uvědomoval a rozhodl se to vyřešit internováním Voldemorase na venkov, kde byl pod neustálým policejním dohledem. K dalšímu utužení režimu došlo v roce 1934, kdy byl přijat Zákon na ochranu státu a národa, který za jakékoliv protirežimní akce ukládal vysoké tresty. Rok 1934 byl důležitý ještě z jednoho důvodu, v tomto roce se pokusil bývalý premiér Voldemoras o provedení státního převratu, ten však skončil neúspěchem. Ve druhé polovině 30. let došlo k dalšímu utužování autoritativního režimu, v roce 1936 došlo k oficiálnímu zákazu všech politických stran s výjimkou Tautininkai²⁵.

3.2. Období druhé světové války

Území Pobaltí bylo součástí tajného dodatku Smlouvy Molotov – Ribbentrop. Území Litvy mělo připadnout Německu a Lotyšsko a Estonsko Sovětskému svazu. Následně byl tento dodatek ještě upraven a i území Litvy připadlo Sovětskému svazu. Následovalo vyhrožování Sovětského svazu, čímž byly pobaltské státy donuceny souhlasit s vnucenou smlouvou o vzájemné pomoci. Dle těchto smluv poslal Sovětský svaz na území Litvy, Lotyšska a Estonska vojenské kontingenty. V následujících měsících stoupal vojenský tlak na jednotlivé státy (nálety Sovětského svazu na vojenské cíle v Estonsku).

Jako první „odnesla“ stupňující sovětský tlak Litva. Na základě ultimáta z 14. června 1940 vstoupily do země sovětské jednotky. V následujících dnech dostaly i zbývající pobaltské státy podobná ultimáta a i zde se opakovala situace s okupací. Ve všech státech byly jmenovány loutkové vlády. Měsíc po okupaci se konaly volby, které však již neměly se svobodnými volbami nic společného. V těchto volbách drtivě zvítězili kandidáti lidových front. Vše bylo dokonáno 21. července 1940, kdy parlamenty vyhlásily nastolení sovětské moci a požádaly o přijetí za svazové republiky. Těmto žádostem bylo začátkem srpna vyhověno. Byly zavede-

²⁵ LAINOVÁ, Radka, Zora HLAVIČKOVÁ a Michal STRAKA. Diktatury v rukavičkách?: autoritativní režimy v mezi-válečném období - Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko. V Praze: Triton, 2003. Dějiny do kapsy. ISBN 80-7254-334-2, str. 85 - 100

ny komunistické mechanismy správy. Nejvyššími státními orgány se staly republikové sověty. V následujícím roce byla oblast Pobaltí vystavena silné sovětizaci, která se dotkla všech sfér.

V létě roku 1941 byl zahájen německý útok na Sovětský svaz. V rámci této operace došlo i k obsazení oblasti Pobaltí. Německý postup byl zpočátku provázen radostí a dokonce mu předcházela místní povstání proti sovětské okupaci. Bohužel naděje vkládané do Němců se ukázaly jako plané. Německo totiž na území Litva, Lotyšska a Estonska zavedlo okupační správu. V rámci naplňování plánu Generalplan Ost docházelo ke germanizaci místního obyvatelstva, například do Litvy se vrátilo 30 000 litevských Němců. Nejvyššími orgány samospráv zřízené nacisty byly direktoria, ty však měly pouze nepatrné pravomoci.

V roce 1944 při ofenzívě Rudé armády začalo docházet k vytlačování německých vojsk z oblasti pobaltské oblasti. Jako první z hlavních měst byl dobyt Vilnius (13. 7. 1944), dále následoval Kaunas (1. 8. 1944), Tartu (25. 8. 1944), Tallinn (21. 9. 1944) a Riga (13. 10. 1944). Posledním místem odboje se stal přístav Klajpéda, kde probíhaly boje až do ledna 1945. Zajímavé je, že na obou stranách konfliktu bojovaly proti sobě jednotky vojáků z pobaltských států. V Rudě armádě sloužilo okolo 18 000 Estonců, 10 000 Lotyšů a 5 000 Litevců. Naproti tomu například v německé armádní skupině Kurland sloužilo mnoho lotyšských vojáků.

Již během konfliktu vyvíjela politická reprezentace Litvy, Lotyšska a Estonska snahu o znovuobnovení samostatnosti jednotlivých států. Velká Británie i Spojené státy americké de iure nikdy neuznaly sovětskou anexi pobaltských států. V Atlantické chartě bylo stanoveno odmítnutí teritoriálních změn proti vůli obyvatel a obnovení suverenity států, které jí ztratily během války. Posléze však došlo k ústupkům Velké Británie a USA vůči Sovětskému svazu. Což způsobilo, že se otázka znovuobnovení suverenity pobaltských zemí vytratila z programu jednání konferencí²⁶.

3.3. Období Sovětského svazu

Po příchodu Rudé armády byla znovuobnovena činnost jednotlivých místních komunistických stran. Došlo také k novému vymezení hranic jednotlivých svazových republik. Od Lotyšska byla odtržena oblast Abrene a od Estonska oblast Pečory a pravé pobřeží řeky Narvy.

²⁶ ŠVEC, Luboš, Vladimír MACURA a Pavel ŠTOL. Dějiny pobaltských zemí. Praha: Naklada-telství Lidové noviny, 1996. Dějiny států. ISBN 80-7106-154-9str. 212 -236

Období sovětské nadvlády nad pobaltskou oblastí je možné rozdělit do tří fází. První fází bylo období mezi léty 1944 – 1955. Toto období se vyznačovalo násilnou integrací republik do Sovětského svazu. Během tohoto období probíhaly silné represálie vůči místnímu obyvatelstvu, včetně poprav a masových deportací, byla dokončena kolektivizace a také probíhal boj proti místním partyzánským skupinám. V této době také začala masivní rusifikace pobaltské oblasti. Druhé fázi se také přezdívá chruščovská éra, V této době přišlo jisté uvolnění poměrů. I toto uvolňování poměrů však mělo své hranice, což lze demonstrovat na protináboženské kampani, která vypukla v roce 1957, při této kampani bylo zavírání a přebudovávání kostelů nebo vypovídání kléru z diecézí. Třetí etapa je spojena s nástupem Leonida Brežněva do funkce generálního tajemníka. Zde se jednalo o dobu utužení centrálních zásahů a zesílenou vlnou rusifikace. Podobně jako v jiných zemích bývalého východního bloku, tak i v pobaltských státech fungoval disent. Jeho počátky jsou spojeny s rokem 1962. Významnou roli v něm, především na území Litvy, hrála katolická církev²⁷.

3.3.1. Správa v Sovětském svazu

Svaz sovětských socialistických republik byla federace polonezávislých států, kde veškerou správní politiku centrálně spravovala a diktovala komunistická strana řízená z Moskvy. To čím se sovětská státní správa liší od veřejné správy, tak jak jí známe ze západních zemí, je míra, kterou do ní zasahují státní agentury a obecně stát. Zatímco v západních státech s vyspělou administrativou je běžné, že celou škálu aktivit vykonávají soukromé osoby, či soukromé společnosti, v případě Sovětského svazu byla plně řízena státem. Dá se říci, že bez menších výjimek byla veškeré ekonomika, stejně jako mnoho jiných forem organizované kultury, spravovány státem nebo státem zřizovanými organizacemi. Je tedy možné říci, že „veškeré právo sovětského svazu a společenský život“ je s trochou nadsázky možné považovat za veřejnou správu.²⁸ Hlavní a jedinou roli hrála komunistická strana, která vyžadovala zapojení veřejnosti – velká část výkonu veřejné správy spočívala v dobrovolnících, kteří vykonávali neplacené pozice v různých kulturních či vzdělávacích institucích na místní úrovni. Přestože zde neplatilo základní rozdělení na zákonodárnou, výkonnou a soudní moc bylo v Sovětském svazu jasně možné identifikovat orgány, které se jejich výkonem zabývají. Pokud

²⁷ ŠVEC, Luboš, Vladimír MACURA a Pavel ŠTOL. Dějiny pobaltských zemí. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. Dějiny států. ISBN 80-7106-154-9 str. 237-254

²⁸ FELDBRUGGE, F. J. M., Gerard Pieter van den BERG a William B. SIMONS. Encyclopedia of Soviet law. 2nd rev. ed. Hingham, MA, USA: Distributors for the U.S. and Canada, Kluwer Academic Publishers, 1985. 964 s. ISBN 90-247-3075-9, str. 634

bychom se zaměřili pouze na moc výkonnou, ta byla spravována uceleným systémem vládních úřadů řízené radou ministrů. V jednotlivých republikách fungovaly republikové rady ministrů, které zastávaly stejné funkce, jako rada ministrů na federální úrovni. Nařízení a usnesení republikové rady ministrů byly závazné pro celé území republiky. Na nižší úrovni byly výkonné funkce svěřeny do rukou výkonných výborů místních sovětů a jejich odborů. Administrativa byla řízena dvěma principy – resortní princip (řízeno jednotlivými ministerstvy) a meziresortní (řízeno samostatnými státními agenturami). Platil princip tzv. dvojí podřízenosti, který znamenal, že všechny správní agentury mají dva nadřízené orgány – zastřešující orgán, jehož jsou součástí a specializovaný orgán, který v těsné nadřízenosti řídí stejný resort²⁹.

V Sovětském svazu neexistovalo oddělení veřejné správy a politické moci, tedy nemůžeme hovořit o nezávislosti veřejné správy na státním aparátu. Státní správa byla na všech úrovních ovládána komunistickou stranou. Komunistickou nomenklaturou bylo ovlivňováno personální obsazení a výkon státní správy ovlivňovala rozhodnutí strany spíše než právní systém. Sovětská správní hierarchie byla komplexně formálně definovaná, což mělo usnadnit kontrolu jednotlivých úředníků politickou mocí. Přesto byla spíše řízena neformální strukturou osobních vazeb vycházející ze stranického aparátu. Převládá tedy klientelismus nad využíváním a vymáháním pravidel.

3.4. Proces obnovení nezávislosti

Proces obnovení nezávislosti je možné rozdělit do tří etap:

- první etapa 1986 – podzim 1988

V tomto období se rodila kritika brežněvovského režimu, dochází taktéž ke vzniku občanských iniciativ. V tomto období jsou také z vězení a z lágrů propouštěni členové disentu. Jednalo se však o období snahy reformovat komunistickou stranu a podpory perestrojky. Výsledkem této fáze bylo odstranění původního vedení komunistických stran. V tomto období jsou také formovány lidové fronty, což byly hnutí podporující politiky Michaila Gorbačova.

- Druhá etapa podzim 1988 – jaro 1990

²⁹ FELDBRUGGE, F. J. M., Gerard Pieter van den BERG a William B. SIMONS. Encyclopedia of Soviet law. 2nd rev. ed. Hingham, MA, USA: Distributors for the U.S. and Canada, Kluwer Academic Publishers, 1985. 964 s. ISBN 90-247-3075-9, str. 635

Tato etapa je již výrazně ovlivněna událostmi ve střední Evropě, kde docházelo k pádům místních komunistických režimů. V této etapě také dochází k určité demokratizaci režimu, ekonomických reforem a také se objevují myšlenky o znovunastolení národní suverenity. V roce 1989 proběhly volby do Nejvyššího sovětu SSSR, zde, podle reformy Michaila Gorbačova, bylo možné postavit více kandidátek. Díky tomu v Litvě vyhrálo hnutí Sajūdis. Podobné výsledky přinesly i volby v Rize. Podobný vývoj byl v té době i v Estonsku, 16. listopadu 1988 estonský sověť deklaroval svou suverenitu, což mělo za následek, že veškeré vso- svazové zákony začaly na území Estonska platit až po registraci estonským nejvyšším sově- tem. Tento krok v roce 1989 následovaly i sověty Litvy a Lotyšska.

- Třetí etapa jaro 1990 – srpen 1991

Tato etapa je charakteristická konfrontací pobaltských republik s moskevským centrem. Je zde jasná snaha o odtržení a opětovné získání nezávislosti. Proces odstartoval v roce 1990 v Litvě, kde v březnu nejvyšší sověť vyhlásil nezávislost a zrušení staré autoritativní ústavy. Ta byla ještě v důsledku ekonomické blokády pozastavena. Bohužel cesta k samostatnosti se v pobaltských státech neobešla bez násilí. V lednu 1991 byly masové demonstrace ve Vil- niusu a v Rize krvavě rozehnány. Sovětský svaz stále tlačil na Litvu, výsledkem čehož bylo ultimátum, které 10. ledna adresoval Gorbačov litevskému parlamentu na obnovení platnosti sovětské ústavy. Hned den na to obsadili sověťští parašutisté redakce a tiskárny místních no- vin. V noci z 12. na 13. ledna obsadily sovětské tanky televizní a rozhlasové vysílače a roze- stavily se okolo budovy parlamentu. Tyto události si vyžádaly celkem 15 obětí. Podobná situ- ace se za pár dní opakovala v Rize.

Definitivní rozhodnutí o odtržení od Sovětského svazu padlo v plebiscitech proběhlých na jaře 1991. Všechny plebiscity měly velmi vysokou volební účast a ve všech bylo jasně vysloveno přání odtrhnout se. Dále probíhaly jednání mezi Michaiem Gorbačovem a zástupci Litvy, Lotyšska a Estonska. Estonsko vyhlásilo svou nezávislost 20. srpna 1991 a Lotyšsko 21. srpna³⁰.

³⁰ ŠVEC, Luboš, Vladimír MACURA a Pavel ŠTOL. Dějiny pobaltských zemí. Praha: Naklada-telství Lidové noviny, 1996. Dějiny států. ISBN 80-7106-154-9. 255 -270

4. Ústavy pobaltských států

4.1. Vývoj Ústav po roce 1918

4.1.1. Estonsko

Ústavní dějiny samostatného Estonska se začínají odvíjet v dubnu roku 1919, kdy bylo založeno Ústavodárné shromáždění, které dostalo svému názvu a 15. 6. 1920 přijalo první Estonskou ústavu. Estonsko bylo dle své ústavy naprosto extrémním příkladem parlamentarismu. Dle této ústavy byl hlavou státu předseda vlády (*riigivane*), který zároveň vykonával i pozici prezidenta, která však v ústavě nebyl zmíněna. Předseda vlády byl z výkonu své funkce odpovědný parlamentu (*Riigikogu*). Parlament měl sto členů a jednalo se o nejdůležitější instituci ve státě. Ve vztahu k přímé demokracii byla Estonská ústava jednou z nejliberálnějších ve své době. Jako příklad může posloužit poskytnutí zákonodárné iniciativy občanům země a velké možnosti pro podílení se na vládě pomocí referend. Bylo stanoveno, že v případě, když občané v referendu rozhodnou jinak, než bylo schváleno v parlamentu, tak automaticky došlo k rozpuštění parlamentu a k vypsání nových voleb. Kromě liberálního přístupu k prvkům přímé demokracie, byla ústava stejně liberální i k právům menšin. Německá a židovská menšina měla na základě zákona pravomoc zřídit si vlastní menšinovou samosprávu.

Vzhledem k faktu, že volební klauzule pro vstup stran do parlamentu byla stanovena pouze na 1% hlasů, byl parlament té doby velmi roztržštěný a bylo v něm zastoupeno velké množství jednotlivých frakcí. To vedlo k veliké nestabilitě charakterizované častým střídáním vlád. Volební klauzule byla navýšena na 2% v roce 1932. Estonsko v té době také nebylo nijak členěno na volební obvody, byl pouze jeden a to celé Estonsko³¹.

Třicátá léta byla ve znamení určitých ústavních turbulencí. První turbulencí bylo schválení dodatku ústavy 24. ledna 1934. Tento dodatek je dnes brán jako krok směrem k autoritativnímu režimu. Důvodem posunu Estonského vývoje směrem k autoritativním režimům byly obavy vrcholných politiků (Konstantin Päts, Johan Laidoner) ze komunistických skupin podporovaných Sovětským svazem a ze strany fašistické organizace VABSů (zkratka Ligy veteránů války za nezávislost). V roce 1934 došlo k rozpuštění parlamentu a následně v roce 1935 byly rozpuštěny i všechny politické strany. Jako jejich náhrada vznikl

³¹ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 89-90

takzvaný Vlastenecký svaz, který se skládal ze stavovských konfederací a měl tvořit určitý most mezi vládou a občany.

K určité liberalizaci společnosti došlo přijetím ústavy v roce 1937, která vešla v platnost v lednu 1938. Tato ústava ponechala silné postavení exekutivních orgánů, ale zavedla nově dvoukomorový parlament. Ten byl tvořen jednak vládou jmenovanými osobami, zástupci stavovských organizací a z poslanců. Poslanci byli do svých funkcí voleni na základě většinového volebního systému³². Další samostatný ústavní vývoj byl násilně přerušen okolnostmi počínající druhé světové války a posléze začleněním Estonska do Sovětského svazu³³.

4.1.2. Lotyšsko

Samostatná Lotyšská republika vznikla v roce 1918 a ústavní vývoj zde započal v roce 1922, kdy byla schválena první ústava. Tato ústava byla inspirována ústavou 3. Francouzské republiky. Dle této ústavy byl rozhodujícím orgánem země parlament – Ústavodárné shromáždění. Ten měl v té době celkem 100 členů, kteří měli mandát na tři roky. Volba do parlamentu probíhala na základě poměrného volebního systému. Již od začátku byla zřízena funkce prezidenta republiky, jeho pozice však podle ústavy měla pouze reprezentativní charakter. Ústava byla velmi pokroková, což lze například ilustrovat na faktu, že již v této ústavě bylo zakotveno volební právo i pro ženy³⁴. Podobně jako v ostatních pobaltských zemích docházelo k častým změnám vlád a celý systém byl velmi nestabilní.

V první polovině třicátých let byly snahy o přijetí nového textu ústavy. V tomto textu by došlo k prodloužení funkčního období parlamentu a ke zvýšení pravomocí prezidenta (možnost rozpustit parlament, možnost vetovat zákony). Tento text ústavy nakonec nebyl nikdy přijat. Hlavní propagátor změny ústavy byl Karlis Ulmanis, který následně využil parlamentní krizi vzniklou kolem nepřijetí nového textu ústavy k upevnění své moci. Po následném Ulmanisově puči došlo k vytvoření autoritativního režimu na území Lotyšska. Byl vydán zmocňovací zákon, na jehož základě došlo ke splnutí legislativy a exekutivy. Veškeré pravomoci v té době náležely vládě, která vládla pomocí dekretů. Tato situace trvala do roku 1936, kdy vypršel mandát stávajícímu prezidentovi, po konci mandátu vláda rozhodla o přechodu prezidentským pravomocí do rukou předsedy vlády, kterým byl Karlis Ulmanis. Další

³² CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 91

³³ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 91

³⁴ LAINOVÁ, Radka, Zora HLAVIČKOVÁ a Michal STRAKA. Diktatury v rukavičkách?: autoritativní režimy v meziválečném období - Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko. V Praze: Triton, 2003. Dějiny do kapsy. ISBN 80-7254-334-2, str. 120 - 121

ústavní vývoj byl násilně přerušen okolnostmi počínající druhé světové války a posléze začleněním Lotyšska do Sovětského svazu³⁵.

4.1.3. Litva

Podobně jako ostatní baltské státy i Litevská republika jako samostatný stát vyhlásila samostatnost po skončení první světové války v roce 1918. První ústava byla přijata v roce 1922. Tato ústava spravedlivě rozdělovala moc mezi tři hlavní orgány: prezidenta, vládu a parlament. Parlament dle tehdejší ústavy měl 70 členů³⁶. K zásadní změně v politickém systému Litvy došlo v roce 1926, kdy na konci roku došlo k puči a do prezidentského úřadu se dostal Antanas Smetona. Po tomto převratu nastoupila Litva cestu autoritářského státu, tento vývoj byl potvrzen v roce 1927, kdy došlo k rozpuštění parlamentu. V roce 1928 byla přijata nová ústava. Tato ústava již byla výrazně autoritářská a potvrzovala režim vzniklý v puči³⁷. Díky této ústavě prezident republiky převzal na sebe pravomoci parlamentu a stal se obdobou zákonodárné moci, došlo k prodloužení mandátu prezidenta a v jeho pravomocích byla možnost vydávat prezidentské dekrety nebo schvalovat rozpočet³⁸. Parlament byl odsunut do role druhořadé instituce. Další ústava byla vydána v roce 1938, tato ústava koncentrovala veškerou moc do rukou prezidenta³⁹.

Podobně jako v ostatních státech došlo k násilnému přerušení vlastního ústavního vývoje. V roce 1940 bylo území obsazeno vojsky Sovětského svazu, posléze Německé armády a na konci druhé světové války opět Sovětské armády a stala se jednou ze svazových republik.

4.2. Současná Ústava Estonské republiky

V současné době platí v Estonsku ústava, která byla přijata v létě roku 1992. Ústava (*põhiseadus*) byla za dobu své platnosti celkem pětkrát novelizována, dvakrát v roce 2003, 2017, 2011 a naposledy v roce 2015. Ústava je vnitřně členěna pomocí oddílů, které jsou dále členěny na paragrafy. Oddílů je v ústavě celkem 14. Přičemž paragrafované znění ústavy je

³⁵ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., 132-133

³⁶ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 114

³⁷ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 114

³⁸ LAINOVÁ, Radka, Zora HLAVIČKOVÁ a Michal STRAKA. Diktatury v rukavičkách?: autoritativní režimy v meziválečném období - Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko. V Praze: Triton, 2003. Dějiny do kapsy. ISBN 80-7254-334-2, str. 94

³⁹ LAINOVÁ, Radka, Zora HLAVIČKOVÁ a Michal STRAKA. Diktatury v rukavičkách?: autoritativní režimy v meziválečném období - Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko. V Praze: Triton, 2003. Dějiny do kapsy. ISBN 80-7254-334-2, str. 99 - 100

uvedeno krátkým textem podobným preambuli z ústavy České republiky. Členění oddílů je následující:

- I. Obecná ustanovení (§1 - §7)
- II. Základní práva, svobody a povinnosti (§8 - §55)
- III. Lid (§ 56 – 58)
- IV. Státní shromáždění (§59 - §76)
- V. Prezident (§77 - §85)
- VI. Vláda (§86 – §101)
- VII. Zákonodárství (§102 - §110)
- VIII. Finance a státní rozpočet (§111 - §119)
- IX. Zahraniční vztahy a mezinárodní smlouvy (§120 - §123)
- X. Obrana země (§124 - §131)
- XI. Státní kontrola (§132 – 138)
- XII. Justiční kancléř (§139 - §145)
- XIII. Soudy (§146 - §153)
- XIV. Místní samospráva (§154 - §160)
- XV. Změny ústavě (§161 - §168)⁴⁰

Oddílům IV. V., VI., VII., XIII a XIV. se budeme věnovat v kapitolách přímo zaměřeným na jednotlivé úpravy ve všech pobaltských zemích. V této části mé diplomové práce se tedy podíváme na zbývající oddíly estonské ústavy.

Obecná ustanovení

V této části ústavy se nachází základní ustanovení, kde jsou deklarovány elementární demokratické zásady fungování Estonské republiky. Jako názorný příklad může posloužit hned první paragraf, kde je uvedeno: Estonsko je samostatnou a nezávislou demokratickou republikou, v níž je lid nositelem nejvyšší státní moci. Samostatnost a nezávislost Estonska je nepromlčitelná a nezcizitelná“.

Základní práva, svobody a povinnosti

Tento oddíl ústavy obsahuje katalog práv, svobod a povinností. Práva, svobody a povinnosti, která z tohoto oddílu ústavy vyplývají, jsou rovné pro všechny estonské občany, občany cizích států i osoby bez státní příslušnosti, které pobývají na území Estonska. Práva,

⁴⁰ <https://president.ee/en/republic-of-estonia/the-constitution/index.html#XV>

svobody a povinnosti jsou přenesena i na právnické osoby a to v případě, že je to v souladu s obecnými cíli právnické osoby a s povahou jejich práv, svobod a povinností⁴¹. V úvodu je také definováno, že práva zde obsažená mohou být za určitých okolností omezena. To se může stát výlučně na základě ustanovení uvedených v ústavě. Jako příklad nám může posloužit čl. 130 ústavy, kde je uvedeno, že během výjimečného stavu lze v zájmu bezpečnosti státu omezit práva a svobody jednotlivců.

Občané

Tento oddíl ústavy je velmi stručný (obsahuje pouze 3 paragrafy) a jeho hlavním obsahem je způsob jakým občané uskutečňují nejvyšší státní moc. Tento způsob je v ústavě taxativně vymezen a jedná se o volby do Státního shromáždění a o rozhodování pomocí referenda⁴². Zbylé dva články upravují volební právo estonských občanů.

Finance a státní rozpočet

Obsahem prvních dvou paragrafů VIII. oddílu ústavy je postavení Estonské banky (*Eesti Pank*). Z ústavy vyplývá, že se jedná o instituci s výlučným emisním právem. Podobně jako je to u ústav jiných evropských států, včetně ústavy České republiky, již není její postavení dále podrobněji upravováno a je odkázáno na zákonný předpis, kterým se banka řídí. V Estonsku se jedná o zákon o Estonské bance (*Eesti Panga seadus*). Druhým důležitým předmětem tohoto oddílu je státní rozpočet. Lehce zvláště může působit ustanovení v § 119, které ukládá povinnost vypsát nové volby do Státního shromáždění v případě, že není schválen státní rozpočet nejpozději do skončení prvních dvou měsíců rozpočtového roku.

Zahraniční vztahy a mezinárodní smlouvy

Tento oddíl se věnuje dvěma důležitým oblastem. První oblastí je způsob ratifikace mezinárodních smluv. Přestože, se této problematice věnuje zákon o mezinárodních vztazích (*Välissuhtlemisseadus*), tak jsou v ústavě taxativně vymezeny typy mezinárodních smluv, jejichž ratifikace je plně v kompetenci Státního shromáždění. Jedná se o následující typy smluv:

- Smlouvy o změně státních hranic;

⁴¹ The Constitution of the Republic of Estonia, § 9

⁴² The Constitution of the Republic of Estonia, § 56

- Smlouvy, jejichž provedení vyžaduje přijetí, změnu nebo zrušení zákona;
- Smlouvy, na základě kterých se Estonsko připojuje k mezinárodní organizaci nebo paktu;
- Smlouvy, na základě kterých Estonsko přejímá vojenské nebo finanční závazky;
- Smlouvy, které schválení Státním shromážděním přímo vyžadují⁴³.

Podobně jako v ústavě České republiky je i v Estonské pamatováno na situace, kdy se zákony nebo jiné právní akty dostanou do rozporu s již ratifikovanými smlouvami, v těchto případech platí aplikační přednost pro mezinárodní smlouvy⁴⁴.

Druhou oblastí je problematika státních hranic. Zde se ústava přímo odvolává na smlouvu z Tartu podepsanou v roce 1920. Ústavně je také stanovena potřeba dvouřetinové většiny všech členů Státního shromáždění pro ratifikaci takové mezinárodní smlouvy, jejímž obsahem by byla změna hranic⁴⁵.

Obrana země

V tomto, v mnoha ohledech lehce netradičním, oddílu ústavy jasně deklarována povinnost estonských občanů podílet se na obraně země. V dalších paragrafech je upraven postup při výjimečném stavu.

Státní kontrola

Podobně jako v mnoha jiných ústavách zemí Evropské unie, například i Česká republika, i ústava Estonska zakládá vznik státního kontrolního orgánu, Národního kontrolního úřadu (*Riigikontroll*). Ústava zde také poměrně podrobně v § 133 definuje předmět možné prováděné kontroly a také postavení funkce Státního kontrolora (*riigikontrolör*).

Justiční kancléř

Pozice justičního kancléře je definována v §139 ústavy a jedná se o nezávislý úřad, jehož činností je dozor nad ústavností a zákonností zákonodárné a výkonné moci státu a nad normotvorbou místních samospráv.

Změny v ústavě

⁴³ The Constitution of the Republic of Estonia, § 121

⁴⁴ The Constitution of the Republic of Estonia, § 123

⁴⁵ The Constitution of the Republic of Estonia, § 122

Velká pozornost je v ústavě věnována možnostem její změny. Změny v ústavě lze provádět pouze zákonem, který je možné přijmout třemi způsoby: referendem, Státním shromážděním ve dvojitě opakovaném řízení a Státním shromážděním v urgentním řízení. I přes tři možnosti změny estonské ústavy je každá změna ústavy velice komplikovaná. Už samotný návrh na provedení změny v ústavě má právo navrhnout pouze prezident republiky nebo nejméně jedna pětina všech členů Státního shromáždění. Tento návrh musí být následně projednán ve třech čteních v Státním shromáždění, přičemž jsou stanoveny striktní lhůty, které musí proběhnout mezi jednotlivými čteními (tři měsíce mezi prvním a druhým a jeden měsíc mezi druhým a třetím). Velkou rigidnost vykazuje i způsob změn oddílů I. a XV., tedy oddílů, které jsou svým obsahem nejdůležitější pro demokratický systém vlády v Estonsku. Jejich změna je možná pouze pomocí referend.

Způsoby změny

- Referendem – zde je odchylný počet poslanců pro předložení návrhu, je nutný souhlas třípětinové většiny všech členů Státního shromáždění. V případě schválení návrhu se referendum nesmí konat dříve než tři měsíce od jeho schválení. Žádné jiné podmínky pro konání referenda již v ústavě definovány nejsou.
- Státním shromážděním ve dvojitě opakovaném schválení – zde je nezbytný souhlas většiny všech členů Státního shromáždění. Návrh zákona o změně je schválen v případě, že se při opakovaném schválení v prvním čtení vysloví pro návrh zákona alespoň 3/5 všech členů Státního shromáždění.
- Státním shromážděním v urgentním řízení – k rozhodnutí o změně ústavy je v tomto případě potřeba čtyřpětinové většiny členů Státního shromáždění, přičemž ke schválení zákona o změně ústavy je zapotřebí dvoutřetinová většina všech členů Státního shromáždění.

V případě, že navržená změna ústavy je ve Státním shromáždění nebo v konaném referendu zamítnuta, tak není možné navrhnout stejnou změnu v období jednoho roku od jejího zamítnutí⁴⁶.

Jednou ze zvláštností, minimálně oproti systému platnému v České republice je fakt, že Estonská ústava byla přijata v referendu, které proběhlo 28. června 1992. Obecně se dá říci,

⁴⁶ The Constitution of the Republic of Estonia, §161 - §168

že ústava z roku 1992 vychází svým textem z ústav předválečné Estonské republiky (ústavy z roku 1920 a 1938)⁴⁷.

4.2.1. Vývoj Estonské ústavy po roce 1992

I přes složité podmínky, které provázely změnu estonské ústavy, došlo od jejího přijetí k celkem pěti novelám.

První novela z roku 2003 upravovala §156 ústavy. Jednalo se o prodloužení volebního období pro členy místních samospráv ze tří let na čtyři roky. Tato změna ústavy nabyла platnosti dne 17. 10. 2005. Voleb do místních samospráv se týkala i poslední novela ústavy z roku 2015, kdy byla snížena hranice pro výkon aktivního volebního práva ve volbách do místních samospráv na šestnáct let. Druhá novela proběhla také v roce 2003 a týkala se vstupu Estonska do Evropské unie. Na základě referenda byl k ústavě přidán čtyř paragrafový dodatek k ústavě, kde je uvedeno, že Estonsko je členem Evropské unie a, že toto členství nikterak neomezuje platnost Estonské ústavy. Třetí novelizace proběhla v roce 2007, kdy byl lehce upraven text úvodní preambule. Největší změna ústavy proběhla v roce 2011, kdy byly novelizovány celkem 4 paragrafy, a jeden paragraf byl z textu ústavy vypuštěn. Celá změna se týkala pozice vrchního velitele branných sil, který měl být vždy jmenován v případě agrese a vyhlášení válečného stavu. Pozice vrchního velitele branných sil byla z textu ústavy vypuštěna a byla naopak přidána Národní obraná rada, která působí jako poradní orgán prezidenta v oblasti národní bezpečnosti.

4.3. Současná ústava Lotyšské republiky

V současné době platí v Lotyšsku ústava přijatá již v roce 1922. Jedná se o určitý symbol pokračující a nepřetržité státnosti. Lotyšská ústava je v současné nejstarší stále platnou ústavou ve střední a východní Evropě a celkově šestou nejstarší platnou na celém světě.

Dne 4. 5. 1990 Nejvyšší sovět Lotyšské lidově demokratické republiky schválil deklaraci, ze které vyplivalo, že Sovětská anexe Lotyšska v roce 1940 byla nezákonná, z důvodu nedodržení ústavy (*Satversme*) a proto byla znovu vyhlášena samostatná Lotyšská republika jako nástupce republiky fungující před sovětskou okupací v roce 1940⁴⁸. Byly obnoveny články 1,2,3 a 6 Ústavy z roku 1922. Zbytek Ústavy byl znovu uveden v platnost 6. června 1993, kdy byl schválen zasedáním 5. Saeimy.

⁴⁷ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 100-101

⁴⁸ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 132

Lotyšská ústava je vnitřně členěná na osm oddílů, které jsou dále členěny na články, těch má ústava celkem 116. Oddíly ústavy jsou následující:

I. oddíl	Obecná ustanovení (čl. 1 – 4)
II. oddíl	Saeima (parlament) (čl. 5 -34)
III. oddíl	Prezident (čl. 35 – 54)
IV. oddíl	Vláda (čl. 55 – 63)
V. oddíl	Zákonodárství (čl. 64 – 81)
VI. oddíl	Soudy (čl. 82 – 86)
VII. oddíl	Státní kontrola (čl. 87 a 88)
VIII. oddíl	Základní práva ⁴⁹ (čl. 89 – 116)

Parlamentu, prezidentovi, vládě a soudům jsou věnovány zvláštní kapitoly této práce, proto se v této kapitole zaměříme pouze na zbývající oddíly lotyšské ústavy.

Obecná ustanovení:

Jedná se o velmi stručný oddíl (popsaný pouze ve čtyřech člancích), kde jsou zakotveny základní charakteristiky Lotyšské republiky. Nejdůležitějším jsou hned dva úvodní články ústavy, ve kterých je zakotveno, že Lotyšsko je demokratickou a nezávislou republikou a svrchovaná moc Lotyšska patří lotyšskému lidu. V dalších člancích dochází k vymezení atributů Lotyšské republiky (území a národní vlajka).

Státní kontrola

V tomto oddíle je pouze stanovena podstata zřízení orgánu a základní parametry jeho fungování. Podle ústavy se jedná o nezávislý kolegiální orgán. Specifika jeho fungování jsou upravena v zákoně o státním kontrolním úřadu (*Valsts kontroles likums*).

Změna ústavy je dle čl. 76 ústavy možná dvěma způsoby. Prvním způsobem je hlasováním parlamentu. Zde je podmínkou účast minimálně dvou třetin poslanců, přičemž pro schválení změny je nutná opět minimálně dvoutřetinová podpora daného návrhu⁵⁰. Druhou možností je předložení návrhu změny lidovému hlasování, zde je pro schválení změny

⁴⁹ <http://www.saeima.lv/en/legislation/constitution>

⁵⁰ The Constitution of the Republic of Latvia, article 76

nutný souhlas minimálně 50% oprávněných voličů (všichni občané s právem hlasovat do parlamentu)⁵¹.

Základní práva

Jedná se o závěrečný oddíl ústavy. V katalogu uvedeném v tomto oddíle jsou vymezena práva a svobody ze všech oblastí, tedy jak základní lidská práva, politická práva, tak i práva menšin, či hospodářská, sociální a kulturní práva. Práva, která jsou vypsána v článku 116 lze omezit a to v případě, když jde o ochranu práv jiných, demokratického zřízení, případně veřejné bezpečnosti nebo obecného blaha.

4.4. Vývoj lotyšské ústavy po roce 1993

Po roce 1993 došlo k několika novelizačním textu ústavy. Většina změn ústavy se týkala stále stejných článků, které byly několikrát, většinou během velmi krátké doby novelizovány. Prvním takovým článkem je čl. 34, tento článek zabývající se odpovědností členů Saeimy za publikaci pravdivých zpráv z pléna parlamentu nebo jeho komisí. Tento článek byl v průběhu novelizován celkem pětkrát. Druhým takovým článkem je úplně poslední článek celé ústavy, čl. 116. Tento velmi důležitý článek, který pojednává o možnosti omezit některá základní práva vyjmenovaná v příslušném oddíle ústavy, byl novelizován celkem čtyřikrát. Jeho současné znění je výsledkem poslední novely z roku 2005. Další významnou změnou ústavy, alespoň z formální stránky došlo v roce 2014, kdy byl k ústavě dodán úvodní text, obdoba české preambule. Asi k největší změně v ústavě došlo v roce 1998, kdy byla Ústava v roce 1998 doplněna o katalog lidských práv a svobod. Další změny ústavy:

- V ústavě výslovně uvedena lotyšština jako národní jazyk a je zde definován vzor lotyšské národní vlajky, novelizace v roce 1998.
- Je možné stíhat členy parlamentu ve správním soudnictví i bez souhlasu parlamentu, novelizace v roce 2016.
- Změna čl. 54 ústavy, kde se řeší podmínky pro trestní stíhání prezidenta republiky, novelizován naposledy v roce 2009.
- Zrušení čl. 81 ústavy, který dříve upravoval možnost vlády v případě nezasedání Saeimy vydávat nařízení s právní silou zákona, novelizováno celkem 5x a zrušeno v roce 2007.
- Změna čl. 85 ústavy, zde došlo k formálním úpravám procesu jmenování soudců ústavního soud, novelizováno v roce 2013.

⁵¹ The Constitution of the Republic of Latvia, article 79

- Změna čl. 86 ústavy, změny v paragrafu upravující zákonné ukotvení justice, naposledy novelizováno v roce 1997.

4.5. Současná ústava Litevské republiky

Současná litevská ústava byla přijata v roce 1992 a to pomocí lidového hlasování, zde se pro její přijetí vyslovilo více než 75% hlasujících. Litevská ústava se rozděluje na celkem 14 oddílů. Celý text je uvozený krátkou preambulí a ukončen závěrečnými ustanoveními. V této kapitole se nebudu více zabývat V. oddílem (Seimas), VI. oddílem (prezident), VII. oddílem (vláda), VIII. oddílem (ústavní soud), IX. oddílem (soudy) a X. oddílem (samospráva a místní správa), ty budou zmíněny v samostatných kapitolách. Kromě samotného textu ústavy se litevská ústava skládá z dalších čtyř částí. První částí je ústavní zákon z 11. 2. 1991 „o litevském státu“, druhou je ústavní akt z 8. 6. 1992 „o nepřipojení se republiky Litva k postsovětskému východnímu svazu, třetím je zákon o nabytí účinnosti ústavy republiky Litva z 25. 10. 1992 a posledním je ústavní akt o členství republiky Litva v Evropské unii ze 14. 7. 2002⁵².

I. Litevský stát

Velmi obsáhlý oddíl, ve kterém je definováno množství základních charakteristik Litevské republiky. Je možné je rozdělit do několika skupin. První skupinou jsou základní demokratické charakteristiky. Hned v úvodních člancích je jasně deklarováno, že Litva je nezávislou demokratickou republikou, kde svrchovanost náleží lidu, ta nesmí být nijak zužována nebo omezována a v případě, že k tomuto dojde, tak má každý občan právo postavit se na odpor.

Za druhou skupinu by se dali označit články, které řeší právní řád a výkon státní moci. Výkon státní moci je upraven v článku 5, kde jsou jako vykonavatelé státní moci označeni vláda, prezident, parlament a soudy. Z hlediska právního řádu je zde vymezeno postavení ústavy jako zákona, který je nadřazen všem ostatním právním předpisům.

Třetí skupina jsou ustanovení týkající se státního území. Zde je jasně deklarována ucelenost a nedělitelnost území státu a možnost měnit státní hranice. Ty je možné změnit pouze na základě ratifikované mezinárodní smlouvy, přičemž pro její ratifikaci se musí vyslovit minimálně 4/5 členů Seimas.

⁵² The Constitution of the Republic of Lithuania, article 150

Poslední ucelenou skupinou ustanovení jsou ustanovení týkající se znaků státnosti. V ústavě je jasně vymezena národní vlajka, hymna, barvy, znak nebo například hlavní město. Dále úvodní oddíl upravuje také možnost konání referenda a státní občanství.

Oddíly II (Člověk a stát), III (Společnost a stát) IV (Národní hospodářství a práce) se týkají základních práv, svobod a povinností osob žijících na území Litevské republiky. Oddíl člověk a stát se týká základních lidských práv. Jedná se o široký katalog základních lidských práv a svobod, který je možné připodobnit k hlavě první Základní listiny práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky. Za nejdůležitější ustanovení lze považovat zaručení práva na život a jeho ochranu (čl. 19), nedotknutelnost svobody (čl. 20), neporušitelnost osobní bezpečnosti (čl. 21), zákaz mučení (čl. 23) nebo shromažďovací právo (čl. 36). Při vyhlášení výjimečného stavu je dle čl. ústavy možnost některá práva uvedená v tomto oddíle omezit.

Podobně laděný je i oddíl společnost a stát. Tento oddíl ústavy upravuje politická práva. Jako ilustrativní příklad mohou posloužit například zákaz cenzury nebo právo na vytváření spolků. Tento oddíl dále upravuje základy rodinného práva, školského systému a fungování církví. Rodina je dle ústavy označena za základ státu. Také je přímo v ústavě vymezen pojem manželství, které je jasně vymezeno, jako dobrovolná smlouva mezi mužem a ženou (čl. 38). Školský systém v Litvě je ústavou definován jako světský. Ústava také jasně deklaruje, bezplatné vzdělávání na školách zřizované státem a samosprávami.

Oddíl věnující se národnímu hospodářství a práci obecně upravuje principy hospodářství na území Litvy. Je zde stanoveno, že základem je soukromé vlastnictví a osobní svoboda a iniciativa. Přímo v ústavě je zakotven zákaz monopolů a ochrana spotřebitele. Z oblasti základních práv je možné zmínit zákaz nucené práce nebo práva na svobodnou volbu zaměstnání. Přímo v ústavě je také zakotveno postavení odborů. Velmi důležitý je článek 47, kde je upraveno, že veškeré nerostné bohatství, vnitrozemské vody, lesy, přírodní rezervace, silnice a architektonicky, historicky nebo kulturně významná místa jsou ve výlučném vlastnictví státu. Výlučná vlastnická práva má stát také ke vzdušnému prostoru, pobřeží a ekonomické zóně v Baltském moři⁵³

⁵³ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 47

XI. Finance a státní rozpočet

Hlavním obsahem tohoto oddílu ústavy jsou dvě hlavní oblasti. První oblastí je právní úprava státní banky. Litevská banka je zde vymezena jako centrální banka republiky a je vlastněna státem.

Druhou oblastí je oblast rozpočtové politiky. Rozpočtový systém je dle ústavy rozdělen na dva typy – samostatný státní rozpočet a samostatné rozpočty místních samospráv. Velmi detailně je zde upraven samotný rozpočtový proces. Rozpočet je sestavován vládou a následně je předkládán Seimas to ve lhůtě minimálně 75 dní před konce rozpočtového roku, ten podle článku 129 ústavy začíná 1. ledna a končí 31. prosince. V případě, že ve stanovených termínech nedojde ke schválení státního rozpočtu, tak je stanoveno, že výdaje na jednotlivé měsíce nesmí překročit 1/12 výdajů rozpočtu pro rok předcházející⁵⁴.

XII. Státní kontrola

Tento oddíl ústavy je zaměřen na pozici Státního kontrolora. Tento úřad dohlíží na zákonnost správy státního majetku a jeho užívání a dále na provádění státního rozpočtu. O provádění státního rozpočtu předkládá Státní kontrolor každoročně parlamentu zprávu⁵⁵. Státní kontrolor je do své funkce volen Seimas na návrh prezidenta republiky a to na dobu pěti let.

XIII. Zahraniční politika národní obrana

V této kapitole jsou obecně upraveny základní pravidla zahraniční politiky Litevské republiky a obrany státu. Je zde stanoveno, že Litva se ve své zahraniční politice řídí obecně uznanými zásadami a normami mezinárodního práva a usiluje o bezpečnost a nezávislost země⁵⁶. Za lehce zvláštní ustanovení je možné považovat ustanovení článku 136, kde je deklarováno, že na území Litvy se nesmí nacházet zbraně hromadného ničení a vojenské základny cizích států.

Důležitou částí tohoto oddílu jsou ustanovení článku 138, který se zabývá ratifikací mezinárodních smluv. Jsou zde vymezeny oblasti, ve kterých je nutné mezinárodní smlouvy ratifikovat parlamentem, jedná se o:

- Smlouvy měnící státní hranice;

⁵⁴ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 129 - 132

⁵⁵ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 134

⁵⁶ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 135

- Smlouvy o politické spolupráci s cizími státy, jakož i smlouvy týkající se obrany státu;
- Smlouvy o nepoužití násilí nebo hrozby násilím a smlouvy o mírové spolupráci;
- Smlouvy o pobytu branných sil na území Litevské republiky;
- Smlouvy o účasti Litvy v mezinárodních organizacích;
- Vícestranné nebo dlouhodobé hospodářské smlouvy.

XIV. Změna ústavy

Litevská ústava je rigidní. Dle ústavy jsou dva způsoby, jakými může dojít k jejím změnám. Prvním způsobem je změna na základě rozhodnutí parlamentu. V tomto případě je nutné, aby návrh na změnu ústavy byl podán skupinou poslanců, která svým počtem odpovídá minimálně jedné čtvrtině všech jeho členů. Druhou možností je na základě vůle lidu, v tomto případě musí být změna předložena minimálně tři sta tisíci voliči⁵⁷.

Samotné jednání o změnách ústavy musí parlament jednat a následně i hlasovat vždy dvakrát, přičemž doba, která musí uběhnout mezi jednotlivými hlasováními, musí být minimálně tři měsíce. S předloženou změnou ústavy musí vyjádřit souhlas minimálně 2/3 všech členů Seimas. Ustanovení první oddílu (Litevský stát) a čtrnáctého oddílu (Změna ústavy) musí vždy proběhnout referendum. Zvláštní úprava se týká článku 1 ústavy (Litevský stát je nezávislá demokratická republika), změna tohoto článku musí být v referendu schválena třemi čtvrtinami všech litevských voličů⁵⁸.

4.5.1. Změny v litevské ústavě

- Čl. 47 – Tento článek upravující vlastnictví nerostných surovin republikou Litva. Změny proběhly celkem dvě, v letech 1996 a 2003 a obě se týkaly možnosti cizích států získat vlastnictví pozemků.
- Čl. 57 – V tomto článku došlo k úpravě termínu konání voleb. Dříve byla vymezena doba na období minimálně jednoho měsíce a maximálně dvou měsíců před ukončením mandátu poslanců parlamentu. V současné době je pevně určena druhá neděle v říjnu daného roku.
- Čl. 84 – Ke změně tohoto článku došlo v roce 2003. Podstatou změny nebyly přímo prezidentské pravomoci, ale u odstavců 1 -14 a 16 -23 byla prezidentovi udělena povinnost provést kroky uvedené ve zmíněných odstavcích.

⁵⁷ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 147

⁵⁸ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 148

- Čl. 118 – Jedná se o článek zabývající se postavením státních zástupců. Změnou článku v roce 2003 došlo k úpravě jejich pravomocí (bylo zavedeno, že státní zástupci vedou a řídí vyšetřování před trestním řízením) a také byla stanovena, že Úřad Státního zástupce republiky Litva se nově stává Úřadem generálního státního zástupce s úřady teritoriálních státních zástupců.
- Čl. 119 – Tento článek byl změněn již dvakrát, k první změně došlo v roce 1996, kdy byl prodloužen mandát členům místní samosprávné rady ze dvou let na roky tři. Ke druhé změně došlo v roce 2002, kdy byla opět změněna délka mandátu členům místních samosprávných rad a to na čtyři roky.
- Čl. 125 – rozhodnutí Ústavního soudu Litevské republiky bylo zjištěno, že změna odstavce tohoto článku byla přijata v rozporu s ústavou, proto nemůže tento článek být aplikován.
- Čl. 150 - V roce 2004 byla přidána mezi součásti ústavy ústavní akt o členství republiky Litva v Evropské unii⁵⁹.

⁵⁹ <http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/constitutions/eng/eur/ltu>

5. Parlamenty v pobaltských státech

5.1. Estonský parlament

Nositelům zákonodárné moci v Estonsku je dle § 59 ústavy estonské Státní shromáždění – parlament (*Riigikogu*). Parlament v Estonsku je jednokomorový a má 101 členů, usnášeníschopné je shromáždění tehdy, pokud je přítomna minimálně nadpoloviční většina členů, tedy minimálně 51 poslanců⁶⁰. Poslanecký mandát je čtyřletý.

Poslanecký mandát vzniká dnem složení úřední přísahy, v přísaze slibuje zvolený poslanec věrnost republice a ústavě. Poslanecký mandát je neslučitelný s jakoukoliv jinou státní funkcí a zvolený poslanec je také osvobozen od vojenské služby.

V případě nově ustanoveného parlamentu se první zasedání musí konat nejpozději do deseti dnů od vyhlášení volebních výsledků. Jeho svolání a zahájení je v pravomoci prezidenta republiky. Pravidelná zasedání parlamentu se konají od druhého pondělí v lednu do třetího čtvrtka v červnu a od druhého pondělí v září do třetího čtvrtka v prosinci. Je možné svolat i mimořádné zasedání parlamentu. Jeho svolání je v pravomoci předsedy vlády na návrh prezidenta republiky, vlády jako celku nebo minimálně 1/5 parlamentu. Zasedání jsou na rozdíl od jednání vlády veřejná, ale na návrh 2/3 poslanců může být prohlášeno za uzavřené. V čele parlamentu stojí volený předseda a jeho dva místopředsedové. Ti jsou odpovědní za vedení plenárních zasedání a stanovují denní harmonogram projevů.

K rozpuštění parlamentu dochází ve dvou případech. Za prvé, když je rozpuštěn prezidentem republiky v případě, že ani ve třetím pokusu není zvolen premiér. Druhou možností pro rozpuštění parlamentu je vyjádření nedůvěry parlamentem předsedovi vlády nebo vládě jako celku.

Pravomoci parlamentu jsou vymezeny v §65 ústavy. Mezi ty nejdůležitější patří následující:

- Přijímání zákonů a rozhodnutí;
- Rozhodování o provedení referenda;
- Volba prezidenta republiky;
- Ratifikace vybraných mezinárodních smluv;
- Pověření kandidáta na post předsedy vlády;
- Schvalování státního rozpočtu;

⁶⁰ The Constitution of the Republic of Estonia, § 70

- Jmenování předsedu Státního soudu (na návrh prezidenta), předsedu Rady estonské banky, Státního kontrolora, Justičního kancléře, členy Státního soudu (na návrh předsedy Státního soudu), členy Rady Estonské banky;
- Vyslovuje nedůvěru vládě, předsedovi vlády nebo ministři.

5.2. Lotyšský parlament

Legislativní mocí v Lotyšsku disponuje parlament (*Saeim*). Parlament v Lotyšsku je jednokomorový a skládá se z celkem 100 poslanců. Ti jsou voleni v přímých, všeobecných a rovných volbách. Jejich mandát je čtyřletý. Saeim rozhoduje ve většině případů absolutní většinou hlasů přítomných poslanců a to při minimální účasti jedné třetiny všech poslanců⁶¹. Zvláštností je, že přímo v textu ústavy nejsou žádným způsobem vymezeny pravomoci parlamentu.

Nejdůležitějším orgánem parlamentu je předsednictvo, to je složené z předsedy, dvou místopředsedů a tajemníků. V pravomoci předsednictva je svolávání zasedání parlamentu a to jak zasedání řádné, tak i mimořádné. Povinností předsednictva je svolání zasedání parlamentu v případě, když o to požádá prezident republiky, předseda vlády nebo alespoň jedna třetina všech poslanců. Parlament má dále pravomoc zřizovat komise, v současné době je zřízeno celkem šestnáct komisí. Pozice v nich jsou rozdělovány podle síly jednotlivých parlamentních uskupení. Výjimkou je mandátní a etická komise, kde je každá parlamentní frakce zastoupena dvěma členy a komise pro národní bezpečnost, kde má každá parlamentní frakce jednoho člena⁶².

První zasedání parlamentu, zvoleného v řádných parlamentních volbách se koná dle článku 12 ústavy vždy první úterý v listopadu, v případě, že dojde k rozpuštění parlamentu a volby se nekonají v řádném termínu, tak se parlament schází nejpozději měsíc po volbách.

Pozice poslanců parlamentu je v ústavě poměrně detailně upravena. Poslance není možné stíhat za projevy pronesené na půdě parlamentu při výkonu jejich mandátu a ani za jejich hlasování. A to v žádném v soudním, správním nebo disciplinárním řízení. V tomto bodě platí dvě výjimky, které jsou taxativně vymezeny v článku 28 ústavy. První možnost stíhání poslance je v případě, že vědomě šíří urážlivá a nesprávná tvrzení anebo po-

⁶¹ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 141

⁶² <http://www.saeima.lv/en/about-saeima/work-of-the-saeima/committees/>

kud šíří urážlivá tvrzení o soukromém nebo rodinném životě. Bez souhlasu parlamentu nemůže být proti poslanci zahájeno trestní nebo správní stíhání stejně tak nesmí být člen Saeimy bez jejího souhlasu zatčen, podroben osobní prohlídce nebo jinak omezen na osobní svobodě. Jedinou výjimkou je případ, pokud je člen parlamentu přímo zadržen při samém trestném činu⁶³.

5.3. Litevský parlament

Litevský parlament (*Seimas*) je jednokomorovou institucí se 141 členy, kteří jsou voleni na základě rovného, přímého, všeobecného a tajného hlasování na dobu čtyř let. Za členy parlamentu mohou být zvoleni pouze osoby s litevským občanstvím, které nejsou vázány přísahou nebo závazkem ve prospěch cizího státu, ke dni voleb dosáhly minimálního věku 25 let, mají trvalé bydliště na území Litvy, nejsou zbaveni svéprávnosti a nejsou ve výkonu trestu⁶⁴. Parlament se ročně schází ke dvěma řádným schůzím. Jarní schůze začíná 10. března a končí 30. června a podzimní schůze začíná 10. září a končí 23. prosince.

Funkce zvolených členů parlamentu začíná dnem, ve kterém se nově zvolený parlament sešel ke své první schůzi, po složení slibu věrnosti republice. Postavení poslance parlamentu je neslučitelné s jakýmkoliv povinnostmi vůči jiným státním institucím a organizacím, stejně tak je s výkonem poslaneckého mandátu neslučitelná jakákoliv živnostenská případně obchodní činnost v soukromých podnicích. Poslanec za dobu svého mandátu v Seimas nesmí pobírat žádný další plat, jedinou výjimkou jsou odměny za tvůrčí činnost⁶⁵. Všichni členové parlamentu jsou chráněni imunitou, poslance tedy není možné trestně stíhat nebo zatknout bez souhlasu parlamentu. Stejně tak členové parlamentu nemohou být stíháni za své hlasování nebo projevy na půdě parlamentu, existuje však jedna výjimka a ta se týká urážek a pomluv. Mandát člena parlamentu zaniká ukončením mandátu, smrtí, vzdáním se mandátu, zbavením svéprávnosti, rozhodnutím Seimas v řízení o zbavení mandátu, v případě prohlášení voleb za neplatné, pokud zahájí nebo neukončí výdělečnou činnost, která není slučitelná s povinnostmi člena parlamentu nebo pokud ztratí Litevské občanství⁶⁶. Schůze Seimas jsou řízeny předsedou nebo místopředsedou, výjimkou je první povolební schůzi vždy zahajuje věkem nejstarší poslanec.

⁶³ The Constitution of the Republic of Latvia, article 29

⁶⁴ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 56

⁶⁵ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 59 – 60

⁶⁶ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 63

Kompetence Litevského parlamentu jsou taxativně vymezeny v článku 57 ústavy, mezi ty nejdůležitější pravomoci patří:

- Projednávání a schvalování změn ústavy;
- Vydávání zákonů;
- Usnášení o referendu;
- Vyhlašování prezidentských voleb;
- Schvaluje nebo zamítá kandidáta navrženého a prezidenta republiky nebo předsedu vlády;
- Na návrh vlády ruší, případně zakládá ministerstva;
- Má pravomoc vyslovit nedůvěru předsedovi vlády nebo ministrovi vlády;
- Schvaluje státní rozpočet a dohlíží na jeho uskutečňování;
- Ratifikuje a vypovídá mezinárodní smlouvy;
- Rozhoduje o amnestii;
- Vyhlašuje přímou správu, válečný a výjimečný stav.

6. Prezidenti v pobaltských státech

6.1. Estonsko

Dle § 77 ústavy je prezident hlavou Estonské republiky. Jedná se o představitele výkonné moci státu. V Estonsku jsou ústavně zakotveny čtyři důvody pro konce jeho mandátu. Jedná se o odstoupení, odsouzení pravomocným rozsudkem o vině, smrtí prezidenta a nástupem nového prezidenta do úřadu. V případě, že prezident před svým zvolením vykonával nějakou volenou nebo jmenovanou funkci ve státním nebo samosprávném úřadu, tak dnem nastoupení do úřadu všechny jeho pravomoci a úkoly zanikají. Stejně tak se ke dni nástupu do funkce pozastavuje členství prezidenta v politické straně. Je silně omezena možnost prezidenta trestně stíhat; návrh na trestní stíhání prezidenta je oprávněn podat pouze Justiční kancléř a souhlas k tomu musí vyslovit Státní shromáždění většinou všech svých členů⁶⁷.

6.1.1. Pravomoci a povinnosti prezidenta

Přestože je estonský prezident ústavou pojímán jako reprezentativní hlava státu, tak je možné jeho kompetence chápat jako poměrně rozsáhlé⁶⁸. Pravomoci prezidenta republiky jsou v ústavě vymezeny v §78 ústavy a jsou dále upraveny v Zákoně o pracovních postupech prezidenta republiky (*Vabariigi Presidendi töökorra seadus*). Prezidentské pravomoci je možné rozdělit do několika skupin:

- Pravomoci v oblasti mezinárodních vztahů

Prezident republiky je oficiálním reprezentantem Estonska v mezinárodních vztazích. V této oblasti je však prezident nucen koordinovat své kroky ve spolupráci s vládou, která je tvůrcem zahraniční politiky. Prezident má také pravomoci v oblasti diplomacie, kde na návrh vlády jmenuje nebo naopak odvolává estonské velvyslance. Další kontrasignovanou pravomocí prezidenta je podepisování mezinárodních smluv dle §121 ústavy. V oblasti mezinárodních vztahů má prezident i pravomoci, které spadají výlučně do jeho působnosti, tou nejvýznamnější je možnost vyhlásit válečný stav, případně jeho následné ukončení⁶⁹.

- Pravomoci v oblasti domácí politiky
 - Pravomoci směrem k parlamentu

⁶⁷ The Constitution of the Republic of Estonia §84-85

⁶⁸ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 96

⁶⁹ <https://www.president.ee/en/president/legal-authority/index.html#armuandmisoigus>

Hlavní prezidentské pravomoci směrem k parlamentu jsou v oblasti vypisování voleb. Prezident vždy vyhláší řádné volby do parlamentu a v případech uvedených v ústavě také volby mimořádné.

- Povinnosti směrem k vládě

Zde je hlavní prezidentskou pravomocí jmenování a odvolávání premiéra, potažmo ministrů vlády. Tomuto tématu bude věnována jiná kapitola této práce.

- Pravomoci v oblasti legislativy

Estonský prezident, mimo období ohrožení, nedisponuje legislativní pravomocí, není tedy oprávněn navrhnout zákonné předpisy s jednou výjimkou. Touto výjimkou je možnost podat návrh na změnu ústavy. V případě ohrožení státu má prezident pravomoc vydávat dekrety. Vydávání těchto dekretů musí být vždy v naléhavém státním zájmu. Tyto dekrety mají sílu zákona a jsou podepisovány také předsedou Státního shromáždění a předsedou vlády. Na nejbližším jednání Státního shromáždění musí být tyto dekrety projednány a buď vyhlášeny jako zákon nebo zrušeny. Prezidentskými dekrety nemůže být měněna ústava.

Prezident republiky je povinen vyhlásit zákon, který byl schválen Státním shromážděním. S tímto souvisí další pravomoc odmítnout vyhlásit zákon přijatý Státním shromážděním a vrátit ho zpátky k novému jednání. V případě, že Státní shromáždění přes toto „veto“ zákon opět schválí, tak má prezident možnost podat návrh k Nejvyššímu soudu, aby byl návrh zákona shledán protiústavním. V případě, že Nejvyšší soud neshledá nic protiústavního, tak je prezident povinen zákon vyhlásit. Je zajímavostí, že za dobu úřadování VII. a VIII. Státního shromáždění (1992 – 1999) bylo prezidentem odmítnuto vyhlásit celkem 33 zákonů, v osmi případech se prezident obrátil na Nejvyšší soud, který mu hned v sedmi z nich dal za pravdu⁷⁰.

- Jmenovací pravomoci

V pravomoci prezidenta republiky je jmenování prezidenta Estonské banky (na návrh Rady Estonské banky) a soudců (na návrh Státního soudu). Druhou pravomocí je navrhování Státnímu shromáždění jmenování kandidátů do pozic: předsedy Státního soudu, předsedy Rady Estonské banky, Státního kontrolora a Justičního kancléře⁷¹.

⁷⁰ <https://www.president.ee/en/president/legal-authority/index.html#armuandmisoigus>

⁷¹ The Constitution of the Republic of Estonia, § 78

- Další pravomoci

V kompetenci estonského prezidenta je také promíjení, anebo zmírnění trestu odsouzeným formou milosti. V pravomoci prezidenta republiky je možnost dát podnět k trestnímu stíhání Justičního kancléře, prezident státu je jediná oprávněná osoba k tomuto kroku. Prezident také uděluje a propůjčuje státní vyznamenání.

6.2. Lotyšsko

Lotyšský prezident je dle ústavy hlavou státu a zastupuje stát navenek. Volba prezidenta probíhá nepřímým a tajným hlasováním členů parlamentu. Prezident není z výkonu své funkce politicky odpovědný a všechny jím vydávané prezidentské akty vyžadují kontrasignaci předsedy vlády nebo příslušného resortního ministra. Volební období prezidenta republiky je čtyřleté a je možné je vykonávat maximálně ve dvou po sobě jdoucích obdobích.

Dle ústavy je několik možností, jak může prezident pozbýt své funkce. Prezident může být odvolán na neveřejném a tajném jednání parlamentu na návrh nejméně poloviny všech poslanců. Pro odvolání je nutná dvoutřetinová podpora návrhu. Pokud dojde k odvolání prezidenta, tak je povinností parlamentu neprodleně jmenovat prezidenta nového. Druhou možností ztráty mandátu je nesouhlasný výsledek referenda o rozpuštění parlamentu. V tomto případě parlament volí nového prezidenta a to pouze na zbytek volebního období. Dalšími možnostmi je vzdání se mandátu, případně smrt prezidenta. V případě, že není pozice prezidenta obsazena, tak pravomoci prezidenta vykonává předseda Saeimy⁷².

6.2.1. Pravomoci prezidenta republiky

- Pravomoci v mezinárodních vztazích

Kromě zastupování státu navenek, prezident jmenuje lotyšské diplomaty a přijímá zahraniční diplomaty.

- Pravomoci směrem k vládě

Zde je hlavní prezidentskou pravomocí jmenování a odvolávání premiéra, potažmo ministrů vlády. Tomuto tématu bude věnována jiná kapitola této práce.

- Pravomoci v oblasti legislativy

⁷² The Constitution of the Republic of Latvia, article 50 – 52

Podle ústavy prezident disponuje zákonodárnou iniciativou. Prezident je také osobou zodpovědnou za vyhlášení zákonů schválených Saeimou. V prezidentových pravomocích je návrh na rozpuštění sněmovny, v případě, že prezident tuhle pravomoc využije, tak se koná lidové hlasování. V případě, že se nadpoloviční většina hlasujících v lidovém hlasování vyjádří pro rozpuštění Saeimy, tak se Saeimy pokládá za rozpuštěnou a do dvou měsíců se musí konat nové volby. V opačném případě, tedy když se nadpoloviční většina vysloví proti rozpuštění Saeimy, dochází k odvolání prezidenta. Prezident má také pravomoc požádat předsednictvo parlamentu o svolání schůze⁷³.

- Další pravomoci

Mezi další důležité pravomoci prezidenta republiky patří propůjčování státních vyznamenání a možnost udělovat milosti, ne však amnestie, ty jsou vyhlášovány parlamentem. V době míru je prezident i vrchním velitelem ozbrojených sil.

6.3. Litva

Litva je jediným pobaltským státem, kde je prezident volen přímou volbou. I z tohoto důvodu bývá litevský politický systém označován za poloprezidentský, ne nepodobný francouzskému modelu⁷⁴. Prezidentem se podle ústavy může stát jakýkoliv litevský občan, který v Litvě žije minimálně po dobu posledních tří let, dosáhl věku minimálně čtyřiceti let a splňuje podmínky volitelnosti do Seimas. Pro možnost kandidatury na prezidenta je nezbytné nabírat minimální podporu 20 000 podpisů oprávněných voličů. Prezidentský mandát je pětiletý a do funkce může být ta samá osoba zvolena pouze ve dvou po sobě jdoucích volebních obdobích. Výkon funkce prezidenta není slučitelný s výkonem žádné jiné funkce a prezident po dobu svého mandátu nesmí přijímat žádný jiný plat než ten prezidentský.

Litevská ústava nabízí více způsobů, jakými může prezident republiky pozbýt svou funkci. Tyto způsoby jsou uvedeny v čl. 88 ústavy. Kromě důvodů, které se opakují ve všech zmíněných ústavách, jsou zde dva důvody, které bych chtěl zvláště zmínit. Prvním důvodem je případ, kdy Seimas přijme, se zřetelem na posudek Ústavního soudu, třípětinovou většinou hlasů všech svých členů usnesení, zjišťující, že zdravotní stav nedovoluje prezidentovi republiky úřad vykonávat. Druhým je možnost zbavit prezidenta úřadu řízením v Seimas. Tento proces, někdy také nazývaný impeachment, může být zahájen pouze na základě závažného

⁷³ <https://www.president.lv/en/president-of-latvia/institution-of-the-president-of-latvia/duties-and-rights>

⁷⁴ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 116-117

porušení ústavy nebo v případě spáchání závažného trestného činu⁷⁵. V litevské historii již k jednomu případu impeachmentu došlo.

V roce 2003 byl tehdejší prezident Rolandas Paksas obviněn z ohrožení národní bezpečnosti a ze závažné trestné činnosti. Prezident byl obviněn, že v rámci své předvolební kampaně přislíbil několika ruským podnikatelům udělení litevského státního občanství výměnou za finanční podporu své kampaně. Na základě procesu impeachmentu byl Paksas v roce 2004 funkce prezidenta zbaven⁷⁶.

6.3.1. Pravomoci prezidenta republiky

Pravomoci prezidenta republiky jsou taxativně vymezeny v článku 84 ústavy. Je možné je rozdělit do několika oblastí.

- Pravomoci v oblasti mezinárodních vztahů

Prezident spolu s vládou řeší základní otázky zahraniční politiky a spolu s vládou je zodpovědný za provádění zahraniční politiky. Prezident je také zodpovědný za jmenování, případně za propouštění diplomatických zástupců v cizích státech, oboje však provádí na návrh vlády. Prezident také podepisuje mezinárodní smlouvy a následně je překládá k ratifikaci parlamentu.

- Pravomoci směrem k vládě

Se souhlasem parlamentu prezident jmenuje předsedu vlády, kterého pověřuje sestavením vlády a následně potvrzuje také její personální složení. Obdobně se souhlasem parlamentu ministerského předsedu odvolává.

- Pravomoci směrem k parlamentu

Prezident dle ústavy předkládá parlamentu každoročně zprávy o stavu Litvy a o její vnitřní a zahraniční politice. Prezident republiky je také oprávněn svolávat mimořádné jednání parlamentu. Za hlavní pravomoc v této oblasti však je pravomoc vyhlašovat pravidelné a mimořádné volby do parlamentu.

- Pravomoci v oblasti legislativy

⁷⁵ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 88

⁷⁶ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 117

Prezident dle ústavy má zákonodárnou iniciativu, tedy je oprávněn navrhnout zákony. V případě zákonů schválených parlamentem má prezident možnost podepsat a následně je úředně vyhlásit, čímž zákon vstupuje v platnost, nebo jej také může vrátit parlamentu k novému projednání. V takovém případě musí parlament zákon opětovně projednat. Takový zákon je opětovně schválen v případě, že obsahuje změny, které do něj prezident republiky navrhl, nebo pokud byl znovu schválen nadpoloviční většinou přítomných členů Seimas. V takovém případě má prezident povinnost zákon podepsat a vyhlásit do tří dnů. Prezident má také možnost zákon ani nepodepsat a ani ho nevrátit. V takovém případě po uplynutí lhůty deseti dnů vstupuje zákon v platnost, podepisuje a vyhláší jej předseda parlamentu.

- Jmenovací pravomoci

V oblasti soudnictví prezident navrhuje parlamentu jména kandidátů na soudce Nejvyššího soudu a posléze z jejich středu navrhuje předsedu Nejvyššího soudu. U Apelačního soudu jmenuje soudce a také z jejich středu vybírá předsedu Apelačního soudu, s navrženým předsedou soudu musí parlamentu vyslovit souhlas. V pravomoci prezidenta je také jmenování soudců okresních a krajských soudů.

U Ústavního soudu prezident navrhuje tři kandidáty na pozice soudců a následně ze všech soudců Ústavního soudu jmenuje jednoho předsedou. Mimo oblast soudnictví navrhuje parlamentu kandidáty na pozici Státního kontrolora a předsedy představenstva Litevské banky. Dále také se souhlasem parlamentu jmenuje a odvolává velitele branných sil a vedoucího činitele Bezpečnostního úřadu.

Další pravomoci

Prezident má dle ústavy právo udělovat litevské občanství. Mezi další prezidentské pravomoci patří také možnost propůjčovat státní vyznamenání a udělovat odsouzeným osobám milost⁷⁷.

⁷⁷ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 84

7. Pozice vlády v pobaltských státech

7.1. Estonsko

Dle ústavy je vláda republiky orgánem výkonné moci ve státě. V čele vlády stojí ministerský předseda (*peaminister*) a jejími členy jsou ministři (*minister*). Počet ministrů v jednotlivých vládách kolísal mezi počtem 11 až 14 členy⁷⁸. V současné době má vláda celkem 11 ministerstev – spravedlnosti, vzdělávání a vědy, obrany, životního prostředí, kultury, pro venkov, pro hospodářství a komunikaci, financí, sociálních věcí, vnitra a zahraničních věcí⁷⁹. Případné změny ve složení vlády činí na návrh ministerského předsedy prezident republiky⁸⁰. Vláda do své funkce nastupuje složením slibu před Státním shromážděním⁸¹.

Vládní pravomoci jsou vymezeny v § 78 ústavy. Je možné je obecně rozdělit do pěti skupin dle činností:

- Realizace vnitřní politiky státu

Jedná se o povinnosti zavádět do praxe zákony, schválená rozhodnutí Státního shromáždění a akty hlavy státu. Vláda také odpovídá za koordinaci státních úředníků.

- Tvorba práva

Povinnost předkládat návrhy zákonů na žádost parlamentu nebo z vlastní iniciativy.

- Provádění rozpočtové politiky státu

Vláda je odpovědná za přípravu státního rozpočtu, předkládání zprávy o plnění státního rozpočtu a předkládání návrhů na schválení doplňků rozpočtu.

- Realizace zahraniční politiky státu

Vláda je tvůrcem zahraniční politiky státu.

- Obrana státu

Estonská vláda má pravomoc pro zřízení zvláštních komisí. Celkem je možné vytvořit tři druhy komisí, které se liší v jejich personálním složení. Prvním druhem je komise minister-

⁷⁸ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 98

⁷⁹ Government of the Republic Act § 45

⁸⁰ The Constitution of the Republic of Estonia § 90

⁸¹ The Constitution of the Republic of Estonia § 91

ská, tato komise, jak je z názvu patrné, je tvořena ministry a sekretářem. Druhou komisí je komise představitelů některých ministerstev. Tato komise se skládá z úředníků a ze zástupců centrálních úřadů. Poslední variantou je komise specialistů. V této komisi mohou zasedat i osoby, které nejsou zaměstnány ve státní službě⁸².

Institucí, která je velmi těsně spojena s činností vlády, je Státní kancelář. Kancelář má na starost technickou administrativu vlády⁸³.

Vláda má jako celek také legislativní pravomoc, ale o té bude podrobněji psáno v jiné kapitole této práce.

7.1.1. Členové vlády

Členové vlády nemohou po dobu svého mandátu zastávat žádnou jinou státní funkci, dále nesmí být členem dozorcí rady ani představenstva žádného průmyslového podniku⁸⁴. Členům vlády, kteří jsou i členy Státního shromáždění, se při jejich jmenování pozastaví mandát, který se jim opět obnoví po jejich odchodu z funkce⁸⁵. Člena vlády lze trestně stíhat pouze

na návrh Justičního kancléře a k tomuto stíhání musí souhlasit nadpoloviční většina všech členů Státního shromáždění. V případě, že byla ministrovi vlády vyslovena pravomocným rozsudkem vina, je jeho mandát ukončen⁸⁶.

Ministerský předseda

Pozice ministerského předsedy je v ústavě, v § 93 definována jako zástupce vlády republiky a osoby, která řídí veškerou její činnost. Pro řízení činnosti vlády mohou být ministerským předsedou zvoleni nejvýše dva ministři, kteří budou mít právo jej zastupovat v době jeho nepřítomnosti.

Ministři

Pozice ministrů je definována v ústavě v § 94. Ministerstva jsou zřízena za účelem organizace jednotlivých odvětví správy⁸⁷. Přesný počet a oblasti správy spadající pod jednotlivá

⁸² Výkonná moc na Litvě, v Lotyšsku a Estonsku. *Politologický časopis*. 2002, **2002**(1), 112-127.

⁸³ CABADA, Ladislav. *Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů*. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 98

⁸⁴ CABADA, Ladislav. *Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů*. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 98

⁸⁵ The Constitution of the Republic of Estonia § 64

⁸⁶ The Constitution of the Republic of Estonia § 10

⁸⁷ The Constitution of the Republic of Estonia § 94

ministerstva jsou detailněji upravena v Zákoně o vládě státu (*Vabariigi Valitsuse seadus*). Ministři mají pravomoc vydávat výnosy a nařízení. Každému členovi vlády může být Státním shromážděním vyslovena nedůvěra. Ministr, kterému byla takto nedůvěra vyslovena, je následně odvolán prezidentem republiky.

Kromě jedenácti ministerstev vyjmenovaných v úvodu této kapitoly může být na návrh premiéra jmenován ministr, kterému nebude svěřen žádný resort, tomuto ministrovi však již není umožněno vydávat nařízení a výnosy.

7.1.2. Jmenování ministerského předsedy a proces sestavování vlády, rozpuštění vlády

Jak již bylo napsáno, v čele vlády stojí ministerský předseda. Ten je navrhován prezidentem republiky ve lhůtě maximálně 14 dní od voleb do Státního shromáždění nebo po rozpuštění vlády. Prezidentem pověřený kandidát na premiéra je povinen do 14 dnů vypracovat programové zásady budoucí vlády, které jsou následně předloženy Shromáždění. To posléze rozhodne, zda kandidáta pověří sestavením vlády. Rozhodnutí o pověření kandidáta je přijímáno bez debaty veřejným hlasováním většinou hlasů⁸⁸. V případě, že pověřený kandidát důvěru nezíská, tak prezident ve lhůtě sedmi dnů navrhne nového kandidáta, který opět musí získat důvěru Státního shromáždění. Pokud ani tento druhý pokus není úspěšný, má Státní shromáždění pravomoc navrhnout svého vlastního kandidáta. Stejný postup platí i v situaci, kdy prezident do 7 dnů nenavrhne nového kandidáta. Kandidát shromáždění má povinnost do 14 dnů představit kompletní vládu rezidentovi. V případě, že kandidát shromáždění tak neučiní, je v pravomoci prezidenta vypsat nové volby do Státního shromáždění⁸⁹.

K rozpuštění vlády dochází vždy, když je zvolen nový parlament, na jeho první schůzi, když parlament vysloví vládě, případně premiérovi nedůvěru, v případě, že premiér ze své funkce odstoupí nebo při jejím výkonu zemře⁹⁰. Návrh pro odvolání vlády je podáván vždy nejméně jednou pětinou členů Státního shromáždění a pro jeho schválení je nutná většina všech členů shromáždění.

⁸⁸ Výkonná moc na Litvě, v Lotyšsku a Estonsku. *Politologický časopis*. 2002, **2002**(1), 112-127.

⁸⁹ CABADA, Ladislav. *Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů*. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 98

⁹⁰ CABADA, Ladislav. *Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů*. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 98

7.2. Lotyšsko

Vláda je nejvyšším exekutivním orgánem Lotyšské republiky. Vláda se skládá z předsedy vlády (dříve také nazýván předseda rady ministrů) a jednotlivých ministrů, V současné době má lotyšská vláda celkem 13 ministrů (hospodářství, obrany, zahraničních věcí, financí, vnitra, vzdělání a vědu, kultury, sociálních věcí, dopravy, zdraví, spravedlnosti, životního prostředí a regionálního rozvoje a zemědělství)⁹¹. Mezi pravomoci vlády spadají následující oblasti:

- Legislativní iniciativa;
- Tvorba práva;
- Provádění rozpočtové politiky státu;
- Obrana státu;
- Státní administrativa.

7.2.1. Členové vlády

Premiér

Pozice premiéra je upravena v ústavě pouze velmi okrajově, přesněji pouze v čl. 60, kde se stanovuje, že premiér řídí schůze vlády. Mezi pravomoci premiéra patří možnost vyžádat si u prezidenta republiky svolání zasedání parlamentu⁹². V případě, že je předsedovi vlády parlamentem vyjádřena nedůvěra, tak dochází k demisi celé vlády⁹³.

Ministři

V lotyšské vládě rozlišujeme dva druhy ministrů. Prvním typem jsou takzvaní resortní ministři. Druhým typem jsou takzvaní státní ministři. Tito ministři zaujímají své úřady až po předložení programu činnosti ministrům v kabinetu, jimi předložené dokumenty musí být v souladu s programem kabinetu. Oba typy ministrů disponují plnou samostatností v oblasti plnění zákonných povinností. Hlavní rozdíl mezi těmito dvěma typy ministrů spočívá ve skutečnosti, že státní ministři fungují ve strukturách konkrétních ministerstev a zabývají se přesně vymezenými úkoly. Výše uvedený rozdíl v oblasti obsahu působnosti ministrů implikuje rozsah rolí, jaké mohou tyto dvě kategorie ministrů hrát během zasedání kabinetu. Dalším rozdílem mezi státními a resortními ministry je skutečnost, že státní ministři se mají právo účastnit přijímání pouze takových rozhodnutí, které spadají do oblasti jejich kompeten-

⁹¹ <https://www.mk.gov.lv/en/amatpersonas>

⁹² Výkonná moc na Litvě, v Lotyšsku a Estonsku. *Politologický časopis*. 2002, **2002**(1), 112-127.

⁹³ The Constitution of the Republic of Latvia, article 59

ce⁹⁴. Podle čl. 59 ústavy je možné vyslovit ministrovi vlády nedůvěru. V případě, že k tomuto dojde, je tento ministr nucen odstoupit ze své funkce, nominace nového ministra je v kompetenci předsedy vlády. Nově navržený kandidát na ministra musí před nástupem do funkce získat důvěru parlamentu. V případě, že je vyslovena nedůvěra resortnímu ministrovi, tak to automaticky znamená odstoupení všech státních ministrů, kteří na daném resortu pracovali.

7.2.2. Jmenování premiéra a proces sestavování vlády

Vláda je sestavována premiérem, který získá pověření k sestavení vlády od prezidenta republiky⁹⁵. Osoba, která je prezidentem pověřena k sestavení vlády navrhuje jmenování zbývajících ministrů prezidentovi republiky a předsedovi parlamentu. Předseda parlamentu je následně povinen představit navrhované složení vlády na nejbližší schůzi parlamentu⁹⁶. Vláda se ujímá své funkce po získání důvěry parlamentu. Poté co vláda získá důvěru, získávají ještě ministři individuální nominace⁹⁷.

7.2.3. Státní kancléřství

Institucí, která je velmi těsně spojena s prací vládního kabinetu je Státní kancléřství (*Latvijas Republikas Valsts kanceleja*). Jedná se o veřejnou administrativní instituci, která vytváří podmínky pro práci předsedy vlády a ostatních ministrů. Jejím úkolem je zprostředkovávat komunikaci a spolupráci ministerstev s orgány veřejné správy, případně s dalšími institucemi, dále také koordinuje a kontroluje realizaci vládního programu, poskytuje informace o potenciálních hrozbách. Celé státní kancléřství je přímo podřízeno předsedovi vlády⁹⁸.

Historie Státního kancléřství se datuje až do roku 1918. Státní kancléřství bylo velmi významným orgánem a pomocníkem exekutivní moci po celou dobu Lotyšské republiky v letech 1918 – 1940. Jeho úloha se ještě zvětšila po roce 1934, kdy se k moci dostal autoritář Kārlis Ulmanis. Po roce 1940, kdy došlo k sovětské okupaci Lotyšska, bylo Státní kancléřství přejmenováno na kancléřství Rady lidových komisařů. V pozdějších letech docházelo k dalšímu utlumování moci veškerých administrativních orgánů na území Lotyšska, tedy

⁹⁴ Výkonná moc na Litvě, v Lotyšsku a Estonsku. *Politologický časopis*. 2002, **2002**(1), 112-127.

⁹⁵ The Constitution of the Republic of Latvia, article 56

⁹⁶ Výkonná moc na Litvě, v Lotyšsku a Estonsku. *Politologický časopis*. 2002, **2002**(1), 112-127.

⁹⁷ Výkonná moc na Litvě, v Lotyšsku a Estonsku. *Politologický časopis*. 2002, **2002**(1), 112-127.

⁹⁸ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 140

i Státního kancléřství. Znovuobnovení se kancléřství dočkalo po vyhlášení lotyšské samostatnosti. K tomu došlo v roce 1993⁹⁹.

Státní kancléřství se skládá z hlavního ministerského kancléře, Centra pro rozhodování krizí a několik dalších strukturálních jednotek, které jsou podřízeny předsedovi.

7.3. Litva

Vláda je druhým aktérem (spolu s prezidentem) výkonné moci v Litvě. Jedná se o kolektivní orgán, který se skládá z ministerského předsedy a ministrů. V současné době má litevská vláda čtrnáct ministerstev (životního prostředí, energetiky, financí, národní obrany, kultury, sociálních věcí a práce, dopravy, zdravotnictví, vědy a vzdělání, spravedlnosti, hospodářství, zahraničních věcí, vnitra a zemědělství¹⁰⁰). Základními pravomocemi vlády jsou:

- Účast na legislativě

Kromě pravomoci předkládat parlamentu ke schválení návrhy zákonů vláda také odpovídá za realizaci zákonů a rozhodnutí parlamentu a dekretů prezidenta republiky.

- Výkon celkového řízení státu

V této oblasti jsou nejdůležitějšími úkoly vlády ochrana nenarušitelnosti státních hranic, zajištění bezpečnosti státu, vykonávání zákonů, rozhodnutí parlamentu a dekretů prezidenta republiky, využívání práva zákonodárné iniciativy a možnost obrátit se na Ústavní soud s žádostí o posouzení souladu rozhodnutí parlamentu s ústavou.

- Koordinace a řízení činnosti vládní administrativy

V této oblasti se jedná zejména o koordinaci ministerstev a státních úřadů a předkládání návrhů na zřízení, či naopak likvidaci nepotřebných jednotek.

- Příprava a řízení plnění státního rozpočtu

Vláda je povinna předložit parlamentu zprávu o plnění rozpočtu.

- Navazování diplomatických vztahů a kontaktů s jinými státy
- Spolupráce s místní samosprávou a dohled nad ústavností místních samospráv

⁹⁹ <https://www.mk.gov.lv/en/content/history-state-chancellery>

¹⁰⁰ <http://lv.lt/en/about-government/ministries-1>

7.3.1. Členové vlády

Jak již bylo uvedeno, tak se vláda skládá z ministerského předsedy a ministrů. Členem vlády se může stát pouze zvolený člen parlamentu. Litevský právní řád nezakládá zřízení stálého zástupce ministerského předsedy, v případě jeho nepřítomnosti je prezidentem, na návrh ministerského předsedy, pověřen zastupováním premiéra jeden z ministrů, a to na maximální dobu šedesáti dní. Ministerský předseda určuje základní linii činnosti vlády, svolává a předsedá jejím zasedáním.

Úlohou ministrů je dle čl. 98 ústavy řídit ministerstvo a rozhodovat o otázkách, které spadají do působnosti ministerstva. K povinnostem ministrů patří předkládání návrhů zákonů vládě a jiných právních aktů, vykonávat nařízení ministerského předsedy a vydávat rozhodnutí¹⁰¹. Ministr je povinen odstoupit ve chvíli, kdy je mu v tajném hlasování nadpoloviční většinou všech členů parlamentu vyjádřena nedůvěra.

7.3.2. Jmenování premiéra a proces sestavování vlády, demise vlády

Ministerský předseda je jmenován prezidentem republiky a to se souhlasem parlamentu. Prezident posléze jmenuje i další členy vlády, přičemž má pravomoc odmítnout ministra jmenovat. Pokud k této situaci dojde, je ministerský předseda povinen do deseti dnů představit nového kandidáta na ministra¹⁰². Po jmenování vlády je ministerský předseda, ve lhůtě patnácti dní od svého jmenování, povinen představit parlamentu prezidentem jmenovanou vládu a také předložit parlamentu k projednání program vlády. Bez přijetí programu není vláda oprávněna začít vykonávat svojí pravomoc. V případě, že by Saeima program nepřijala, musí ministerský předseda do patnácti dnů představit parlamentu ke schválení novou verzi vládního programu.

K demisi vlády může dojít především na základě činnosti parlamentu nebo prezidenta republiky. Parlamentní kroky, na jejichž základě vláda podává demisi, jsou následující:

- Vládě nebo ministerskému předsedovi je vyjádřena nedůvěra
- Vládě dvakrát nebyl parlamentem schválen program
- Parlament neudělí vládě pravomoc provést změnu více než poloviny jejích ministrů

Z důsledků aktivity prezidenta odstupuje vláda v případě, že prezident osobně odvolá ministerského předsedu, k tomuto kroku je nutný souhlas parlamentu. K demisi vlády také

¹⁰¹ Výkonná moc na Litvě, v Lotyšsku a Estonsku. *Politologický časopis*. 2002, **2002**(1), 112-127.

¹⁰² Výkonná moc na Litvě, v Lotyšsku a Estonsku. *Politologický časopis*. 2002, **2002**(1), 112-127.

dochází v případě, že ministerský předseda osobně rozhodne o své rezignaci nebo v případě jeho smrti¹⁰³.

¹⁰³ Výkonná moc na Litvě, v Lotyšsku a Estonsku. *Politologický časopis*. 2002, **2002**(1), 112-127.

8. Zákonodárství

8.1. Estonsko

Zákonodárnou iniciativou podle §103 ústavy disponují jednotliví poslanci, parlamentní frakce či výbory a vláda, jednom jediném případě i prezident republiky. Samotný zákonodárný proces má, podobně jako například v České republice, celkem tři čtení. Celý postup je upraven v organizačním řádu Státního shromáždění (*Riigikogu kodu- ja töökorra seadus*). Pro přijetí většiny zákonů postačuje prostá většina hlasů přítomných poslanců. V §104 ústavy jsou však taxativně vymezeny zákony, které je možné přijímat nebo měnit pouze se souhlasem většiny všech členů shromáždění. Takto přijaté zákony lze rozdělit podle jejich obsahu do několika skupin:

- Volební zákony a referenda (o volbách do Státního shromáždění, o volbách prezidenta republiky, o volbě orgánů místní samosprávy, o referendu);
- Zákony o základních orgánech výkonné a zákonodárné moci (o organizačním řádu Státního shromáždění, o jednacím řádu Státního shromáždění, zákon o vládě republiky, o soudní odpovědnosti prezidenta republiky a členů vlády);
- Zákony o institucích vycházejících z ústavy (o Estonské bance, o státní kontrole);
- Zákony o soudním systému (zákon o organizaci soudů, o soudním řízení);
- Zákony o finančních závazcích a o státním rozpočtu (o státním rozpočtu, o zahraničních a vnitrostátních půjčkách);
- Zákony o národní obraně (o výjimečném stavu, o zemské obraně v době míru, o obraně země ve válečném stavu);
- Ostatní (o státním občanství, o kulturní autonomii národnostních menšin).

Další legislativní možností je podstoupení některých zákonů hlasování v referendu. V takovém případě je pro schválení potřeba prostá většina odevzdaných hlasů. V případě, že zákon není v referendu přijat, tak je prezident povinen vypsat mimořádné parlamentní volby.

8.2. Lotyšsko

V článku 65 ústavy jsou taxativně vymezeni všichni aktéři, kteří disponují zákonodárnou iniciativou. Jedná se o prezidenta republiky, vládu, výbory parlamentu, skupinu nejméně pěti poslanců a jedna desetina oprávněných voličů¹⁰⁴.

Jednou z určitých zvláštností zákonodárského procesu v Lotyšsku je možnost předložit zákony ke schválení lidovému hlasování. V ústavě je využito negativního vymezení témat, o kterých není možné rozhodovat v lidovém hlasování, jedná se o následující: státní rozpočet a zákony o půjčkách, zákony o daních, clech a železničních tarifech, otázka branné povinnosti, vyhlášení válečného stavu, případně uzavření míru, vyhlášení výjimečného stavu a jeho zrušení, mobilizace a demobilizace a uzavření smlouvy s jiným státem¹⁰⁵. Pravomoci prezidenta, vlády a parlamentu byly již popsány v kapitolách jim věnovaných.

8.3. Litva

Na rozdíl od Lotyšska a Estonska není zákonodárství věnována speciální část ústavy. To však neznamená, že tato oblast není v základním zákoně upravena. Právo zákonodárné iniciativy v Litvě náleží členům Seimas, prezidentu republiky, vládě a občanům. V případě, že 50 000 občanů, kteří disponují volebním právem, předloží návrh zákona, tak má parlament povinnost tento návrh zákona projednat¹⁰⁶.

Ke schválení návrhu zákona je vyžadován souhlas většiny přítomných poslanců. Ústavní zákony se schvalují nadpoloviční většinou všech členů parlamentu. Při změně ústavních zákonů je zapotřebí souhlas tří pětinové většiny všech poslanců Seimas. Z ústavy vyplívá také možnost nechat zákony schválit občany referendem¹⁰⁷.

¹⁰⁴ The Constitution of the Republic of Latvia, article 65

¹⁰⁵ The Constitution of the Republic of Latvia, article 73

¹⁰⁶ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 68

¹⁰⁷ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 69

9. Volby v pobaltských státech

9.1. Estonsko

V Estonsku probíhají celkem čtyři různé druhy voleb. Ve třech z nich rozhodují voliči v přímé volbě, ve čtvrtém případě se jedná o volbu nepřímou. Přímé volby jsou podobně jako v ostatních demokratických zemích rovné, tajné a všeobecné. Přímým způsobem se volí do obecních zastupitelstev, do Evropského parlamentu a do Státního shromáždění. Jedinou nepřímou volbou je volba prezidenta. Jednotlivá specifika jsou rozepsaná v podkapitolách věnujících se jednotlivým volbám.

Estonsko se v roce 2005 stalo první zemí na světě, která použila metodu volby po internetu v celonárodním hlasování. Stalo se tak ve volbách do místních zastupitelstev, kde tuhle možnost využilo 9 317 (1,39 %) voličů. Dalším milníkem se stal 2007, kdy bylo elektronické hlasování poprvé možné využít ve volbách do Státního shromáždění. I v tomto případě se jednalo o světovou premiéru. Od této doby je možnost hlasovat prostřednictvím internetu využitelná při každých volbách, které se konají na území Estonska¹⁰⁸.

9.1.1. Prezidentské volby

Volba estonského prezidenta je právně zakotvena v ústavě, konkrétně v §79. Prezident je zvolen nepřímým způsobem. Způsob volby je poměrně složitý a vychází z již uvedeného §79. Přestože je systém v ústavě popsán velmi podrobně, existuje i Zákon o volbě prezidenta republiky (*Vabariigi Presidendi valimise seadus*), který upravuje procesní náležitosti.

Osoba, která chce zastávat prezidentský úřad, musí být od narození estonským občanem a musí dosáhnout věku 40 let. Vyloučeny jsou osoby, které jsou v aktivní službě v armádě. Osoba, která splnila podmínky, může být navržena jako kandidát na úřad prezidenta republiky, na který jí může navrhnout minimálně jedna pětina všech členů Státního shromáždění. V současné době je prezidentské volební období pětileté, pouze první zvolený prezident v roce 1992 byl zvolen na čtyřleté prezidentské období. Důvodem byla skutečnost, že tyto první volby se ještě neřídily pravidly uvedenými v §79 ústavy, ale Zákonem o implementaci ústavy (*Eesti Vabariigi põhiseaduse rakendamise seadus*). Tento zákon přinesl do první volby hlavy státu i jiná specifika, o těch se zmíním v následujícím odstavci¹⁰⁹.

¹⁰⁸ <https://e-estonia.com/solutions/e-governance/i-voting/>

¹⁰⁹ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 96

Samotná volba probíhá tajným hlasováním členů Státního shromáždění, kdy každý člen má jeden hlas. Zvolen je ten kandidát, který získá nejméně dvě třetiny hlasů. Pokud tento počet nezíská žádný z kandidátů, tak je následující den prováděno nové kolo volby. Před tímto novým kolem opět probíhá navrhování kandidátů. Pokud ani v druhém kole není žádný kandidát zvolen, tak se ještě ten samý den přistupuje k třetí volbě. Do ní postupují dva kandidáti, kteří získali ve druhém kole největší počet hlasů. V případě, že ani třetí pokus není úspěšný, přichází na řadu volení volebním shromážděním. Volební shromáždění se skládá z členů Státního shromáždění a ze zástupců rad orgánů místních samospráv. Počet členů volebního shromáždění se v průběhu času měnil a v současné době ho tvoří 335 členů. Volebnímu shromáždění jsou Státním shromážděním navrženi dva kandidáti. Ke zvolení ve volebním shromáždění stačí kandidátovi prostá většina členů, kteří se hlasování účastní. Pokud se ve dvou kolech nepodaří volebnímu shromáždění zvolit hlavu státu, celý proces začíná znovu¹¹⁰.

Po osamostatnění Estonska v roce 1991 se ve funkci prezidenta vystřídal celkem čtyři osoby. Prvním prezidentem byl Lennart Meri, jeho cesta do prezidentského úřadu v roce 1992 by lehce kuriózní. Volby v roce 1992 probíhaly ještě podle zákona o implementaci ústavy, takže prezident se volil v přímých, všeobecných volbách. V těchto volbách žádný z kandidátů nezískal potřebných 50 % hlasů, proto se dostal ke slovu parlament, který zvolil za prezidenta Lennarta Meriho. V roce 1996 byl opět zvolen Lennart Meri, tentokrát však již podle zmíněného §79 ústavy, ale ke zvolení došlo až při hlasování volebního shromáždění. Druhým prezidentem se stal v roce 2001, které vyhrál Arnold Rüütel, který taktéž zvítězil až v hlasování ve volebním shromáždění. Volby v roce 2006 se opět rozhodovaly až v hlasování ve volebním shromáždění, kde tentokrát vyhrál Toomas Hendrik Ilves¹¹¹, Ilves dokázal svůj mandát obhájit i v roce 2011. Poslední prezidentské volby se v Estonsku konaly v roce 2016 a jejich vítězkou se stala Kersti Kaljulaid. Volby v roce 2016 byly velmi složité a žádný z kandidátů nedokázal získat většinu ani ve Státním shromáždění ani během následujících pokusů ve volebním shromáždění. Volba se tedy vrátila zpět na půdu Státního shromáždění, kde byla až v celkem 6. kole zvolena Kersti Kaljulaid¹¹².

¹¹⁰ <https://www.valimised.ee/en/archive/president-republic-estonia-elections>

¹¹¹ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 96 - 97

¹¹² <https://www.valimised.ee/et/valimiste-arhiiv/vabariigi-presidendi-valimine-2016-aastal>

9.1.2. Volby do Státního shromáždění

Volby do Státního shromáždění jsou všeobecné, rovné, přímé a tajné. Právo volit má dle zákona každý etnický Estonec, který dosáhl věku 18 let. Pasivní volební právo má každý etnický Estonec, který dosáhl věku 21 let.

Vyhlašování řádných i mimořádných parlamentních voleb je v pravomoci prezidenta republiky. Volby musí být vyhlášeny nejpozději tři měsíce před dnem jejich konání.

Volba probíhá dle principu poměrného zastoupení ve dvanácti 6 – 12 mandátových volebních obvodech, ty jsou stanoveny zákonem¹¹³. Počet mandátů na jeden volební obvod je přidělen na základě vypočteného volebního koeficientu. Ten je stanoven jako podíl celkového počtu voličů a počtu mandátů ve Státním shromáždění. Následně se počet voličů v daném obvodu vydělí tímto volebním koeficientem. Samotný mandát se rozděluje v takzvaných třech skrutiniích. V prvním získávají mandát ti kandidáti, kteří získají více nebo stejně hlasů, než jak je stanoven jednoduchý volební koeficient v daném volebním okrsku. Jednoduchý volební koeficient je stanoven jako poměr celkového počtu hlasů ve volebním obvodu a počet mandátů, které se v daném obvodě přidělují. Do druhého skrutinia postupují následně pouze kandidáti stran kandidujících na celostátní úrovni, které získaly v celostátním součtu více než 5%. Mandát v tomto skrutiniu následně získá kandidát, který získal počet hlasů v minimální výši 10% hodnoty jednoduchého volebního koeficientu. V závěrečném skrutiniu jsou všechny zbývající mandáty přerozděleny na celostátní úrovni. Zde je použit systém modifikované d'Hondtovy metody. Pro přidělení mandátu je nutné získat celostátně alespoň 5% hlasů nebo tři individuální mandáty. V realitě je většina mandátů přerozdělena až v posledním třetím skrutiniu.

9.1.3. Volby do místních samospráv

Základní právní úprava voleb do místních samospráv vychází přímo z ústavy. Zde jsou v § 156 stanoveny základní pravidla. Jsou zde uvedeny, již zmíněné, principy přímosti, rovnosti, tajnosti a všeobecnosti hlasování. Zástupci jsou voleni na dobu čtyř let.

Aktivní volební právo je zde dáno osobám s trvalým pobytem na území dané samosprávy, které dosáhly věku šestnácti let. Pasivní volební právo má estonský občan nebo občan jiného

¹¹³ Riigikogu Election Act §6

státu Evropské unie, který má právo volit, dosáhl věku osmnácti let a má trvalý pobyt na území dané samosprávy¹¹⁴.

9.1.4. Volby do Evropského parlamentu

Posledními volbami jsou volby do Evropského parlamentu. V těchto volbách se Estonsko nedělí do jednotlivých volebních okrsků, ale je hlasováno v jediném okrsku, který zahrnuje celé Estonsko. Ve volbě je rozdělováno celkem 6 mandátů. Aktivní volební právo v těchto volbách mají všichni estonští občané, kteří dosáhli věku 18 let a všichni občané země Evropské unie, kteří mají v Estonsku trvalý pobyt a nebyli ve svém domovském státu zbaveni práva volit. Pasivní volební právo má každý občan členského státu Evropské unie, který splnil následující podmínky: dosáhl věku minimálně 21 let, má trvalé bydliště na území Estonska, nepřišel o možnost ucházet se o pozici v Evropském parlamentu ve svém domovském státu a nekandiduje do Evropského parlamentu v jiné členské zemi Evropské unie¹¹⁵.

9.2. Lotyšsko

V Lotyšsku jsou v současné době celkem 4 typy voleb. Tři z nich (do parlamentu, do místních samospráv a do Evropského parlamentu) probíhají na základě přímého, tajného a všeobecného hlasování. Poslední volby, volby prezidenta jsou volbami nepřímými.

Všech přímých volebních hlasování mají právo se účastnit pouze občané Lotyšské republiky. Tato, na první pohled logická podmínka, je však v Lotyšsku velmi problematická. Důvodem je skutečnost, že velká část ruských obyvatel žijících na území Lotyšska, neměla možnost získat lotyšské občanství. Podle zákona platí pro získání lotyšského občanství velmi tvrdé podmínky. Uchazeč musí prokázat dobrou znalost lotyšského jazyka, žadatel musí prokázat, že jeho předci byli lotyšskými občany k 17. červnu 1940 nebo musí mít trvalý pobyt na území Lotyšska po dobu patnácti let. Kvůli těmto velmi striktně nastaveným podmínkám se v devadesátých letech ocitla skoro jedna čtvrtina obyvatel Lotyšska bez volebního práva¹¹⁶. Rozšíření občanství na více osob bylo i předmětem referenda konaného v roce 1998. V roce 2014 již poklesl počet osob bez občanství na 12,74%. Jak však OBSE konstatuje, tento pokles není způsoben rozšířenou naturalizací (např. v roce 2013 bylo naturalizováno pouze 1 732 osob), ale spíše přijmutím jiného občanství případně jejich smrtí¹¹⁷.

¹¹⁴ Municipal Council Election Act §5

¹¹⁵ European Parliament Election Act, §4

¹¹⁶ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str.143

¹¹⁷ <https://www.osce.org/odihr/123879?download=true>

9.2.1. Parlamentní volby

Aktivní volební právo účastnit se voleb do parlamentu má každý lotyšský občan, který ke dni hlasování dosáhl věku osmnácti let. Možnost volit mají i lotyšští občané žijící mimo území Lotyšska a to prostřednictvím zahraničních zastupitelstev nebo prostřednictvím emailu. V případě, že chce někdo využít možnost volit pomocí emailu, je nutné dopředu požádat. Všechny zahraniční hlasy se automaticky započítávají do volebního obvodu Riga¹¹⁸. Pasivní volební právo mají všichni lotyšští občané, kteří dosáhli ke dni předcházejícím dni voleb věku 21 let a osoby, které jsou vyjmenovány v čl. 5. Zákona o volbách do parlamentu. Jedná se o následující osoby:

- Osoby, které mají přiděleného opatrovníka;
- Osoby, které jsou v trestu odnětí svobody;
- Osoby, které byly odsouzeny za spáchání úmyslného trestného činu a nebyly rehabilitovány
- Osoby, které spáchaly úmyslný trestný čin a byly shledány mentálně neschopné dovést následky;
- Byly ve službách cizí státní bezpečnosti nebo kontrarozvědky, členy státní bezpečnosti nebo kontrarozvědky Sovětského svazu nebo byly ve službách Nejvyššího sovětu Lotyšské sovětské socialistické republiky;
- Osoby, které byly po 13. lednu 1991 aktivní v Mezinárodní internacionále Dělnické strany Lotyšské SSR, Výboru pracujících, Organizaci války a válečných veteránů a Všelotyšském výboru armády spásy¹¹⁹.

Ve volbách je Lotyšsko rozděleno na pět volebních obvodů – Riga, Kurzeme, Vidzeme, Latgale a Zemgale, přičemž počet mandátů rozdělovaný v jednotlivých volebních obvodech je rozdělován podle počtu obyvatel daných volebních obvodů, na základě poměrného volebního systému. Volební práh pro vstup do parlamentu je stanoven na 5%. Do roku 1995 byla volební klauzule pouze 4%. Voliči mají při volbě právo udělovat jednotlivým kandidátům preferenční hlasy nebo naopak kandidáty z listiny vyškrtávat. Celkem je zvoleno sto poslanců, jejichž mandát je na čtyři roky¹²⁰.

¹¹⁸ CABADA, Ladislav. *Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů*. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 143

¹¹⁹ The Saeima Election Law, article 5

¹²⁰ CABADA, Ladislav. *Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů*. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 144

9.2.2. Volby do místních samospráv

Obecně mají aktivní volební právo občané Lotyšska a občané jiné členské země Evropské unie, kteří jsou zapsáni ve volebních seznamech. Podmínkou však pro obě skupiny je dosažení minimálního věku 18 let, přičemž musí být zapsáni ve volebních seznamech na daném území minimálně po dobu 90 dní před konáním voleb, případně majitelé nemovitostí na daném území. Jednotlivé mandáty jsou rozdělovány na základě poměrného volebního systému¹²¹. Pasivním volebním právem disponují všichni lotyšští občané a občané zemí Evropské unie, kteří jsou starší 18 let, kteří na daném území mají trvalý pobyt minimálně po dobu 10 měsíců, provozují na daném území výdělečnou činnost minimálně po dobu 4 měsíců a nevztahují se na ně omezení, která jsou zmíněna v Zákoně o volbách do parlamentu¹²².

9.2.3. Prezidentské volby

Jediné lotyšské volby, které neprobíhají formou přímé volby, jsou volby prezidenta republiky. Základní charakteristiky prezidentské volby jsou upraveny v článcích 35 – 38 lotyšské ústavy. Úprava uvedená v ústavě je velmi stručná, takže další úprava je uvedena v Zákoně o volbě prezidenta. Prezidentský mandát je dle ústavy čtyřletý a je možné ho vykonávat pouze po dobu osmi po sobě jdoucích let¹²³. Úřad prezidenta není možné vykonávat souběžně s jiným úřadem, v případě, že dojde ke zvolení za prezidenta člena parlamentu, tak je zvolená osoba povinna vzdát se poslaneckého mandátu.

Ke zvolení prezidenta republiky je na základě ústavy nutná nadpoloviční většina všech poslanců Saeimy, tedy minimálně 51 hlasů. V případě, že žádný z kandidátů nezíská při volbě zmíněný počet hlasů, dojde k dalšímu kolu volby; do tohoto kola již nepostupuje kandidát, který v předchozím kole získal nejmenší počet hlasů. Tímto způsobem se volby opakují až do chvíle, kdy některý z kandidátů získá potřebných 51 hlasů¹²⁴.

Podle ústavy se může prezidentem republiky stát občan Lotyšska, který je právně způsobilý a dosáhl věku minimálně čtyřiceti let. Za prezidenta nemůže být zvolena osoba, která má dvojí státní občanství¹²⁵.

¹²¹ The City Council and Municipality Council Election Law, article 5

¹²² The City Council and Municipality Council Election Law, article 8

¹²³ The Constitution of the Republic of Latvia, article 39

¹²⁴ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 144

¹²⁵ The Constitution of the Republic of Latvia, article 37

9.2.4. Volby do Evropského parlamentu

Aktivní volební právo mají všichni lotyšští občané starší 18 let a dále také občané členských států Evropské unie, kteří sice nejsou občany Lotyšska, ale mají v zemi vyřízený trvalý pobyt. Pasivní volební právo je podobné, pouze je věková hranice posunuta z osmnácti na jednadvaacet let¹²⁶. V těchto volbách Lotyšsko není již dále členěno na volební obvody. Celkem je ve volbách voleno 8 poslanců a jejich mandát je pětiletý.

9.3. Litva

V Litevské republice probíhají celkem čtyři různé volby, do parlamentu, do místních samospráv, do Evropského parlamentu a prezidentská volba. Všechny volby probíhají prostřednictvím přímého, všeobecného, tajného a rovného lidového hlasování.

9.3.1. Volby do Seimas

Volební systém ve volbách do parlamentu je příkladem smíšeného volebního systému. Část poslanců je volena na základě poměrného principu a druhá část na základě principu většinového. Celkem je ve volbách do parlamentu rozdělováno 141 mandátů, z nichž je 70 rozděleno na základě poměrného principu a zbylých 71 mandátů na základě principu většinového. Řádné parlamentní volby se dle článku 57 ústavy konají druhou neděli měsíce října v roce, v němž uplynou mandáty dosavadních členů parlamentu.

U mandátů rozdělovaných většinovým principem je Litva rozdělena na celkem 71 jednomandátových obvodů, tyto obvody musí mít nejméně 29 552 obyvatel a maximálně 44 327 obyvatel. Jejich hranice jsou před volbami určeny ústřední volební komisí. V těchto obvodech je následně ve dvou kolech na základě většinového principu zvolen jeden člen parlamentu. Volby jsou v těchto obvodech platné v případě, že se jich zúčastní minimálně 40% oprávněných voličů a vítězný kandidát získá nadpoloviční většinu získaných hlasů. V případě, že se voleb zúčastní méně než 40% oprávněných voličů, tak získává mandát ten, kdo získá většinu, ne však méně než jednu pětinu hlasů všech oprávněných voličů daného obvodu. V případě, že nedojde k žádné z předchozích situací, tak dochází ke druhému kole. To se koná dva týdny po kole prvním a účastní se ho dva kandidáti s největším procentním ziskem z kola prvního. Vítězem druhého kola se stává kandidát, který získá ve druhém kole většinu.

U mandátů rozdělovaných poměrným systémem je volebním obvodem celé území Litvy. V tomto jednom obvodu voliči na základě poměrného volebního systému rozdělí 70 mandátů. Strany a hnutí předkládají své kandidátky. V případě, že dojde ke zvolení kandidáta

¹²⁶ European Parliament Election Law, article 2; 4

v jednomandátovém obvodu, tak jsou z kandidátky ve vícemandátovém obvodu vypuštěni. Minimální účast pro uznání platnosti voleb ve vícemandátovém volebním obvodu je stanovena na 25% oprávněných voličů. Pro vstup do parlamentu je stanovena volební klauzule ve výši 5%, pro koalice stran a hnutí je klauzule 7%¹²⁷.

Aktivní volební právo do parlamentu mají všichni občané Litvy, kterým je ke dni voleb minimálně osmnáct let. Pasivní volební právo mají všichni litevští občané s trvalým bydlištěm na území Litvy, kteří nejsou vázáni přísahou nebo závazkem ve prospěch jiného státu. Kandidatura do parlamentu je také zapovězena osobám, kterým ve lhůtě 65 dní před konáním voleb neskončil trest odnětí svobody stanovený soudem, osobám, které byly soudem označeny za nezpůsobilé k právním úkonům, soudcům, osobám vykonávajícím základní vojenskou službu ke dni voleb, vojákům z povolání, kteří jsou 65 dní před termínem konání voleb v aktivní službě¹²⁸.

9.3.2. Prezidentské volby

Prezident republiky je volen v přímém, všeobecném, rovném a tajném hlasování.

Kandidátem na prezidenta může být dle ústavy litevský státní občan, který dosáhl minimálně věku čtyřiceti let, nejméně poslední tři roky žil v Litvě, splňuje další podmínky pro zvolení do parlamentu a shromáždil na svoji podporu podpisy minimálně 20 000 oprávněných voličů¹²⁹. Kandidát na prezidenta je zvolen v případě, když je volební účast v prvním kole vyšší než 50% všech oprávněných voličů a z nich kandidát získal více než 50% odevzdaných hlasů. Pokud je volební účast menší než 50%, je kandidát zvolen, pokud získal nejvyšší počet hlasů ze všech kandidátů a zároveň se jednalo o více než 1/3 všech právoplatných voličů. V případě, že prezident není zvolen v prvním kole, dochází k volbě v kole druhém. Ta se koná dva týdny po skončení prvního kola. Do ní postupují dva kandidáti, kteří získali největší počet hlasů v prvním kole volby. Vítězem druhého kola se stává kandidát, který získá ve druhém kole většinu odevzdaných hlasů¹³⁰.

9.3.3. Volby do místních samospráv

Základní úprava voleb do místních samospráv, přesněji do místně příslušných samosprávných rad, je v článku 119 litevské ústavy. Zde je uvedeno, že za členy místní samosprávné rady mohou být zvoleni občané republiky Litva a jiné osoby s trvalým pobytem na území daného

¹²⁷ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 121-122

¹²⁸ Republic of Lithuania Law on Elections to the Seimas, article 2

¹²⁹ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 78 -79

¹³⁰ Republic of Lithuania Law on Presidential Elections , article 74

územního celku a to na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva tajným hlasováním příslušných osob. Podrobnosti jsou dále upraveny v Zákoně o volbách do samosprávných rad.

9.3.4. Volby do Evropského parlamentu

V těchto volbách není území Litvy rozděleno na jednotlivé volební obvody, celý stát je brán jako jeden volební obvod. Mandáty jsou rozdělovány na základě poměrného volebního systému. Pro získání mandátu je nezbytné získat více než 5% odevzdaných hlasů. Voliči mají možnost vyjádřit své sympatie pomocí preferenčních hlasů¹³¹. Aktivní volební právo mají všichni občané Litvy a také všichni občané členských států Evropské unie, kteří mají trvalé bydliště na území Litvy, a ke dni voleb jim bylo alespoň osmnáct let. Do Evropského parlamentu nemohou volit osoby, které jsou prohlášeny za nezpůsobilé k právním úkonům. Pasivní volební právo mají všichni litevští občané a občané ostatních členských zemí Evropské unie, kteří jsou starší dvaceti jedna let, mají trvalé bydliště na území Litvy a nekandidují do Evropského parlamentu v jiné členské zemi Evropské unie. I zde jsou některé výjimky, ty jsou uvedeny v čl. 3 Zákona o volbách do Evropského parlamentu.

¹³¹ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 122

10. Soudní systém pobaltských států

10.1. Estonsko

Soudům a soudnímu systému je věnován samostatný oddíl estonské ústavy. V § 146 ústavy jsou vymezeny základní principy, na kterých celý soudní systém funguje. Soudům je zde, jako jedinému orgánu, dána pravomoc nalézat právo a to vždy v souladu se zákony a s ústavou. Je zde také stanovena zásada nezávislosti práce soudů¹³².

Soudní soustava v Estonsku se skládá ze tří druhů soudů – okresních (městských), odvolacích a Státního soudu. V ústavě je také zmíněn odkaz, že zřízení zvláštních soudů pro určité zvláštní záležitosti je stanoveno zákonem a také je zakázáno zřizování soudů mimořádných.

- Okresní soudy a správní soudy

Jedná se o soudy první instance. V současné době se v Estonsku nachází celkem 4 okresní soudy, které jsou dále děleny na soudní dvory s rozdílnými sídly:

- Harju
 - Liivalaia
 - Kentmanni
 - Tartu
- Viru
 - Jõhvi
 - Narva
 - Rakvere
- Pärnu
 - Pärnu
 - Haapsalu
 - Kuressaare
 - Rapla
 - Paide
- Tartu
 - Tartu
 - Jõgeva

¹³² Constitution of the Republic of Estonia, § 146

- Viljandi
- Valga
- Võru
- Põlva¹³³

Tyto soudy jsou zřizovány Ministerstvem spravedlnosti Estonské republiky. V první instanci většinou předsedá soudu jeden soudce, který i sám vynáší rozsudek. V určitých případech soudci asistují dva přísedící soudci, v tomto případě je rozsudek vynášen kolektivním rozhodnutím. Do kompetence městských a okresních soudů patří soukromoprávní a trestně právní spory¹³⁴.

Spory administrativního charakteru řeší v Estonsku správní soudy. Ty jsou celkem dva (Tallinn a Tartu), přičemž Tallinnský správní soud se skládá celkem z 18 soudců, 17 z nich sídlí v Tallinu a jeden v Pärnu. Soudní soud v Tartu se skládá celkem z 10 soudců, přičemž 6 z nich sídlí v Tartu a 4 v Jõhvi.¹³⁵

- Odvolací soudy

Jedná se o soudy druhé instance. V jejich kompetenci je přezkum soudních rozhodnutí prvoinstančních soudů, jak soudů okresních, tak i soudů správních, v odvolacím řízení. Odvolací soudy jsou celkem dva (Tallinn, Tartu). Pod Tallinnský odvolací soud spadají okresní soud v Harju, okresní soud v Pärnu a Tallinnský správní soud. Okresní soud v Tartu, okresní soud ve Viru a správní soud v Tartu spadají pod odvolací soud v Tartu¹³⁶. Odvolací soudy mají celkem 44 soudců¹³⁷.

- Státní soud

Jedná se o nejvyšší soud v zemi. V jeho kompetenci je přezkum soudních rozhodnutí v kasačním řízení. Jedná se také o soud, který vykonává dozor nad ústavností. V čele Státního soudu stojí předseda, který je jmenován státním shromážděním na návrh prezidenta republiky. Ostatní soudci Státního soudu jsou jmenováni Státním shromážděním na návrh předsedy Státního soudu, celkem má Státní soud 19 soudců.

¹³³ <http://www.kohus.ee/en/estonian-court-system/county-courts>

¹³⁴ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 101

¹³⁵ <http://www.kohus.ee/en/estonian-court-system/administrative-courts>

¹³⁶ Courts Act, §22

¹³⁷ <http://www.kohus.ee/en/estonian-court-system/circuit-courts>

Sídlo Státního soudu se nachází v Tartu. Státní soud se skládá ze čtyř komor, z nichž každá se zaměřuje na jinou oblast práva (občanské, trestní, správně-právní, ústavně revizní). Nejdůležitější komorou soudu je komora ústavně-revizní. Tato komora se skládá z celkem devíti soudců, kteří jsou voleni Státním soudem na návrh předsedy Státního soudu na jedno pětileté období¹³⁸. Úkolem ústavně-revizní komory je dohled nad ústavností a legálností zákonů a rezolucí přijatých parlamentem, výnosů prezidenta republiky a nad legislativou místních samospráv.

10.1.1. Postavení soudců

V ústavě je také upraven výkon soudcovské profese. Soudci jsou jmenováni doživotně, toto ustanovení v praxi znamená, že soudci vykonávají svojí funkci po dobu pěti let po dosažení důchodového věku¹³⁹. Zbavení funkce je možné pouze z důvodů uvedených v § 99 soudního řádu (*Kohtute seadus*). Soudci během výkonu své funkce nemohou zastávat žádnou jinou volenou nebo jmenovanou úřední funkci, také v tomto případě jsou možné výjimky, které jsou uvedeny v soudním řádu. Soudci jsou do své funkce jmenováni prezidentem republiky na návrh Státního soudu. V době vykonávání úřadu je možné soudce trestně stíhat pouze na návrh Státního soudu a se souhlasem prezidenta republiky. Předsedu a členy Státního soudu je možné trestně stíhat pouze na návrh Justičního kancléře a se souhlasem většiny poslanců Státního shromáždění¹⁴⁰.

Do soudního systému v určitém smyslu patří i pozice Justičního kancléře. Jeho pozice je upravena v XII. oddíle ústavy. Jedná se o nezávislý orgán, který řeší stížnosti individuálních osob na práci národních agentur nebo státních úředníků. Kdybychom měli roli justičního kancléře přiblížit českým poměrům, jednalo by se o úřad podobný našemu ombudsmanovi. Mezi jeho další pravomoci patří dohled nad dodržováním souladu parlamentních zákonů, mezinárodních smluv, nařízeních vlády, či místních samospráv s ústavou. Justiční kancléř je do své funkce volen Státním shromážděním na návrh prezidenta na dobu sedmi let.

10.2. Lotyšsko

Základní systém lotyšského soudního systému vychází z ústavy. Soudům je zde věnován kompletní šestý oddíl ústavy. Soudní systém je stanoven čl. 82 ústavy, kde se deklaruje, že v Lotyšsku je soudnictví vykonáváno okresními soudy, potažmo městskými soudy, kraj-

¹³⁸ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 101-102

¹³⁹ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 101

¹⁴⁰ The Constitution of the Republic of Estonia § 153

skými soudy a nejvyšším soudem. Jedinou možnou výjimkou je při válečném stavu nebo výjimečném stavu, kdy jsou přípustné válečné soudy. V ústavě je také jasně stanovena nezávislost soudců.

První instancí jsou okresní, potažmo městské soudy. Tyto soudy jsou příslušné rozhodovat v oblastech občanského a trestního práva¹⁴¹. Celkem je v Lotyšsku 34 okresních a městských soudů¹⁴². Druhou instancí jsou soudy krajské. Jedná se, jak o soudy odvolací o rozhodnutích soudů v první instanci, tak jsou pro některé občanskoprávní a trestně právní spory soudem první instance. Soudů je celkem pět:

- Krajský soud Kurzeme (příslušný pro 2 městské soudy a 3 okresní soudy)
- Krajský soud Latgale (příslušný pro 2 městské soudy a 4 okresní soudy)
- Krajský soud Riga (příslušný pro 2 městské soudy a 8 okresních soudů)
- Krajský soud Vidzeme (příslušný pro 7 okresních soudů)
- Krajský soud Zemgale (příslušný pro 1 městský soud a 5 okresních soudů).

Trošku mimo tento systém stojí správní soudnictví. Podobně zde jsou v první a druhé instanci okresní a následně krajský soud. Tyto dva soudy pokrývají celé území Lotyšska. Krajský soud ve správním soudnictví se dělí na 5 soudních dvorů, které mají shodná sídla s krajskými soudy¹⁴³.

Nejvyšším soudem v zemi je Nejvyšší soud. Soud je tvořen dvěma samostatnými částmi – senátem a dvěma soudními komorami (občanskoprávní a trestně právní). Zatímco komory jsou odvolacím orgánem pro kauzy souzené u krajských soudů v první instanci, tak senát řeší kasační stížnosti, dále je také první instancí proti rozhodnutím Státního kontrolního úřadu¹⁴⁴. Nejvyšší soud je nejvyšší instancí také pro spory z oblasti správního práva. Nejvyšší soud je poslední instancí pro odvolání, jeho rozhodnutí jsou konečná a nezměnitelná¹⁴⁵.

10.2.1. Ústavní soud

Soudem stojícím mimo trojstupňové schéma soudnictví je Ústavní soud, který funguje v Lotyšsku od roku 1997. Pozice a pravomoc ústavního soudu je zakotvena v ústavě, konkré-

¹⁴¹ https://www.ta.gov.lv/UserFiles/TA_buklets_ENG.pdf

¹⁴² https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-lv-en.do?member=1

¹⁴³ https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-lv-en.do?member=1

¹⁴⁴ https://www.ta.gov.lv/UserFiles/TA_buklets_ENG.pdf

¹⁴⁵ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 144

ně v článku 85. Hlavní náplní činnosti Ústavního soudu je přezkum slučitelnosti zákonů s ústavou. V pravomoci ústavního soudu je prohlásit zákony nebo nařízení, případně pouze jejich části, za neplatné. Ústavní soud má celkem 7 soudců¹⁴⁶, kteří jsou voleni absolutní většinou poslanců Saeimy. Tři kandidáti jsou navrhováni minimálně 10 členy parlamentu, dva jsou navrhováni vládním kabinetem a zbylí dva jsou navrhováni Plénem ústavního soudu¹⁴⁷. Soudcem Ústavního soudu se může stát lotyšský občan s právním vysokoškolským vzděláním a minimálně desetiletou praxí v oblasti justice nebo právní vědy. Funkci ústavního soudce je možné vykonávat po dobu deseti let¹⁴⁸. Hlavním úkolem Ústavního soudu je posuzování slučitelnosti zákonů a podzákoných norem s ústavou a výklad ústavy. Rozhodnutí ústavního soudu jsou konečná a není možné se proti těmto rozhodnutím odvolat¹⁴⁹.

Podobně jako ostatní základy fungování justice je i postavení soudců ukotveno již v ústavě. Zde je však pouze deklarováno, že není možné soudce sesadit z funkce a jeho odvolání je možné v případech, které jsou stanoveny v zákoně. Pozici soudců včetně všech jejich práv a povinností více upravuje zákon o soudní moci (*Par tiesu varu likums*).

10.3. Litva

Základní pilíře soudního systému jsou upraveny v IX. oddíle Litevské ústavy. Dle ústavy je v Litvě svěřen výkon soudní moci pouze soudům, které svojí funkci vykonávají nezávisle a dle zákonů¹⁵⁰. Výslovně je v ústavě zakázáno jakékoliv zasahování institucí státní moci a dalších osob do činnosti soudů. Z ústavy také vychází základní struktura soudnictví v zemi. Soudnictví se rozlišuje na dvě základní větve, první větví jsou soudy s obecnou příslušností a druhou větví jsou soudy se speciální příslušností. Soustava soudů obecné příslušnosti se skládá ze čtyř typů soudů. Prvním jsou soudy okresní, druhým typem soudy krajské, třetím soud Apelační a posledním je Nejvyšší soud. Nejdůležitějšími soudy se speciální působností jsou správní soudy. Tato větev je tvořena krajskými správními soudy a Nejvyšším

¹⁴⁶ Constitutional Court Law, article 3

¹⁴⁷ <http://www.satv.tiesa.gov.lv/en/structure/justices-of-the-constitutional-court/>, ze dne 7. 11. 2016

¹⁴⁸ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 144

¹⁴⁹ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 145

¹⁵⁰ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 109

správním soudem¹⁵¹. Dle čl. 111 ústavy je možné také zřídit speciální soudy, a to například pro oblasti rodinného nebo pracovního práva¹⁵².

Okresní soudy jsou soudy první instance pro občanskoprávní, trestněprávní a správní spory (administrative offensive). Celkem je v Litvě 54 okresních soudů. Dalším typem soudů jsou soudy krajské. Tyto soudy jsou prvoinstančními soudy pro některé případy z oblasti občanského a trestního práva. Dále slouží jako odvolací orgán pro rozhodnutí vydané okresními soudy. V čele krajského soudu stojí předseda, který organizuje a kontroluje činnosti vykonávané okresními soudy¹⁵³. Krajských soudů je celkem pět (sídla v Kaunasu, Vilniusu, Šiauliai, Panevėžysu a Klaipėdė)¹⁵⁴.

Apelační soud je odvolací instancí pro spory, které rozhodovaly krajské soudy jako soudy první instance¹⁵⁵. Do pravomoci Apelačního soudu patří také žádosti o uznání rozhodnutí zahraničních nebo mezinárodních soudů a dohlíží na prosazení rozhodčích nálezů zahraničních nebo mezinárodních arbitráží vůči Litevské republice. Apelační soud vykonává dohled nad regionálními soudy. Sídlo Apelačního soudu je ve Vilniusu¹⁵⁶. Posledním soudem obecné větve je Nejvyšší soud. Nejvyšší soud je kasačním soudem pro všechny rozsudky vydané soudy v obecném soudnictví. Nejvyšší soud se skládá celkem z 35 soudců. V čele soudu stojí předseda Nejvyššího soudu, ten je jmenován parlamentem na návrh prezidenta, stejně jako ostatní soudci Nejvyššího soudu. Nejvyšší soud se dále dělí na dva úseky – občanského práva a trestního práva, v jejichž čele vždy stojí předseda daného úseku. Každý úsek se kromě předsedy skládá z 16 soudců¹⁵⁷.

V ústavě je také velmi podrobně upraveno postavení soudců, této problematice se věnují čl. 112 až 116 ústavy. Soudci v době své služby nesmí vykonávat žádnou jinou volenou nebo jmenovanou funkci, nesmí vykonávat žádnou živnost a ani nesmí být v pracovním poměru v soukromém podniku. Jediný jiný povolený příjem mohou soudci mít z pedagogické, vědecké, případně tvůrčí činnosti. Stejně tak je soudcům zakázáno podílet se na činnosti politických stran a hnutí. Soudci mohou být zbaveni svého mandátu pouze z důvodů, které jsou taxativně vymezeny v čl. 115 ústavy. Ty jsou následující: vzdání se mandátu na vlastní žá-

¹⁵¹ https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/profiles/JudicialSystem_Lithuania.pdf

¹⁵² CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 120

¹⁵³ https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/profiles/JudicialSystem_Lithuania.pdf

¹⁵⁴ <http://www.teismai.lt/en/courts/contacts-of-courts/contacts-of-courts/652>

¹⁵⁵ Republic of Lithuania Law on courts, article 20

¹⁵⁶ https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/profiles/JudicialSystem_Lithuania.pdf

¹⁵⁷ <http://www.lai.lt/en/general-information/about-the-court.html>

dost, po uplynutí úředního období nebo dosažením důchodového věku, pro špatný zdravotní stav, byl-li zvolen do jiné úřední funkce anebo se svým souhlasem přeřazením na jiné pracovní místo, svým jednáním poškodil dobré jméno soudu, nebo pokud byl pravomocně odsouzen¹⁵⁸.

Mimo popsany soudní systém stojí Ústavní soud, aby bylo zvýrazněno jeho zvláštní postavení v rámci soudnictví, není Ústavní soud uveden v IX. oddíle ústavy, ale ústavnímu soudu je věnován celý VIII. oddíl ústavy. Základním úkolem ústavního soudu je rozhodování, zda nejsou zákony a ostatní právní akty (právní akty prezidenta republiky a právní akty vlády republiky) v rozporu s ústavou, případně zda nejsou právní normy nižší právní síly v rozporu se zákony republiky¹⁵⁹. Kromě této funkce ústavní soud dále dohlíží a předkládá posudky o následujícím:

- Zda během voleb prezidenta republiky nebo členů parlamentu nedošlo k porušení volebního zákona;
- Zda zdravotní stav nebrání prezidentu republiky v dalším výkonu úřadu;
- Zda nejsou mezinárodní smlouvy v rozporu s ústavou;
- Zda jednání členů parlamentu nebo držitelů jiných úřadů, proti kterým bylo zahájeno řízení o žalobě, bylo v rozporu s ústavou¹⁶⁰.

Ústavní soud se skládá celkem z devíti soudců, ti jsou jmenováni na dobu devíti let, přičemž každé tři roky dochází k obměně jedné třetiny soudu. Soudci jsou do svých pozic voleni parlamentem, a to na návrh prezidenta (3 soudci), předsedy parlamentu (3 soudci) a předsedy Nejvyššího soudu (3 soudci)¹⁶¹.

¹⁵⁸ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 115

¹⁵⁹ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 102

¹⁶⁰ The Constitution of the Republic of Lithuania, article 105

¹⁶¹ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 120

11. Teritoriální rozdělení pobaltských států

V této kapitole se detailněji zaměřím na systém, jakým jsou jednotlivé pobaltské státy děleny na menší administrativní celky. Nejdůležitější částí této kapitoly je část věnující se místním samosprávám.

Na rozdíl od mnoha jiných oblastí, porovnávaných v této diplomové práci, v oblasti místních samospráv můžeme nalézt mnoho shodných rysů u všech tří pobaltských republik. První společný znak najdeme v rozdělení států podle typu státního zřízení. Podobně jako drtivá většina ostatních států Evropské unie jsou i Estonsko, Lotyšsko a Litva unitárními státy. Unitární stát je v odborné literatuře definován jako stát s jednotnou soustavou státních orgánů, s jednotným právním řádem a s nedělitelným územím¹⁶². Druhým společným znakem je společná struktura územně samosprávných celků. Všechny republiky mají shodnou jednostupňovou úroveň územní samosprávy. Třetí oblastí, ve které lze najít mezi zmíněnými státy shodu, je oblast centralizace. Všechny tři pobaltské republiky se z tohoto hlediska řadí mezi státy decentralizované¹⁶³.

Z čistě informativních důvodů bych zde také rád uvedl jedno administrativní rozdělení států, které platí v celé Evropské unii. Jedná se o dělení na takzvané nomenklatury územních jednotek (zkráceně NUTS). Více v následující tabulce¹⁶⁴:

Úroveň NUTS	Estonsko	Lotyšsko	Litva
NUTS 1	Estonsko	Lotyšsko	Litva
NUTS 2	Estonsko	Lotyšsko	Litva
NUTS 3	Svazky krajů ¹⁶⁴ : <ul style="list-style-type: none">• Põhja-Eesti• Lääne-Eesti• Kesk-Eesti• Kirde-Eesti• Lõuna-Eesti	Statistické regiony: <ul style="list-style-type: none">• Kurzeme• Latgale• Rīga• Pierīga• Vidzeme• Zemgale	Kraje: <ul style="list-style-type: none">• Alytus• Kaunas• Klaipėda• Marijampolė• Panevėžys• Šiauliai• Tauragė• Telšiai• Utena• Vilnius

¹⁶² PAVLÍČEK, Václav. Ústavní právo a státověda. Praha: Linde, 1998. ISBN 80-7201-141-3., str. 115-121

¹⁶³ Halásková, M. Veřejná správa a veřejné služby v zemích Evropské unie. VŠB-TU Ostrava, 2012, 198 s. ISBN 978-80-248-2808-4, str. 16

¹⁶⁴ <http://simap.ted.europa.eu/web/simap/nuts>

11.1. Estonsko

Jak již bylo řečeno v úvodu, Estonská republika je decentralizovaným unitárním státem s jednoúrovňovým systémem samosprávy. Unitárnost Estonska vychází přímo z ústavy, kde je zmíněna v čl. 2. Základním zákonem pro administrativní rozdělení země je Zákon o administrativním rozdělení Estonska (*Eesti territooriumi haldusjaotuse seadus*). Dle tohoto zákona se Estonsko dělí na tři kategorie – kraj (*maakond*), vesnická sídla (*vallad*) a města (*linnad*)¹⁶⁵. Přičemž vesnická sídla a města jsou samosprávnými celky, zatímco kraje spadají do systému státní správy¹⁶⁶. Zákon o administrativním rozdělení Estonska také ustanovuje Tallinn za hlavní město Estonské republiky¹⁶⁷.

11.1.1. Kraje (*maakond*)

Jedná se čistě o administrativní rozdělení Estonska. V čele kraje stojí krajští guvernéri, ti jsou jmenováni vládou na základě schválení volebního shromáždění. Volební shromáždění je tvořeno starosty všech samospráv na území daného kraje a jedním reprezentantem každé městské nebo obecní rady. Jejich mandát je na období pěti let. Guvernéri jsou zodpovědní za oblast regionálního rozvoje, dohled nad výkonem samosprávy a reprezentují zájmy regionu před centrální vládou¹⁶⁸. V současné době je v Estonsku celkem 15 krajů.

11.1.2. Vývoj samosprávy po roce 1990

Do 20. srpna roku 1991 bylo území Estonska součástí Sovětského svazu jako Estonská sovětská socialistická republika¹⁶⁹. Poslední volby do místních zastupitelstev v Estonsku, jako člena Sovětského svazu, proběhly v roce 1989. Dalším důležitým milníkem vývoje samosprávy na území Estonska je zákon o zdaňování z roku 1990, který stanovil princip vybírání daní na místní úrovni. Tento zákon je po několika novelách stále platný. Další rozvoj samosprávy přišel v roce 1992, kdy došlo k přijetí nové ústavy¹⁷⁰. Místním samosprávám je v této ústavě věnována celá XIV. hlava. V této části ústavy jsou upraveny hlavní principy fungování místních samospráv v Estonsku. Kromě výsadního postavení měst a venkovských sídel jako základních článků místních samospráv, je zde také deklarována rozpočtová nezávis-

¹⁶⁵ Territory of Estonia Administrative Division Act § 3

¹⁶⁶ Halásková, M. Veřejná správa a veřejné služby v zemích Evropské unie. VŠB-TU Ostrava, 2012, 198 s. ISBN 978-80-248-2808-4, str. 121

¹⁶⁷ Territory of Estonia Administrative Division Act § 5

¹⁶⁸ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 103

¹⁶⁹ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 92

¹⁷⁰ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 102-103

lost a také právo samospráv vybírat na svém území poplatky a daně. Jediným orgánem místních samospráv zmíněným ústavě je Rada¹⁷¹.

Do roku 1993 byl model estonské samosprávy dvouúrovňový. Jednou úrovní byla města a obce a druhou úroveň představovaly kraje (celkem 15) a nezávislá města (celkem 5). V roce 1993 došlo ke zrušení druhé úrovně, zrušení proběhlo Zákonem o organizaci místních vládních orgánů. V roce 1998 estonská vláda schválila projekt, jehož cílem bylo sloučení a reorganizace obcí. Důvodem pro tento krok byla skutečnost, že skoro polovina obcí nedosahovala ani na počet dvou tisíc obyvatel. Tímto krokem došlo v roce 2009 k redukci místních samospráv z 247 na 227. Proces slučování obcí dále pokračoval až do roku 2017. Ve zmíněném roce byl proces dokončen a počet místních samospráv se zredukoval na výsledných 79 místních samosprávných celků.

11.1.3. Místní samosprávy

Hlavními nositeli samosprávy, jejichž pozice vychází přímo z ústavy, v Estonsku jsou:

- Venkovská sídla (*vallad*) – Po dokončení administrativní reformy v roce 2017 se v Estonsku nachází celkem 65 venkovských sídel. Podle zákona je možné ve venkovských sídlech zřizovat menší jednotky – takzvané distrikty (*linnaosi*).
- Města (*linnad*) – Po dokončení administrativní reformy v roce 2017 se v Estonsku nachází celkem 14 měst. I ve městech je možnost zřizovat menší územní jednotky (*linnaosi*)¹⁷².

Základním zákonem pro určení orgánů územních samospráv a jejich pravomocí je Zákon o organizaci místních vládních orgánů (*Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus*). Zákonem jsou zřízeny dva základní výkonné orgány místních zastupitelstev. Prvním je Rada samosprávy (*voligoku*) a druhým je místní vláda (*valitsus*)¹⁷³.

Rada je podobný orgán jako v České republice zastupitelstvo. Jedná se sbor složený ze zástupců zvolených v místních volbách. Počet členů Rady je dán Zákonem o volbách do místních samospráv (*Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus*), přičemž je odstupňován podle počtu obyvatel daného sídla. Minimální počet je stanoven na sedm a maximální je 79.

¹⁷¹ Klokočka, V. Ústavy států Evropské unie 2. díl. Praha: Linde Praha, a.s. – Právnické a eko-nomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2005, ISBN 80-7201-556-7, str. 89 -90

¹⁷² Territory of Estonia Administrative Division Act § 6

¹⁷³ Local Government Organisation Act § 4

Více v následující tabulce:

Počet obyvatel	Počet členů Rady
Méně než 2 000 obyvatel	7 členů
Více než 2 000 obyvatel	13 členů
Více než 3 500 obyvatel	15 členů
Více než 5 000 obyvatel	17 členů
Více než 7 500 obyvatel	19 členů
Více než 10 000 obyvatel	21 členů
Více než 30 000 obyvatel	25 členů
Více než 50 000 obyvatel	31 členů
Více než 300 000 obyvatel	79 členů ¹⁷⁴

Ze svých členů si Rada volí místní vládu. Místní vláda se skládá ze starosty a z členů, kteří jsou jmenováni starostou. Nejdůležitější postavou v místních samosprávách je starosta (*vallavanem* nebo *linnapea*). Je jmenován obecní radou na dobu čtyř let a je reprezentantem samosprávy navenek¹⁷⁵.

Další funkcí, kterou je nutné zmínit je pozice předsedy Rady (*esimehe*). Ten je volen z členů Rady. Jeho hlavní činností je svolávání a vedení jednání Rady města. Je také jedním ze zástupců Rady města navenek a podepisuje usnesení vydávaná Radou města.

Zajímavostí je, že pokud některý člen parlamentu během svého volebního období vykonává funkci i v radě některé samosprávy, tak za činnost v ní mu nenáleží žádná odměna¹⁷⁶.

Samosprávy v Estonsku mají velmi široké pravomoci. Mezi kompetence udělené místním samosprávám patří následující oblasti: vzdělávání, sociální zabezpečení, zdravotnictví, oblast kultury, sportu, sociální bydlení, místní plánování, turismus, lokální dopravní obsluha, vodohospodářství, systém vytápění domácností, odpadové hospodářství, oblast životního prostředí a vybírání místních poplatků¹⁷⁷

¹⁷⁵ http://www.ccre.org/docs/Local_and_Regional_Government_in_Europe.EN.pdf

¹⁷⁶ Local Government Organisation Act § 17 odst. 4

¹⁷⁷ http://www.ccre.org/docs/Local_and_Regional_Government_in_Europe.EN.pdf

Jak jsem psal již dříve, místní samosprávy mají z ústavy zajištěn nezávislý rozpočet. Jednou z nejdůležitějších pravomocí, která byla samosprávám udělena je pravomoc vybírat daně¹⁷⁸. Systém místních daní je popsán v Zákoně o místních daních (*Kohalike maksude seadus*). Zde jsou místní daně v §5 taxativně vymezeny, jedná se o: daň z reklamy, daň z uzávěry silnice nebo cesty, daň z motorového vozidla, daň ze zvířat, rekreační daň a parkovací poplatek. I přes toto oprávnění zůstává nejdůležitějším příjmem samospráv příspěvek ze státního rozpočtu. Odlišnou právní úpravou se řídí ostrovy, které jsou dlouhodobě neobydlené. Pro tyto oblasti je vydán speciální Zákon o trvale neosídlených ostrovech (*Püusiasustusega väikesaarte seadus*). Za trvale neobydlený se ostrov považuje v případě, že na jeho území trvale žije méně než pět osob¹⁷⁹.

11.2. Lotyšsko

11.2.1. Vývoj místních samospráv po roce 1990

První samosprávné uspořádání, které bylo platné po roce 1994, bylo dvojstupňové. Prvním stupněm byly takzvané okresy, kterých bylo celkem 26. Druhým stupněm byly oblasti a města. Měst bylo celkem 70 a oblastí 519. Zvlášť mimo tento systém stála republiková města, těch bylo celkem sedm. Tento systém byl následně mírně reformován. V první úrovni nedošlo k žádným změnám a nadále existovalo 26 okresů. Ve druhé úrovni došlo k novému rozdělení na města (celkem 50), spojené místní samosprávy (celkem 41) a oblasti (celkem 424). Tento stav byl platný až do roku 2009. V tomto roce došlo k reformě, na základě které vzniklo celkem 9 republikových měst a 110 obcí, tento systém je platný dodnes. Důvodem pro toto zeštíhlení byla snaha o zprofesionálnění a zvýšení kvalit veřejné správy.

11.2.2. Systém místních samospráv

Lotyšsko je unitárním a decentralizovaným státem s jednostupňovým systémem místní samosprávy. Tento stav platí od roku 2009, kdy byl přijat Zákon o administrativních oblastech a obývaných územích (*Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums*), který změnil celý dosavadní systém samosprávy v Lotyšsku. Původní dvoustupňový systém byl změněn na současný jednostupňový. Bylo zavedeno celkem 119 samospráv, které jsou zákonem rozděleny na obce (*Novads*) a města (*Republikas pilsēta*). Rozdělení na obce a města je spíše pouze formální a nemá vůbec žádný vliv na pravomoci svěřené voleným orgánům samospráv.

¹⁷⁸ Local Government Organisation Act § 5

¹⁷⁹ Permanently Inhabited Small Islands Act § 5

Do pravomocí místních samospráv patří například oblasti odpadového hospodářství, ochrany dětí, školství, ochrana životního prostředí, údržba místních komunikací a mnoho dalších¹⁸⁰.

Samosprávných měst je v současné době v Lotyšsku celkem devět (Rīga, Jelgava, Liepāja, Daugavpils, Ventspils, Rēzekne, Jūrmala, Valmiera a Jēkabpils). Podmínky pro získání statutu města jsou uvedené v § 6 zmíněného zákona. Hlavní podmínkou je minimální počet 25 000 obyvatel žijících v daném sídle. Podle zákona však musí mít město také rozvinutou síť služeb v oblasti dopravy, kultury a sociálních služeb.

Druhou samosprávnou jednotkou jsou obce. V současné době je v Lotyšsku celkem 110 samosprávných obcí. Obce se mohou dále ještě členit na menší jednotky – města (*novada pilsētās*) a venkovská území (*novada pagastos*), celkem je těchto menších jednotek 538. Pro získání statutu obce, jako samosprávného celku, je nutné splnit podmínky dané zákonem. První podmínkou je nutnost neděleného území a výskyt obydlených míst na území samosprávného celku, minimální počet 4 000 obyvatel žijících na území obce, minimálně jedno město, případně vesnice s minimálním počtem 2 000 trvale žijících obyvatel a vzdálenost od každého obydleného území nesmí do administrativního centra přesáhnout vzdálenost 50 km.

Pojem obydlené území je upraven ve třetí kapitole zmíněného zákona. Obydlená území jsou zde rozdělena na tři základní typy: města, vesnice a farmy.

- Města podle tohoto zákona se musí prokázat určitou sítí dopravní obslužnosti, kulturních center a sociálních služeb, přičemž minimální počet obyvatel zde žijících je 2 000.
- Vesnice již nemá tak přesně vymezené požadavky, jedná se o místní sídlo vzniklé na základě plánování místní samosprávy.
- Posledním pojmem je farma, podle zákona se jedná o samostatnou budovu, či budovy, jejichž převažující účel je zemědělské nebo lesnické hospodářství. Farmy jsou zřizovány místními samosprávami¹⁸¹.

Orgánem samosprávy je zastupitelstvo (*dome*), počet jeho členů je určen počtem obyvatel trvale žijících na území. Počet zastupitelů je rozdílný v obci a ve městě, přičemž zvláštní postavení má město Riga.

¹⁸⁰ <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/countries/MembersNLP/Latvia/Pages/default.aspx>

¹⁸¹ Republic of Lithuania law on the territorial administrative unites and their boundaries, article 9 - 12

Počet zastupitelů v obcích:

- od 5 000 obyvatel 9 zastupitelů
- od 5 001 do 20 000 obyvatel 11 zastupitelů
- od 20 001 do 50 000 obyvatel 13 zastupitelů
- nad 50 000 obyvatel 15 zastupitelů

Počet zastupitelů ve městech:

- do 50 000 obyvatel 15 zastupitelů
- nad 50 000 obyvatel 17 zastupitelů¹⁸².

Zastupitelstvo si ze svého středu volí předsedu a členy stálého výboru, neboli komisí. Povinné je zřízení čtyř komisí – komise finanční, sociální, pro vzdělávání a pro oblast kultury. Zřízení ostatních komisí je v pravomoci a na rozhodnutí zastupitelstva. Předseda zastupitelstva (*priekšdēdētājs*) je také předsedou finanční komise¹⁸³.

Z důvodů uvedených v předchozím odstavci je systém uplatňovaný v Lotyšsku nazýván modelem výborového vedení. Tento model se vyznačuje minimálním institucionálním řešením a velkou pravomocí samospráv. Signifikantním znakem tohoto typu samosprávy je existence kolegiálního výkonného orgánu, který vykonává funkce strategického řízení a koordinace¹⁸⁴. V Lotyšsku je tento orgán nazýván finančním výborem. Předseda tohoto výboru je díky politické většině v obecním zastupitelstvu politickým lídrem dané obce. Na druhé straně výkonné kompetence týkající se dílčích oblastí jsou vykonávány stálými výbory vytvořenými zastupitelstvem. Zastupitelstvo také určí rámec a oblast kompetencí těchto výborů, je například povinnost zřídit výbory k otázkám vzdělávání, kultury a sociálních věcí. Tyto výbory připravují rozhodnutí zastupitelstva, dohlíží na realizaci a sledují záležitosti managementu v rámci své kompetence a dohlíží nad plněním schváleného rozpočtu¹⁸⁵.

¹⁸² The City Council and Municipality Council Election Law, Chapter I. article II

¹⁸³ http://www.ccre.org/docs/Local_and_Regional_Government_in_Europe.EN.pdf

¹⁸⁴ HALÁSKOVÁ, Martina. Veřejná správa a veřejné služby v zemích Evropské unie. Ostrava: VŠB-TU, 2012. ISBN 978-80-248-2808-4., str. 103

¹⁸⁵ HALÁSKOVÁ, Martina. Veřejná správa a veřejné služby v zemích Evropské unie. Ostrava: VŠB-TU, 2012. ISBN 978-80-248-2808-4., str. 105

11.2.3. Manažer místní samosprávy:

Manažer místní samosprávy, nebo také výkonný ředitel, je povinnou funkcí v místní samosprávě v obcích s více než 5000 obyvateli. Ve zbývajících obcích se ve funkci manažera místní samosprávy objevuje tendence, že může být vykonávána předsedou zastupitelstva.

Manažer místní samosprávy je jmenován a odvoláván obecní radou, která také stanovuje jeho práva a povinnosti. Toto jmenování je založené na doporučení předsedy zastupitelstva. Přímým nadřízeným manažera místní samosprávy je předseda rady. Nejdůležitější funkce vykonávané manažerem místní samosprávy jsou:

- realizace rozhodnutí rady;
- dohled nad vedoucími jednotlivých oddělení (kteří jsou jmenováni a odvoláváni radou na základě doporučení manažera místní samosprávy);
- řízení ekonomických a finančních zdrojů (v rámci rozpočtu) a organizování procedury pro formulování územních plánů;
- další funkce postoupené místními vyhláškami nebo rozhodnuté obecní radou¹⁸⁶.

Financování místních samospráv probíhá především z prostředků vybraných z daní fyzických osob, daně z nemovitostí, dotace, účelové dotace přidělené ze státního rozpočtu a servisních poplatků¹⁸⁷

11.2.4. LALRG

Důležitou autoritou, která reprezentuje zájmy lokálních a regionálních vlád při jednání s vládou, je Unie regionálních a lokálních vlád Lotyšska, zkráceně LALRG. Tato organizace vznikla v roce 1991 a v současné době je nástupnickou organizací dřívější ULRGL¹⁸⁸. Členové LARLG jsou rekrutováni z místních samospráv. Nejvyšším orgánem je shromáždění, které se schází jednou za rok. Aktivitu shromáždění řídí Rada, která má 124 členů a v jejím čele stojí předseda. Dalším orgánem je tzv. Výbor, který řídí a koordinuje výkon činnosti mezi LALRG a shromážděním. Výbor navrhuje zákony a normativní akty. Počet členů výboru je 15¹⁸⁹.

¹⁸⁶ <http://www.mvcr.cz/clanek/mistni-samospravy-a-manazeri-mistni-samospravy-v-sedmnacti-evropskych-zemich-i.aspx>

¹⁸⁷ https://ec.europa.eu/europeaid/decentralisation-and-regional-local-government-administration-latvia_en

¹⁸⁸ <http://www.lps.lv/en/about-lalrg/about-lalrg/statutes>

¹⁸⁹ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 153

11.3. Litva

V současné době je v Litvě používáno administrativní rozdělení na tři stupně. Největšími celky jsou kraje (*apskritis*), druhou úroveň jsou municipality (*savivaldybė*) a třetí úroveň jsou menší teritoriální území (*seniunijas*). Z nichž pouze municipality jsou samosprávnými jednotkami. Z tohoto důvodu mluvíme o Litvě jako o státu s jednoúrovňovou samosprávou¹⁹⁰.

Další pojem, který vychází ze Zákona o územních jednotkách je pojem obydlená území. Ta se podle zmíněného zákona dále dělí na městské oblasti a na venkovské oblasti. Městské oblasti jsou tvořeny městy. Venkovské oblasti naopak tvoří malá města a vesnice¹⁹¹. Města jsou v zákoně definována jako kompaktně zastavěná území s minimálním počtem obyvatel přesahujícím 3 000. Naopak malá města jsou v zákoně definována jako kompaktně zastavěná území, jejichž počet obyvatel je mezi 500 a 3000. Všechny zbylé obydlené oblasti, které nesplňují kritéria pro město nebo pro malé město jsou dle zákona vesnicemi¹⁹².

11.3.1. Místní samospráva

Právo na samosprávu, podobně jako u obou ostatních pobaltských států vychází přímo z ústavy. V Litvě se oblasti samosprávy věnuje X. oddíl ústavy. V článku 119 ústavy je jasně stanoveno, že správní celky, kterým je zákonem svěřena pravomoc samosprávy, mají právo samosprávu vykonávat a to prostřednictvím místně příslušné samosprávné rady. Celkově je možné říci, že pozice samosprávy je v ústavě zakotvena velmi silně, jako příklad nám může posloužit článek 120, kde je jasně deklarováno, že stát podporuje místní samosprávy. V ústavě jsou dále zaručeny další základní samosprávné principy, jako například možnost schválit a připravit vlastní rozpočet (čl. 121), stanovit místní poplatky, daně a místní dávky (čl. 121) a, byť to přímo není hlavním obsahem daného článku, je v článku 124 ústavy zmíněna i pravomoc vydávat vlastní právní akty.

Litevské samosprávy mají velmi široký okruh pravomocí. Do oblasti spravované samosprávou patří například zásobování teplem, vodohospodářství, odpadové hospodářství, správa lesů, oblast školství (předškolní, základní i střední), oblast bezpečnosti, kultura, životního prostředí, dopravní obslužnost, politika bydlení, sociální bydlení, sociální služby, oblast

¹⁹⁰ Republic of Lithuania law on the territorial administrative unites and their boundaries, article 1

¹⁹¹ Republic of Lithuania law on the territorial administrative unites and their boundaries, article 1

¹⁹² Republic of Lithuania law on the territorial administrative unites and their boundaries, article 3

péče o dítě, udělování licencí pro komerční aktivity, shromažďování statistických informací a mnoho dalších¹⁹³.

Samosprávných celků – municipalit se na území Litvy nachází celkem 60. Tyto municipality jsou dále formálně rozděleny na města, těch je celkem dvanáct (Vilnius, Alytus, Kaunas, Klaipėda, Neringa, Palanga, Panevėžys, Šiauliai, Druskininkai, Marijampolė, Visaginas a Birštonas), zbylých 48 municipalit jsou okresy, přičemž okolí měst Vilnius, Alytus, Kaunas, Klaipėda, Marijampolė a Panevėžys jsou okresy, jejichž jména jsou odvozena dle těchto měst a mají v nich také svá sídla.

Jak již bylo napsáno výše, hlavním orgánem samosprávy v Litvě je Rada (*savivaldybės taryba*). Jedná se o legislativní orgán s rozhodovací pravomocí. V její pravomoci je vydávání místních právních předpisů nebo přijímání rozpočtu samosprávy. Rozhodnutím Rady mohou být na území samosprávy zřízeny menší územní jednotky (*seniūnija*). Rada si ze svého středu volí starostu (*meras*). Starosta je oficiálním zástupcem samosprávy a je pověřen vedením jednání Rady. Je volen a čtyřleté období¹⁹⁴. Počet členů Rady je odstupňován podle počtu obyvatel dané municipality.

Počet členů Rady:

• Méně než 5 000 obyvatel	15 členů
• 5000 až 10 000 obyvatel	17 členů
• 10 000 až 20 000 obyvatel	21 členů
• 20 000 až 50 000 obyvatel	25 členů
• 50 000 až 100 000 obyvatel	27 členů
• 100 000 až 300 000 obyvatel	31 členů
• 300 000 až 500 000 obyvatel	41 členů
• Více než 500 000 obyvatel	51 členů ¹⁹⁵

Další významnou funkcí v místní samosprávě je pozice ředitele správy (*administracijos direktorius*). Ředitel je zodpovědný za implementaci národní a místní legislativy do místní samosprávy. Ředitel je do své funkce volen členy Rady na období čtyř let¹⁹⁶.

¹⁹³ Halásková, M. Veřejná správa a veřejné služby v zemích Evropské unie. VŠB-TU Ostrava, 2012, 198 s. ISBN 978-80-248-2808-4, str. 132

¹⁹⁴ http://www.ccre.org/docs/Local_and_Regional_Government_in_Europe.EN.pdf

¹⁹⁵ Republic of Lithuania law on elections to municipal councils, article 10

11.3.2. Další administrativní jednotky

Jak bylo zmíněno v úvodu, v Litvě se nacházejí další dva typy územních celků a to kraje a menší teritoriální území. Krajů se v Litvě nachází celkem deset (Alytus, Kaunas, Klaipėda, Marijampolė, Panevėžys, Šiauliai, Vilnius, Tauragė, Telšiai a Utena). V čele kraje stojí guvernér, který je jmenován vládou na návrh předsedy vlády. Podle zákona jsou hlavními úkoly guvernéra implementace státní politiky v oblastech sociální péče, vzdělávání, zdravotnictví, územního plánování, památkové péče, zemědělství a ochrany životního prostředí¹⁹⁷.

Druhým typem jsou menší teritoriální území. Jedná se o menší území, na které jsou rozděleny jednotlivé municipality. Jejich zřízení je v pravomoci Rady. Tyto menší územní jednotky jsou zřizovány pro zlepšování poskytování služeb občanů dané municipality. V jejich čele stojí úředník (*seninas*), který je do své pozice zvolen Radou dané municipality¹⁹⁸.

¹⁹⁶ http://www.ccre.org/docs/Local_and_Regional_Government_in_Europe.EN.pdf

¹⁹⁷ Law on governing of the County, article Čl. 5

¹⁹⁸ http://www.ccre.org/docs/Local_and_Regional_Government_in_Europe.EN.pdf

12. Komparace vybraných oblastí

12.1. Ústavy jednotlivých států

Základním spojujícím elementem ústav všech tří pobaltských zemí je snaha navázat na ústavní vývoj, který v zemích probíhal v meziválečném období. Každý stát k tomu přistoupil trochu jinak, zatímco Lotyšsko obnovilo ústavu z roku 1918 a nadále jí, uchovává v platnosti, tak Litva alespoň symbolicky po získání své samostatnosti na několik málo hodin obnovila platnost ústavy z roku 1938. Cílem těchto kroků bylo propojit nově vznikající státy s dřívější historií, zvýraznit jejich státnost a jasně deklarovat kontinuitu suverenity státu i přes včlenění do struktur Sovětského svazu.

Ústavy všech tří států se vyznačují velkou rigidností, tedy obtížnou a zdlouhavou cestou k jejich změnám. Obecně je způsobem, jakými lze základní zákon měnit, v ústavách vymezeno množství prostoru. V Estonské a Litevské ústavě je změnám ústavy vyhrazen celý jeden oddíl. V Lotyšské ústavě této problematice taková pozornost věnována není, ale také jsou stanoveny nástroje, které dokáží zabránit rychlým ústavním změnám. Původ této vlastnosti ústav se dá vysvětlit v událostech, které se staly v meziválečných letech, v té době se ze všech pobaltských států staly státy, které se dají pouze velmi těžko označit za demokratické. Proto je možné odvodit, že rigidnost současných demokratických ústav má podobným změnám zabránit.

12.2. Pozice parlamentu

Při porovnání parlamentů jednotlivých pobaltských zemí je možné najít velké množství společných znaků. Prvním takovým znakem je shodná struktura parlamentů, všechny parlamenty jsou jednokomorové. Podobný je i počet členů parlamentu, pouze v případě Litvy je počet poslanců vyšší, což je možné odůvodnit zaprvé vyšším počtem obyvatel než ve zbylých dvou státech a také odlišným volebním systémem voleb do parlamentu. Stejně tak jsou velmi podobné pravomoci jednotlivých prezidentů. Výjimkou jsou parlamenty Estonska a Lotyšska, kde díky přímé je v pravomoci parlamentů volit hlavu státu.

12.3. Pozice prezidenta

V úpravě postavení prezidenta je mezi pobaltskými státy jeden významný rozdíl. Ten je dán již způsobem jakým jsou hlavy států voleny. Výjimkou zde tvoří Litva, kde je prezident jako v jediném případě volen přímým hlasováním voličů. Z tohoto důvodu je litevský systém považován za systém poloprezidentský, zatímco zbylé dva státy jsou charakterizovány jako státy parlamentní. Poměrně velkou shodu dokážeme nalézt v pravomocích prezidentů.

V oblasti mezinárodních vztahů je ve všech státech ústavně zakotveno, že prezident je reprezentantem státu směrem navenek. Také je možné nalézt shodu v pravomocích v oblasti diplomatického zastoupení. V oblasti legislativy disponují prezidenti pobaltských států poměrně širokými pravomocemi. Všichni tři disponují zákonodárnou iniciativou, alespoň v určitém rozsahu (možnost navrhnout změny ústavy v Estonsku). Mají tedy aktivní právo vstoupit do zákonodárského procesu. Prezidenti Litvy a Estonska jsou navíc ve zvláštních případech oprávněni vydávat dekrety se silou zákona, přestože je tato pravomoc omezená, buď vždy, nebo v konkrétně vymezených případech podpis dalšího ústavního činitele. Pravomoci prezidentů v oblasti jmenování osob do funkcí je v státech také na rozdílné úrovni.

Velmi podobně jsou nastaveny podmínky, pro možnost být zvolen za hlavu státu, všechny tři státy mají věkovou hranici nastavenou na věk čtyřiceti let, druhou univerzální podmínkou je nutnost státního občanství. Litevským specifikem je nutnost pobývat po dobu tří let na území státu, zatímco v Lotyšské ústavě je vymíněno, že kandidát na prezidenta musí splňovat podmínky volitelnosti do parlamentu, což vylučuje osoby, které diskreditovali spoluprací se sovětským režimem.

Rozdílné jsou i možnosti pozbytí prezidentského úřadu. Když pomíneme přirozené důvody, jakým je například skončení mandátu, vzdáním se funkce, nebo důvody, které nelze ovlivnit, například úmrtí prezidenta, tak má každý stát vymezeny specifické způsoby pro pozbytí prezidentského úřadu. V Estonsku se jedná o pozbytí řadu na základě rozhodnutí soudu o vině. Litevská ústava stanovuje rovnou dvě takovéto možnosti, první možností je proces impeachmentu nebo rozhodnutím, že zdravotní stav nedovoluje prezidentovi dále vykonávat jeho funkci.

12.4. Soudní systémy

Soudní systémy pobaltských států se vyznačují poměrně velkou podobností. Mnoho podobností nalezneme například v soudní soustavě. Ve všech třech státech nalezneme rozdělení na soudy okresní, krajské a následně Nejvyšší soud, v případě Estonska Státní soud. Podobnost je i v jejich pravomocích, kde je krajský soud vždy jak soudem odvolacím ve věcech rozhodnutých v první instanci, tak pro určitý druh kauz i soudem prvoinstančním. Podobné je také upravení správního soudnictví, které funguje v odlišné větvi. Lehce odlišná je soustava soudů v Litvě, kde kromě tří zmíněných druhů soudů také funguje soud apelační. Asi největší rozdíl panuje v přístupu k ústavnímu soudnictví. Zatímco v Lotyšsku a Litvě je řešeno samostatným soudem – Ústavním soudem. Tak v případě Estonska vykonává funkci ústavního

soudu Státní soud. Ten v sobě kombinuje pravomoci, které jsou u ostatních států rozděleny mezi soud Nejvyšší a Ústavní. Dalším rozdílem, který se váže k Estonsku, je pozice Justičního kancléře. Tento úřad vykonává dozor nad ústavností právních předpisů zákonodárné moci, výkonné moci a místních samospráv. Takže i on je držitelem pravomocí, které vykonávají ústavní soudy v jiných státech.

12.5. Místní samosprávy

V této oblasti je možné vidět mnoho společných prvků. Prvním z nich je skutečnost, že všechny tři republiky jsou unitárními státy, mají tedy jednotnou soustavu státních orgánů a jednotný právní řád. Druhým společným znakem je společná struktura územně samosprávných celků. Všechny republiky mají shodnou jednostupňovou úroveň územní samosprávy. Třetí oblastí, ve které lze najít mezi zmíněnými státy shodu, je oblast centralizace. Všechny tři pobaltské republiky se z tohoto hlediska řadí mezi státy decentralizované. Dalším společným znakem je postupný přechod z dvoustupňového systému samosprávy na systém jednostupňový, tento proces proběhl ve všech třech zemích. Posledním spojujícím prvkem je snaha spojovat místní samosprávy do větších celků s větším množstvím obyvatel. Tento proces je nejmarkantnější v Estonsku.

12.6. Volby

V oblasti voleb, jejich druhů, způsobů volby případně v nastavení jejich podmínek můžeme mezi jednotlivými státy najít velké množství rozdílů. Úprava jednotlivých voleb je u každého státu poměrně výrazně odlišná a průsečíky lze najít pouze v dílčích prvcích. Prvním, a asi jediným, prvkem, který spojuje úpravy všech tří států je počet a typy voleb. Ve všech třech státech probíhají celkem čtyři různé typy voleb – parlamentní, prezidentské, do místních samospráv a do evropského parlamentu.

Shodu mezi jednotlivými státy však již není možné nalézt v oblasti způsobu volby. Zatímco v Litvě jsou veškeré hlasování přímá, tak ve zbylých dvou státech je prezident volen nepřímým způsobem – parlamentem. Shodu bychom však těžko našli i mezi státy s nepřímou volbou, zatímco v Lotyšsku je prezident volen poměrně jednoduchým způsobem, tak v Estonsku je systém volby hlavy státu o mnoho komplikovanější, což sebou přináší velmi dlouhý proces volby.

U parlamentních voleb je určitou zvláštností, že i při podobné rozloze jednotlivých států je naprosto odlišné rozdělení volebních obvodů. Zde opět naprosto mimo stojí Litva, což je důsledkem smíšeného volebního systému. Druhou variantou je Lotyšsko s celkem pěti

volebními obvody. První čtyři volební obvody (Kurzeme, Zemgale, Latgale a Vidzeme) jasně vychází z historického rozdělení Lotyšska. Toto rozdělení je dokonce zakotveno i ústavě, přesněji v článku 3. Postavení posledního obvodu Riga nevyhází přímo z historie, ale v současné době žije na území Rigy více než 1/3 všech obyvatel Lotyšska. Zbývá Estonsko, které je rozděleno na celkem 12 volebních obvodů. Zde není možné při jejich rozdělení vycházet z historie. Rozdělení volebních obvodů je dáno spíše geograficky.

Další velmi zajímavou oblastí je možnost volebního práva. U aktivního volebního práva se mezi státy velké rozdíly nenajdou. Přesto je možné najít jednu výjimku, tou jsou estonské volby do místních samospráv, kde je hranice snížena na věk šestnácti let. Zajímavější situace je u pasivního volebního práva, věková hranice zde závisí na typu voleb, ale obecně se pohybuje mezi 18 a 21 roky. Je zde však možné vidět podmínky, které znemožňují kandidaturu osobám, které nejsou s republikou dostatečně dlouho spojeni (litevské prezidentské volby), případně osoby, které byly spojeny se sovětskou érou (Lotyšsko a taxativní vymezení osob, které nemohou kandidovat do parlamentu).

13. Závěr

V úvodu své diplomové práce jsem si vytkl dva cíle. Prvním cílem popsání a vysvětlení fungování tří základních mocí dle Montesquieuho, tedy moci výkonné, zákonodárné a soudní v pobaltských státech. Tohoto rozdělení se drží i kapitoly mé práce. Moci výkonné se věnují kapitoly zaměřené na pozici prezidenta a na pozici vlády. Moci zákonodárné se věnují kapitoly se zaměřením parlament a zákonodárství. Soudní moci se věnuje kapitola zaměřující se na organizaci systému soudnictví. Další část práce se věnuje oblasti místních samospráv. Což je oblast sice ležící mimo základní rozdělení, ale jedná se o další zajímavý ukazatel, který velmi napoví o systému a stavu daného státu. Úzkou souvislost s mocí zákonodárnou a mocí výkonnou mají volby. Z tohoto důvodu byla do této práce zařazena kapitola zaměřující se právě na specifika voleb probíhajících v pobaltských zemích.

Druhým cílem této práce bylo provést určitou komparaci zmíněných systémů a institucí. Zde nebyla provedena komparace postavení vlád v jednotlivých státech. Důvodem pro toto rozhodnutí je skutečnost, že jejich pozice je upravena velmi podobně a většina specifík je již popsána v jiných podkapitolách, které s postavením vlády velmi úzce souvisí. U ostatních kapitol zmíněných v prvním odstavci již komparace provedena byla.

Všechny pobaltské státy v průběhu dvacátého století prošly velmi složitým vývojem, který byl po převážnou dobu jejich existence spojen s nedemokratickou formou vlády. Současné skoro třicetileté období je nejdelším demokratickým obdobím v dějinách všech tří států. Tyto historické zkušenosti se velmi podepsaly na zakotvení základních institucí – vládě, parlamentu a prezidentovi. Přestože ve všech zemích je poměrně silné postavení hlavy státu, tak jasně platí, že rozhodující silou ve státě je parlament. Dalším velmi silným aspektem, který ovlivňuje politický systém pobaltských států je otázka národnostních menšin. Hlavně menšiny ruské. To platí především pro dva státy, které přímo sousedí s Ruskou federací (Litva sousedí pouze s Kaliningradskou oblastí), Estonsko a Lotyšsko. Vyhraněnost vůči ruské menšině je patrná hlavně v Lotyšsku, zde se více než ¼ obyvatel řadí k ruské menšině. Velké procento z této menšiny však nemá lotyšské občanství, takže nemá žádnou šanci podílet se na rozhodování o budoucnosti státu. Jedním z důvodů tak vysokého počtu osob bez lotyšského občanství jsou velmi složité podmínky pro jeho získání. Po obnovení nezávislosti bylo totiž občanství uděleno pouze osobám, které měly občanství před rokem 1940, nebo osobám,

které žily na území Lotyšska minimálně po dobu 15 let¹⁹⁹. Je však nutné podotknout, že od získání nezávislosti došlo ke zlepšení situace a počet obyvatel bez občanství poklesl zhruba na polovinu. Velmi tomu napomohlo, že děti osob bez občanství, které se po roce 1991 narodily na území Lotyšska, již mají lotyšské občanství²⁰⁰.

¹⁹⁹ CABADA, Ladislav. Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1388-1., str. 143

²⁰⁰ <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1517834-lotyssko-se-obava-ruskojazycných-obyvateľ-jako-rizikoveho-faktoru>

Resume

The main topic of the thesis is the analysis of political judicial and self-administration system in Estonia, Lithuania and Latvia. It deals with the most important features of the systems. Concerning the political system, the analysis focuses on president's office, parliament and government of the referred countries emphasizing their authorities. Regarding the judicial system, it firstly concentrates on the organization of judicial administration in the countries and secondly it analyses the status of judge. Similarly, it elaborates on the analysis of self-administration system in the Baltic countries. It mainly focuses on the self-administration system and authority and position of elected representatives. However, the analyses would not be complex if not set into a broader context. Therefore, the powers of elected bodies are explained in the context of the election system. Likewise, it links the self-government with the territorial organization of state. In the case of the Baltic region, it is necessary to build the analysis on the historical context as well. Due to the fact, an extensive part of the first section of the thesis is devoted to the historical development of the region.

The second aim of the thesis is to compare the above-mentioned systems. Although Lithuania, Latvia and Estonia have a lot in common, many features differ. The main similarities can be described when analysing the authorities of governments. In other areas, it is also possible to find similar features; however, each of the states has its own specifics reflecting its history or, as it is shown on the case of Latvia, related to national structure of its inhabitants.

Zdroje

Knihy:

BLAHOŽ, Josef, Vladimír BALAŠ a Karel KLÍMA. *Srovnávací ústavní právo. 4., přeprac. a dopl. vyd.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. 524 s. ISBN 978-80-7357-629-5.

Cabada, L. *Nové demokracie střední a východní Evropy.* Oeconomica, 2008, 434 s. ISBN 978-80-245-1388-1

CABADA, Ladislav a Vladimíra DVOŘÁKOVÁ. *Komparace politických systémů III. Vyd. 2., přeprac.* Praha: Oeconomica, 2004. 330 s. ISBN 80-245-0806-0.

FELDBRUGGE, F. J. M., Gerard Pieter van den BERG a William B. SIMONS. *Encyclopedia of Soviet law.* 2nd rev. ed. Hingham, MA, USA: Distributors for the U.S. and Canada, Kluwer Academic Publishers, 1985. 964 s. ISBN 90-247-3075-9.

Halásková, M. *Veřejná správa a veřejné služby v zemích Evropské unie.* VŠB-TU Ostrava, 2012, 198 s. ISBN 978-80-248-2808-4

HALÁSKOVÁ, Martina. *Veřejná správa v Evropské unii.* Opava: Optys, 2009. 181 s. ISBN 978-80-85819-77-9.

Kivilaid, M., Servinski M., Tischler G., *Minifacts about Estonia 2017.* Tallinn. Statistics Estonia, 2017. 47 s., ISBN 978-9985-74-617-2

Klokočka, V. *Ústavy států Evropské unie 2. díl.* Praha: Linde Praha, a.s. – Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2005, 335 s. ISBN 80-7201-556-7

Klokočka V. *Ústavní systémy evropských států. (srovnávací studie). 2., aktualiz. a dopl. vyd.* Praha: Linde, 2006, 423 s. ISBN 80-7201-606-7

LACINA, Karel a Vladimír ČECHÁK. *Evropské systémy veřejné správy.* Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2005. Eupress. 124 s. ISBN 80-86754-37-5.

Lainová, R., Hlavičková, Z., Straka, M. *Diktatury v rukavičkách?* Praha: Nakladatelství TRITON, s.r.o. 2003, 159 s., ISBN 80-7254-334-2

Latvia 2017, Statistics in brief, Central statistical Bureau of Latvia. 2017. 83 s. ISBN 978-9984-06-501-4

NOVÁK, Miroslav a Miloš BRUNCLÍK, ed. *Postavení hlavy státu v parlamentních a polo-prezidentských režimech - Česká republika v komparativní perspektivě.* Praha: Dokořán, 2008. Bod (Dokořán). 399 s. ISBN 978-80-7363-179-6.

NUNBERG, Barbara., Luca. BARBONE a Hans-Ulrich. DERLIEN. *The state after communism: administrative transitions in Central and Eastern Europe.* Washington, D.C.: World Bank, c1999. 278 s. ISBN 0-8213-4205-3.

PAVLÍČEK, Václav. Ústavní právo a *státověda*. Praha: Linde, 1998. ISBN 80-7201-141-3.

Statistical yearbook of Lithuania 2016, Statistics Lithuania, 2016, 719 s., ISSN 2029-3631

ŠVEC, Luboš. *Československo a pobaltské státy v letech 1918-1939: vývoj politických a hospodářských vztahů Československa s Litvou, Lotyšskem a Estonskem v meziválečném období*. Praha: Karolinum, 2001. 352 s. ISBN 80-246-0165-6.

ŠVEC, Luboš, Vladimír MACURA a Pavel ŠTOL. *Dějiny pobaltských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. Dějiny států. 423 s. ISBN 80-7106-154-9.

Právní předpisy:

The Constitution of the Republic of Estonia (*Estonsko*)

Territory of Estonia Administrative Division Act (*Estonsko*)

Permanently Inhabited Small Islands Act (*Estonsko*)

Government of the Republic Act (*Estonsko*)

Riigikogu Election Act (*Estonsko*)

Municipal Council Election Act (*Estonsko*)

European Parliament Election Act (*Estonsko*)

Courts Act (*Estonsko*)

The Constitution of the Republic of Latvia (*Lotyšsko*)

The Saeima Election Law (*Lotyšsko*)

The City Council and Municipality Council Election Law (*Lotyšsko*)

European Parliament Election Law (*Lotyšsko*)

Constitutional Court Law (*Lotyšsko*)

The City Council and Municipality Council Election Law (*Lotyšsko*)

The Constitution of the Republic of Lithuania (*Litva*)

Republic of Lithuania Law on Elections to the Seimas (*Litva*)

Republic of Lithuania Law on Presidential Elections (*Litva*)

Republic of Lithuania Law on courts (*Litva*)

Republic of Lithuania Law on the territorial administrative unites and their boundaries (*Litva*)

Internetové zdroje:

Ministerstvo vnitra ČR [online]. Praha, 2008 [cit. 2018-03-05]. Dostupné z:

<http://www.mvcr.cz/clanek/mistni-samospravy-a-manazeri-mistni-samospravy-v-sedmnacti-evropskych-zemich-i.aspx>